

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

BAKALaura DARBS

RĪGA 2012

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
EKONOMIKAS UN VADĪBAS FAKULTĀTE
STARPTAUTISKO EKONOMISKO ATTIECĪBU KATEDRA

Vadības zinību bakalaura studiju programmas studiju virziens *Starptautiskais bizness*

**Riska menedžments starptautiskajā valūtas un vērtspapīru
tirgū**

Risk management of global currency and stock market

BAKALAURA DARBS

Autors: *Reinis Mazurs*

Studenta apliecības Nr.: rm08087

Darba vadītājs: Lektors Vadims Ivaščuks

RĪGA 2012

Anotācija

Bakalaura darba tēmu „ Riska menedžments starptautiskajā valūtas un vērtspapīru tirgū” autors izvēlējās tāpēc, ka tā ir saistīta ar riska kapitāla menedžmentu, kas autoram liekas ļoti interesants un potenciāli ienesīgs finanšu līdzekļu vairošanas līdzeklis. Jāpiemin, ka arī viens no iemesliem bija tas, ka autors pats pirms pāris gadiem iesāka darboties šajā sfērā, un vēlējās iegūt jaunu informāciju, apgūt svarīgas prasmes un veicināt savu izaugsmi šajā jomā. Bakalaura darba mērķis ir izpētīt un novērtēt riska faktoros starptautiskajā valūtas un vērtspapīru tirgū, izprast kā tajā veiksmīgi darboties, kā arī prognozēt aplūkoto priekšmetu attīstības perspektīvas tuvākajā nākotnē. Tāpat tika izvirzīti šādi galvenie uzdevumi:

- Izpētīt teorētiskās informācijas avotu bāzi par riska vadību finanšu resursu apgūvē;
- Apskatīt valūtas un vērtspapīru tirgu jēdzienu, attīstības vēsturi un iedalījumu;
- Izanalizēt šo tirgu būtību un ietekmi uz ekonomiku;
- Izanalizēt valūtas un akciju cenu veidojošus faktoros;
- Izpētīt tehniskos un fundamentālus rādītājus, kā arī psiholoģiskos faktoros, lai ar to palīdzību varētu novērtēt iespējamās tendences un finanšu resursu pievilcīgumu.

Veicot šo pētījumu autors nonāca pie atziņas, ka riska menedžments kā tāds ir ļoti izaicinošs, īpaši valūtas un vērtspapīru tirgos. Pārdomājot izpētītās problēmas, autors izvēlējās atsevišķi raksturot šos tirgos. Runājot par nodaļu -valūtas tirgos, jāuzsver, ka tā ir ļoti sarežģīta un specifiska kategorija finanšu instrumentu nozarē. Šajā nodaļā tika izklāstīti tikai pamati, jo profesionāli valūtu tirgotāji izmanto daudz sarežģītākas stratēģijas un veic dziļāku analīzi, kā arī kopumā to ietekmē daudz komplicētāki faktori nekā autors bija iedomājies. Pievēršoties vērtspapīru tirgiem, autors gribētu akcentēt, ka mūsdienās tie ir ļoti dinamiski, jo tajos piedalās ļoti liels dalībnieku skaits un apgrozās simtiem miljardu katru dienu. Nenoliedzami, tas sniedz pievilcīgas iespējas vairot savus aktīvus, taču, ja persona vēlas piedalīties vērtspapīru tirgū, tad jābūt gatavam uz to, ka naudu var arī zaudēt. Taču, pēc autora domām, izpētītais un atspoguļotais materiāls ļoti labi varētu kalpot par mācību literatūru visiem, kas vēlas uzsākt tirdzniecību ar valūtu.

Annotation

The thesis of the Bachelor paper "Risk management in international currency and stock market," the author chose because it is associated with a venture capital management. Author thinks that it is very interesting and potentially profitable way to raise private capital. It should be mentioned that one of the reasons of this research was that the author himself a few years ago began to operate in this area, and wanted to get new information, learn important skills and foster their growth in this field. Bachelor thesis is to investigate and evaluate the risks in the international foreign exchange and securities markets, understand how to operate it successfully, as well as predict the subjects dealt with development prospects in the near future. The main tasks of this research was:

- Explore the theoretical source of information base for risk management of financial resources for learning;
- View the currency and securities markets, the concept of historical evolution and breakdown;
- To analyze the nature of these markets and the economic impact;
- To analyze the currency and stock price factors emerged;
- Explore the technical and fundamental indicators, as well as psychological factors, to allow them to assess the likely trends and financial resources attractiveness.

In this study the author came to the realization that risk management as such is very challenging, especially in foreign exchange and securities markets. Reflecting on the problems studied, the author chose to describe some of these markets. In terms of Section-currency exchange market, it should be emphasized that it is very complex and specific class of financial instruments industry. This chapter outlined the basics just as professional currency traders use more sophisticated strategies and carry out a deeper analysis, as well as a whole is influenced by more complex factors than the author had in mind before. Focusing on the securities markets, the author would like to emphasize that today they are very dynamic, because there are lot of participants and circulating hundreds of billion dollars every day. Undeniably, it offers attractive opportunities to enhance their assets, but if a person wishes to participate in the stock market, then he has to be prepared for the fact that the money can also be lost. However in author's opinion this material could help beginners to better understand these markets.

SATURS

Ievads	6
1. Starptautiskā finanšu instrumentu jēdziens, veidi un vēsture.....	9
1.1. Riska būtība un menedžments.....	12
1.2. Finanšu instrumenti kā starptautisko ekonomisko procesu neatņemama sastāvdaļa.....	13
1.3. Finanšu instrumenti kā starptautisko ekonomisko procesu neatņemama sastāvdaļa.....	24
1.4. Finanšu tirgu globālā ietekme uz starptautiskajiem ekonomiskajiem procesiem.....	25
2. Ieguldījumi starptautiskajā valūtas tirgū	31
2.1. Valūtas tirgus vēsture un raksturojums.....	31
2.2. Operācijas ar valūtu.....	32
2.3. Ekonomisko procesu analīzes un grafisko pētījumu nozīmīgums un atspoguļojums.....	34
2.4. Motivācija, psiholoģiskie faktori un veiksmes atslēga kapitāla ieguldīšanai starptautiskajā valūtas tirgū.....	54
3. Ieguldījumi globālajā akciju tirgū	58
3.1. Akciju tirgus jēdziens un dalībnieki.....	59
3.2. Ekonomisko procesu un grafisko pētījumu nozīmīgums un atspoguļojums.....	62
3.3. Motivācija, psiholoģiskie faktori un veiksmes atslēga kapitāla ieguldīšanai akcijās.....	68
Secinājumi un priekšlikumi	76
Izmantotā literatūra un avoti	80

Ievads

Finanšu sektora nozīme kopumā gan attīstītajās, gan attīstības valstīs arvien vairāk palielinās. Iespējams, svarīgākā finanšu sektora funkcija ir uzkrājumu novirzīšana investīcijām. Tomēr vēl būtiskāks ir šo uzkrājumu izmantošanas veids. Finanšu sektora galvenā priekšrocība ir uzkrājumu efektīva sadale starp kapitāla patērētājiem – uzņēmumiem un privātpersonām. Pieņemts uzskatīt, ka finanšu sektora izaugsmi galvenokārt nosaka valsts tautsaimniecības attīstības pakāpe, taču mūsdienās ar vien vairāk pārliecināties, ka finanšu tirgus izaugsme būtiski ietekmē tautsaimniecības attīstību. To mēs varam uzskatāmi novērot saistībā ar eirozonas parādu krīzi, kur finanšu tirgus dalībnieki ļoti jūtīgi uztver katru negatīvo ziņu par sliktiem finanšu datiem, kas savukārt būtiski ietekmē reitingu aģentūru vērtējumus, procentu likmes un kopējās nākotnes prognozes.

Nemot vērā iepriekš un turpmāk minēto, autors uzskata, ka šī pētījuma aktualitāte mūsdienās ir ļoti fundamentālā, un nākotnē tā tikai pastiprināsies. Visos laikos cilvēki ļoti lielu uzmanību un enerģiju ir veltījuši meklējot jaunas naudas vairošanas iespējas, un, kā zināms, investīcijas ir viens no visbiežāk izmantotajiem paņēmieniem.

Investīcijas kā tādas ir ļoti būtisks un nozīmīgs ekonomiskās izaugsmes dzinējspēks, bez kura ekonomisko procesu sekmīga attīstība nav iedomājama. Šeit jāmin, ka svarīgas ir ne vien investīcijas valsts nozīmes attīstības projektos, uzņēmējdarbībā un infrastruktūras veidošanā, bet arī privātie ieguldījumi spēlē lielu lomu labklājības veicināšanā. Iedzīvotāju labklājību veicina un daļēji nodrošina valsts, taču uzkrājumu sistēma ir pilnvērtīgāka, ja tajā piedalās arī katrs iedzīvotājs individuāli, piemēram, iegādājoties akcijas vai citus vērtspapīrus.

Viens no pasaulē populārākajiem alternatīvajiem uzkrājumu un kapitāla pavairošanas veidiem ir vērtspapīru iegāde, kas nodrošina tā dalībnieku iespēju gūt papildu ienākumu no vērtspapīru un citu finanšu instrumentu vērtības pieauguma. Piemēram, akciju tirgus viena no būtiskākajām priekšrocībām ir tā, ka dalība tajā iespējama, investējot arī salīdzinoši nelielu kapitālu, kura vērtības pieaugums gan īstermiņā, gan ilgtermiņā var būt ievērojams.

Tāpat ievērojams kapitāla vairošanas veids ir dalība starptautiskajā valūtas tirgū, tas ir, pelnīt un valūtu kursa svārstībām. Jāatzīst gan, ka tas ir riskantāks, vai precīzāk būtu teikt spekulatīvs, investīciju veids, nekā investīcijas kādā no vērtspapīriem. Valūtu kursi un tendences svārstās ievērojami biežāk un ir vajadzīga daudz advancētāka pieeja, lai neliels privātais investors varētu veiksmīgi darboties tajā.

Šobrīd var novērot, ka iedzīvotāji meklē alternatīvus finansu līdzekļu ieguves avotus. Šāda notikumu attīstība vērtējama pozitīvi, uzsverot, ka iedzīvotāji cenšas paši risināt un strukturēti plānot savus finansu līdzekļus. Lai arī pašreiz šīs tendences Latvijas sabiedrībā nav

izteiktas, tās tomēr pastāv, liekot domāt, ka nākotnē Latvijā dalība valūtas un vērtspapīru tirgos kļūs ievērojami populārāka, līdzīgi kā tas ir attīstītajās Rietumvalstīs.

Pasaules praksē, sevišķi Rietumeiropā un Amerikas Savienotajās Valstīs ieguldījumiem finanšu instrumentos ir sena un tradīcijām bagāta vēsture, taču šobrīd vērtspapīru tirgus popularitāti kavējošs faktors ir sabiedrības konservatīvā un noraidošā attieksme pret alternatīviem uzkrājumu veidiem. Tieši tā sabiedrības daļa, kuras rīcībā atrodas lielākā daļa finanšu resursu, ir konservatīvi orientēta, kas arī nosaka to, ka vēl šodien valstī populārākais uzkrājumu veids ir termiņdepozīts. Lai mainītos sabiedrībā valdošie aizspriedumi un bailes uzņemties risku, jāpaiet noteiktam laika posmam. Šajā sakarībā nozīmīgs faktors būs sabiedrības izglītības un zināšanu līmenis vērtspapīru tirgus jautājumos. Tāpēc šis darbs tiks veltīts kā izglītojošs materiāls tiem, kas vēlas uzsākt uzkrājumu un brīvā kapitāla novirzīšanu finanšu instrumentos.

Pētījuma objekts. Starptautiskais valūtas un vērtspapīru tirgus.

Pētījuma priekšmets. Kapitāla uzkrāšanas un vairošanas iespējas izmantojot starptautiskā valūtas un vērtspapīru tirgus sniegtās iespējas.

Pētījuma mērķis. Izpētīt un novērtēt riska faktoros starptautiskajā valūtas un vērtspapīru tirgū, izprast kā tajā veiksmīgi darboties, kā arī prognozēt aplūkoto priekšmetu attīstības perspektīvas tuvākajā nākotnē.

Darba uzdevumi:

- Izpētīt teorētiskās informācijas avotu bāzi par riska vadību finanšu resursu apgūvē;
- Apskatīt valūtas un vērtspapīru tirgu jēdzienu, attīstības vēsturi un iedalījumu;
- Izanalizēt šo tirgu būtību un ietekmi uz ekonomiku;
- Izanalizēt valūtas un akciju cenu veidojošus faktoros;
- Izpētīt tehniskos un fundamentālus rādītājus, kā arī psiholoģiskos faktoros, lai ar to palīdzību varētu novērtēt iespējamās tendences un finanšu resursu pievilcīgumu.

Uzsākot pētījumu autors izvirza sekojošu **hipotēzi** - Starptautiskais valūtas un vērtspapīru tirgus ir kā pilnībā neizmantots potenciāls uzkrājumu un brīvo līdzekļu palielināšanā gan fiziskām, gan juridiskām personām.

Darba struktūra ietver trīs daļas, kuras veidotas pamatojoties uz darba mērķi un uzdevumiem. Attiecīgi, *pirmajā daļā* apkopota teorētiskā informācija par finanšu instrumentu attīstību, būtību, klasifikāciju, ietekme uz globālajiem ekonomiskajiem procesiem. *Otrajā daļā* veikti praktiskie pētījumi aplūkojot un analizējot starptautisko valūtas tirgu. *Trešajā daļā* aplūkots un analizēts akciju tirgus.

Darba procesā *izmantotās metodes* ir zinātniskās literatūras, statistikas datu analīze un internetā pieejamo resursu analīze, lai izpētītu problēmu elementus un formulētu likumsakarības attiecīgā temata apskatē. Loģiskās un abstraktās konstrukcijas metode – investīciju vides iespēju pilnveidošanas prognozēšanai nākotnes perspektīvā.

Pētījuma periods ir no 2009. Gada līdz 2012. Gadam. Pētījumu periods izvēlēts izmantojot gan senākus, gan pieejamos jaunākos zinātniski pētnieciskos un informatīvos materiālus.

Darba praktiskās daļas pētījuma veikšanai izmantoti *Latvijas bankas* datu bāzēs pieejamie dati, kā arī citi interneta resursi. Ja izmantoti citu institūciju dati, tad tiek sniegta attiecīgā avota norāde.

1. Starptautiskā finanšu instrumentu jēdziens, veidi un vēsture

Investīciju būtība un veidi

Cilvēkiem bieži ir brīvi naudas līdzekļi, tāpēc viņi ir ieinteresēti to pēc iespējas labāk ieguldīt, turklāt tā, lai gūtu arī kādu ienākumu. Taču nauda nav darbībā, tā var zaudēt savu vērtību. Piemēram, ja gada sākumā jums ir iekrāti 100 Ls, tad inflācijas dēļ gada beigās šai naudas summai varētu atbilst tikai 92-93 Ls. Ja šie paši naudas līdzekļi būtu noguldīti bankā vai citos finanšu instrumentos, tad pēc gada to vietā varētu būt jau 105-110 Ls, vēl pēc gada 110-115 Ls utt. Šādu rīcību uzskata par ieguldīšanu, jo parādījušies noteikti priekšnosacījumi un garantijas, lai naudas līdzekļi pieaugtu vai vismaz saglabātu savu vērtību. Protams, pastāv arī noteikts risks, bet tā līmenis jau ir atkarīgs no izvēlētajā ieguldīšanas veida. Būtībā ieguldīšana ir naudas līdzekļu izdošana tagadnē, lai to saglabātu vai iegūtu lielāku vērtību nākotnē un iegūtu ienākumu.

Lai pieņemtu pamatotu un izdevīgu lēmumu par naudas līdzekļu ieguldīšanu, nepieciešama rūpīga plānošana un finanšu tirgus izpēte. Var atrast dažādus izdevīgus ieguldīšanas objektus - nekustamais īpašums, bankas termiņnoguldījumi, vērtspapīri. Taču., atceroties postošu finanšu krīzi 2008. gadā, cilvēki daudz rūpīgāk izvērtē riskus, es pat teiktu, ka cilvēkiem neuzticas finanšu instrumentu ieguldījumiem.

Ieguldījumam ļoti svarīgs ir atvēlamais termiņš, jo tas var ietekmēt ieguldījuma objekta izvēli. Piemēram, nav saprātīgi ieguldīt līdzekļus kādā ieguldījuma fondā, zinot, ka pēc gada līdzekļi būs jātērē, jo no ieguldītāja viedokļa fonda īstermiņa vērtība svārstās gan pozitīvā, gan negatīvā virzienā. Vajadzētu veikt efektīvākus ilgtermiņa ieguldījumus tādos ieguldījumu fondos, kur pastāv iespēja ar laiku nopelnīt vairāk, pat pārsniedzot inflācijas līmeni. Finanšu instrumentu klasifikācija pēc termiņa dod iespēju visām ieinteresētām personām - emitentiem, starpniekiem, ieguldītājiem - plānot un realizēt savus mērķus noteiktā laika posmā. Pēc termiņa iedala:

- īstermiņa finanšu instrumenti (līdz 1 gadam);
- vidēja termiņa finanšu instrumenti (no 1 līdz 5 gadiem);
- ilgtermiņa finanšu instrumenti (vairāk par 5 gadiem);
- beztermiņa finanšu instrumenti.

Beztermiņa finanšu instrumenti ir akcijas, kas apgrozās tirgū, kamēr pastāv to emitents. Ilgtermiņa un vidēja termiņa finanšu instrumenti ir valsts, valsts institūciju,

pašvaldību un korporatīvās obligācijas. Īstermiņa finanšu instrumentiem pieskaitāmi visi naudas tirgus instrumenti - vekseli, čeki, parādzīmes u.c.¹

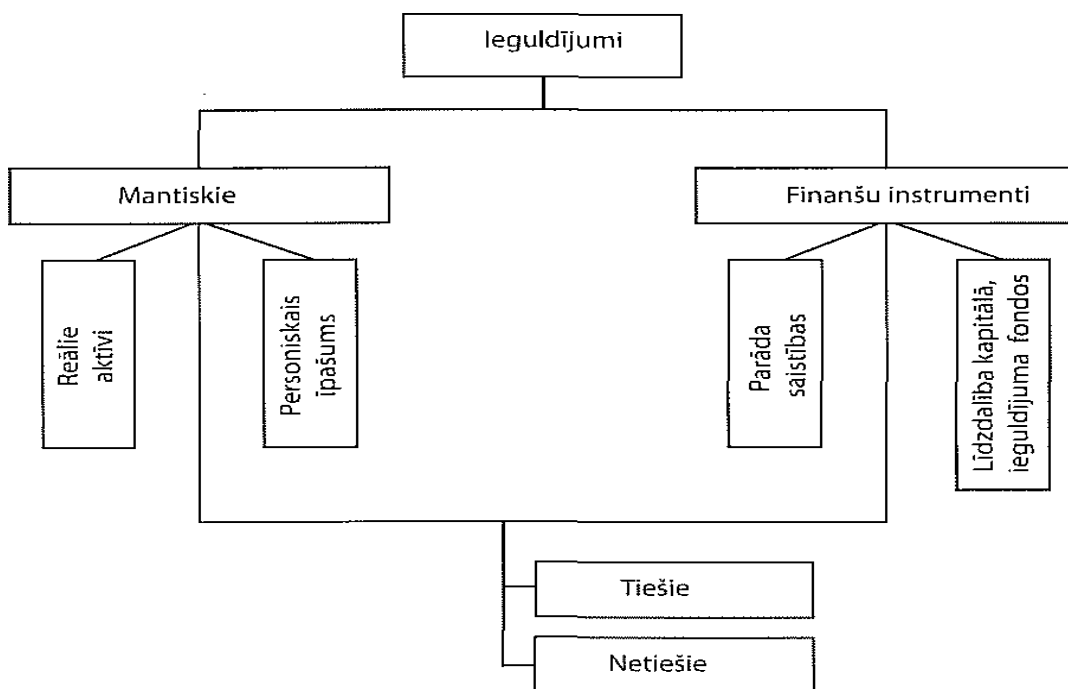
Pēc vajadzības apzināšanas un mērķa noteikšanas ieguldītājam jānosaka, ar kādu ieguldījuma riska pakāpi viņš ir gatavs rēķināties. Svarīgi zināt, ka ieguldījumi bez riska vispār nepastāv, ir tikai riska pakāpe. Visi ieguldītāji vēlas samazināt risku, bet tad jāreķinās ar samērā zemu ienesīguma līmeni un pretēji. Izvēloties dinamisku pieaugumu, iespējams vairāk uzkrāt, bet ieguldījuma vērtība būs svārstīga un bez garantēta ienākuma. Savukārt, izvēloties stabilu pieaugumu, iespējams izvairīties no negatīvām svārstībām, taču garantētais ienākums no tās pašas summas būs mazāks.

Ja ieguldītājs ir apzinājis savu vajadzību, mērķi un iespējamo riska pakāpi, tad var uzsākt informācijas vākšanu. Ieguldītājs var izvēlēties dažādus informācijas avotus, piemēram, aktuālos jaunumus ekonomikā un finansēs, personiskos kontaktus, kā arī vērsties pie ieguldījumu operāciju speciālista bankā vai kādā citā atbilstošā iestādē. Šajā procesa laikā var parādīties alternatīvi ieguldīšanas varianti. Šeit var minēt mantiskos ieguldījumus un ieguldījumus finanšu instrumentos. Mantiskie ieguldījumi ir ieguldījumi reālos aktīvos un/vai personiskajā īpašumā. Reālie aktīvi - tā ir zeme, būves, ēkas u.c. Personiskais īpašums - tas ir zelts, dārgakmeņi, dārgmetāli, mākslas darbi u.c. priekšmeti.

Daudzi cilvēki dod priekšroku mantiskiem ieguldījumiem, jo ar laiku mantiskās vērtības pieaug un to pārdošanas gadījumā varētu iegūt ienākumu. Tāpēc nav pārsteigums, ka 21. gadsimta sākumā Latvijā ļoti populārs ieguldījuma veids ir nekustamais īpašums.

Pasaulē ļoti populāri ir ieguldījumi finanšu instrumentos. Tie ir ieguldīšanas instrumenti, kuru pamatā ir parāda saistības, piemēram, ienākumi procentu veidā, noteiktā termiņā saņemot atpakaļ ieguldītos līdzekļus. Šeit var minēt arī tiesības uz līdzdalību kapitālā - ienākumi dividenžu veidā, vai ieguldīju fondos. Parāda finanšu instrumenti ir, piemēram, korporatīvās obligācijas, parādzīmes, valsts obligācijas, bankas termiņnoguldījumi u.c. Finanšu instrumenti, kas apliecina līdzdalību kapitālā, ir, piemēram, parastās akcijas, priekšrocību akcijas u.c.

¹ 1 Finanšu instrumenti. Valērijs Praude. Burtene 2009. 32.lpp.

1.1. attēls. Ieguldījumu klasifikācija²

Būtībā ir ļoti grūti pieņemt lēmumu par noteiktu ieguldījuma veidu starp alternatīviem variantiem. Katram ieguldījuma veidam ir gan priekšrocības, gan trūkumi. Piemēram, bankas par noguldīto naudu termiņu depozītos maksā procentus, un tas ir diezgan drošs ieguldījums, jo pēc Latvijas likumdošanas ir garantēta noguldījuma atdošana. Taču procenti par depozīt noguldījumiem, piemēram, 2005.-2006. gadā reti pārsniedza 5% gadā, kas ir mazāk nekā inflācijas līmenis (oficiāli 6-7% gadā). Savukārt, ieguldījumi akcijās vai ieguldījumu fondos, kuriem tiek paredzēts samērā augsts ienesīguma līmenis, nav tik droši, jo tajos ir liels svārstību diapazons.³

Kad lēmums par ieguldījumu pieņemts, ieguldītāja rīcība var būt dažāda, viņš var pilnīgi paļauties uz izvēlēto finanšu tirgus dalībnieku un gaidīt ieguldījuma nosacījumu izpildi un saņemt ienākumus. Var arī turpināt pētīt tirgu un situācijas izmaiņu gadījumā piedāvāt un mainīt izvēlētos nosacījumus. Treškārt, būtisku situācijas izmaiņu gadījumā ieguldītājs var arī pārtraukt sadarbību un izņemt savu ieguldījumu, lai tērētu to vai ieguldītu citā objektā.

² 1 Finanšu instrumenti. Valērijs Praude. Burtene 2009. 17.lpp

³

http://www.bank.lv/public_files/images/img_lb/izdevumi/latvian/year/2005/LB_2006_gada_parskats.pdf

1.1. Riska būtība un menedžments.

Diez gan droši var teikt, ka mēs dzīvojam nenoteiktības pasaulē un riski ir vienmēr un visur. Cilvēki dažādās dzīves situācijās un dažādos apstākļos tiek pakļauti specifiskam riskam. Risks ir varbūtēja novirze starp faktisko un plānoto ieguldījuma ienākumu. Jebkurš ieguldītājs vēlas veidot savu finanšu instrumentu portfeli tā, lai samazinātu risku. Pastāvīgais risks ir saistīts ar ārējiem faktoriem, kas ietekmē finanšu instrumentu tirgu. Šie faktori ir:

- valsts ekonomiskie rādītāji (iekšzemes kopprodukta izmaiņas, tirgus procentu likme, inflācija, valūtas kurss u.c.);
- ekonomiskā situācija nozarēs (atsevišķu nozaru ekonomiskais stāvoklis, produkcijas realizācijas apjoms, cenu indeksi u.c.);
- finanšu tirgus situācija (cenu celšanās un kritums spekulatīvu darījumu dēļ);
- citi ārējie faktori (politiskie, juridiskie, dabas u.c.).

Ekonomikas teorija atzīst intuīcijas un priekšnojautas lomu lēmumu pieņemšanā. Alfrēda Maršalla izcilajā 1890. gadā publicētajā grāmatā "Alfred Marshall. Principles of Economics" konstatēts, ka menedžeris pieņem lēmumus ne tik daudz balstoties uz zināšanām, kā balstoties uz ietrenētu instinktu, intuīciju, priekšnojautu. Saprātīgas būtnes spēj formēt vairāk vai mazāk pareizus spriedumus par lietām un dot tām intuitīvu vērtējumu. Mēs esam tādi radīti, ka visu, kas mums liekas saprātīgs, bieži vien pieredze arī apstiprina, - citādi mēs vispār nespētu dzīvot šajā pasaulē. Diemžēl vai par laimi neviens domāšanas process nav bez kļūdām un nekad nedod precīzus rezultātus.⁴

Risku vadība ir process, kas palīdz privātpersonām vai uzņēmumam efektīvi samazināt zaudējumu rašanās iespējamību. Šī procesa ietvaros tiek izstrādātas procedūras, kā laikus apzināt un novērtēt potenciālos riskus un izvēlēties stratēģiju to vadīšanai. Var arī teikt, ka riska vadība ir darbības, kas orientētas uz pozitīvas peļņas un zaudējumu attiecības veidošanu, jo ar kaut ko riskējot, cilvēks vai nu kaut ko iegūst vai zaudē. Šīs pozitīvās attiecības (teiksim naudas izteiksmē tirgojoties ar akcijām) pamatā ir dažādas specifiskas informācijas analīze un notikumu atīstības prognozēšana. Pēc autora domām, veiksmīga riska vadība nav iedomājama bez labas intuīcijas, kā arī spēja īstajā laikā un vietā uzņemties atbilstošu riska pakāpi. Būtībā risku vadība sastāv no šādām darbībām - risku identifikācija, risku novērtējums (varbūtības un zaudējumi), kā arī risku vadības paņēmieni un instrumentu

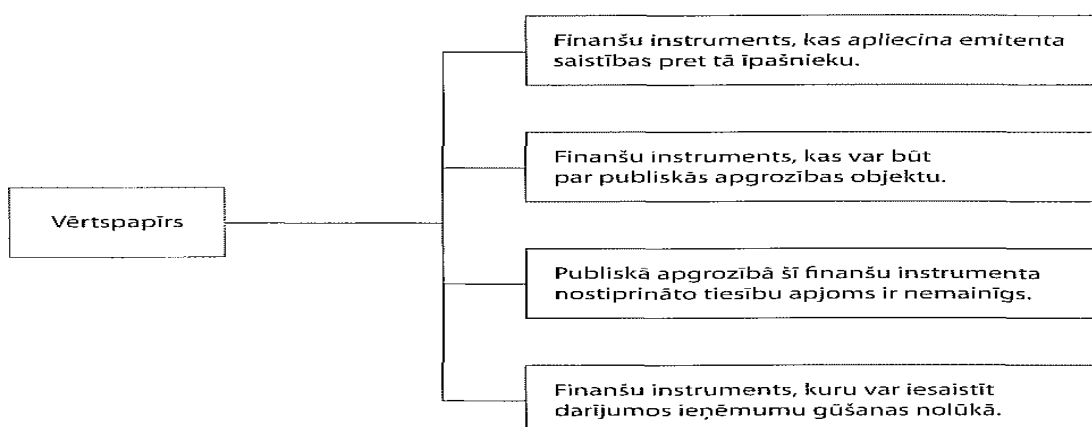
⁴ Risku analīze un vadīšana. Andrejs Jaunzems, 2009.g., 11.lpp

izvēle. Jāatzīmē, ka risks pastāv vienmēr, taču investori, kas uzņemas lielāku risku, cer arī uz lielāku atdevi.

1.2. Starptautiskā finanšu instrumentu jēdziens, klasifikācija un vēsture

Vērtspapīrs ir īpaša veida prece, kuras pašizmaksa ir ļoti niecīga un kura var tikt pārdota par samērā augstu tirgus cenu. Vērtspapīrs vienmēr ir naudas kapitāla un citu materiālo labumu simbols. Vienlaicīgi vērtspapīrs ir noteikts "fondu instruments», ar kura palīdzību var iegūtu pieeju pie reālām vērtībām vai nodrošināt šo vērtību pāreju (kustību) no viena subjekta pie cita. No investora viedokļa vērtspapīrs ir dokuments, kas tā īpašniekam dod noteiktas finansiāla rakstura tiesības, kuras jāapmierina vērtspapīra izlaidējam jeb emitentam. No vērtspapīru izlaidēja jeb emitenta viedokļa vērtspapīrs ir privāttiesību dokuments, kas apliecina emitenta saistības pret dokumenta valdītāju un var būt par publiskas apgrozības objektu, nemainoties tajā nostiprināto tiesību apjomam. Savukārt no profesionāla finanšu tirgus dalībnieka viedokļa vērtspapīrs ir finanšu tirgus instruments, ko iespējams izmantot darījumos peļņas gūšanas nolūkā. Lielākajai daļai vērtspapīru piemīt apgrozības funkcija.

Vērtspapīrus var pārdot, nodot un dāvināt citām personām, turklāt jaunajam vērtspapīru īpašniekam uz vērtspapīriem attiecināmās tiesības vairumā gadījumu būs tieši tādas pašas kā iepriekšējam vērtspapīru īpašniekam. Atsevišķiem vērtspapīriem piemīt kredīta funkcija. Šī funkcija attiecas tikai uz parāda vērtspapīriem. Tas nozīmē, ka šo vērtspapīru emitents, izlaižot vērtspapīrus, kļūst par aizņēmēju, bet paši vērtspapīri ir parāda apliecinājums. Treškārt, atsevišķiem vērtspapīriem piemīt maksāšanas līdzekļa funkcija. Šī funkcija galvenokārt attiecas uz vekseliem un čekiem, kurus var nodot citai personai, tādējādi norēķinoties par parādu.⁵

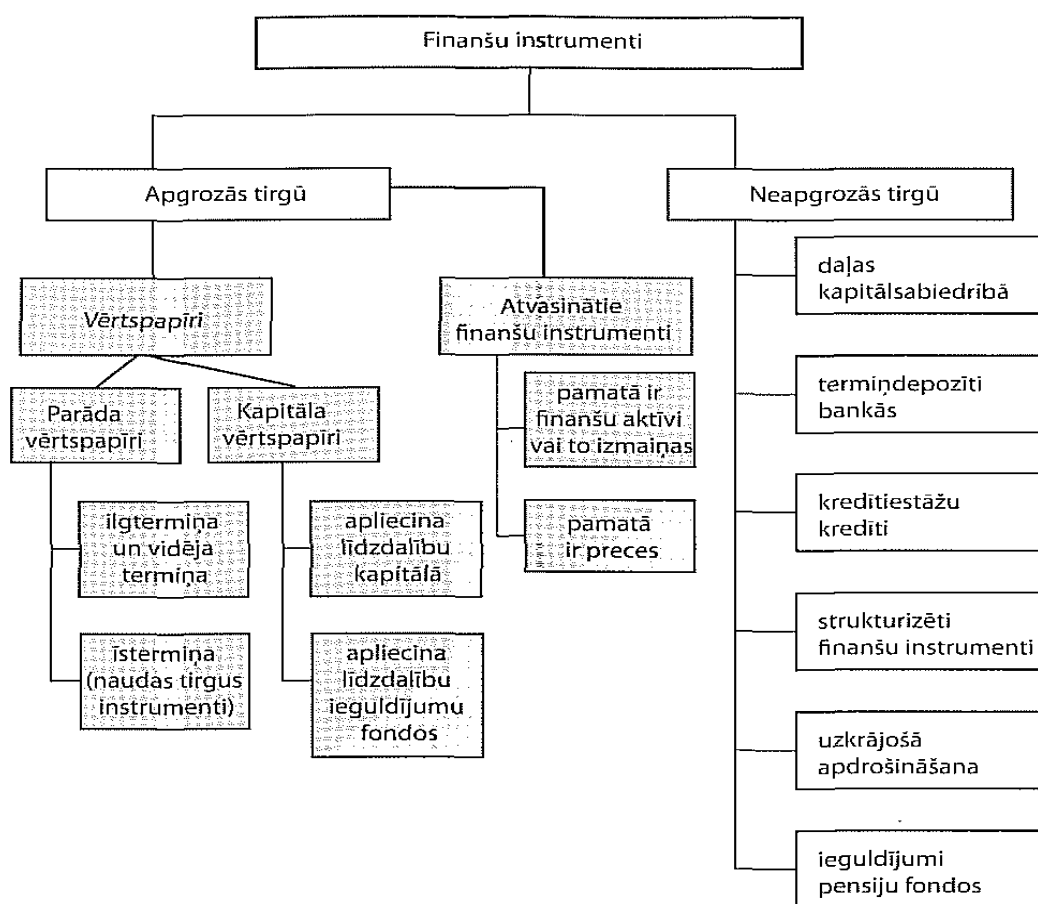

1.2 attēls. Vērtspapīru raksturīgās īpašības⁶

⁵ Vērtspapīru tirgus zinības, Ģ. Apsītis, I. Aščuks, (2003), 20. lpp

⁶ 1 Finanšu instrumenti. Valērijs Praude. Burtene 2009. 22.lpp

Vērtspapīru tirgu var uzskatīt par plašāka tirgus — finanšu instrumentu — nozīmīgu sastāvdaļu (Skatīt attēlu 1.3). Finanšu tirgus sevī ietver gan starpbanku tirgu, gan kredītiestāžu veiktās kredītu un noguldījumu operācijas, gan vērtspapīru un valūtas tirdzniecību, dzīvības un riska apdrošināšanas sabiedrību nozari, ieguldījumu sabiedrību un pensiju fondu darbību, savstarpējo kreditēšanu u. c. Atkarībā no naudas resursu iesaistīšanas laika finanšu tirgus operācijās finanšu tirgu pieņemts iedalīt naudas tirgū un kapitāla tirgū. Naudas tirgū realizējas īstermiņa (līdz vienam gadam) uzkrājumu apgrozība, bet kapitāla tirgū — vidēja termiņa un ilgtermiņa (virs viena gada).

1.3. attēls. Finanšu instrumentu klasifikācija⁷

Vērtspapīru tirgu izšķir sākotnējo jeb primāro tirgu, kurā notiek sākotnējā vērtspapīru ievietošana. Apgrozībā nonāk tikai jaunas vērtspapīru emisijas. Tirgus dalībnieki ir emitenti, to pilnvarotas personas jeb emisijas izplatītāji un ieguldītāji. Otrreizējā jeb sekundārā vērtspapīru tirgū notiek jau iepriekš emitēto vērtspapīru apgrozība, mainās vērtspapīru īpašnieki, taču kopējais to apjoms apgrozībā parasti nemainās, izņemot atvērto ieguldījumu fondu apliecību pārdošana un atpirkšanu, arī papildu emitēšanu. Emitenti būtībā negūst tiešu

⁷ 1 Finanšu instrumenti. Valērijs Praude. Burtene 2009. 21.lpp

labu no otrreizējas apgrozības, ienākumus gūst vērtspapīru īpašnieki. Tirgus dalībnieki ir ieguldītāji, starpnieki, fondu biržas un vērtspapīru depozitāriju u.c.⁸

Akcijas un akciju tirgus

Ja uzņēmums vēlas palielināt savu kapitālu, viens no veidiem ir izdot akcijas. Šis ir laba metode kā pavairot finanšu līdzekļus, jo tā rada naudu, un nav nepieciešams aizņemties to no kredītiestādēm. Šāda iespēja sniedz labumu ne tikai uzņēmumam, bet arī investoriem, jo rodas izdevība tirgoties firmu akcijām un labi nopelnīt. Kad investors pērk kādas kompānijas akcijas, viņš kļūst akcionāru vai daļēju tās firmas īpašnieku. Investors parasti pērk akcijas cerībā, ka noteikta kompānija veiksmīgi attīstīsies, kā arī atalgos tās akcionārus ar dividendēm, kuras būtībā ir firmas peļņas daļas. Veiksmīgs uzņēmums parasti piedzīvo akciju vērtību pieaugumu finanšu tirgos. Ja investoram izdodas akcijas pārdod brīdi, kad to vērtība ir augstāka nekā brīdi, kad viņš tās nopirkta, tad tā, protams, ir peļņa. Dienas tirgotāja darbības ir daudz savādākas nekā klasiskajam investoram. Principā dienas tirgotājs spekulē uz akciju svārstībām vienas dienas robežās.⁹

Tirgus dalībnieku raksturojums

Lai vērtspapīru tirgus vispār pastāvētu, nepieciešami vismaz divu veidu dalībnieki: personas, kas izlaiž un piedāvā vērtspapīrus, un personas, kas tos pērk.

Emitenti

Vērtspapīru emitents ir persona, kas ir tiesīga izlaist vērtspapīrus savā vārdā. Pirmkārt, viens no lielākajiem vērtspapīru emitentiem ir valsts. Vērtspapīrus valsts vārdā parasti izlaiž Finanšu ministrija vai Valsts kase. Valsts var izlaist tikai parāda vērtspapīrus: valsts parādzīmes un valsts obligācijas. Valsts var emitēt vērtspapīrus gan iekšējā tirgū, gan ārvalstīs. Iekšējā aizņēmuma vērtspapīri ir valsts iekšējā parāda sastāvdaļa, bet ārējā aizņēmuma vērtspapīri ir valsts ārējā parāda sastāvdaļa. Valstu emitētie vērtspapīri tiek uzskatīti par relatīvi drošiem un dažu valstu, piemēram, ASV, pat bez riska. Visus darījumus ar Latvijas valsts vērtspapīriem Finanšu ministrijas pilnvarojumā veic Valsts kase.

Kā vērtspapīru emitents var darboties arī pašvaldības. Līdzīgi valstij, arī tās var izlaist vērtspapīrus gan vietējā budžeta segšanas, gan projektu finansēšanas, gan iepriekš izlaisto vērtspapīru dzēšanas vajadzībām. Pašvaldības var izlaist tikai parāda vērtspapīrus: parādzīmes un obligācijas. Bieži vien ieguldījumiem pašvaldību vērtspapīros tiek noteikti nodokļu

⁸ Vērtspapīru tirgus zinības, Ģ. Apsītis, I. Aščuks, (2003), 25. lpp

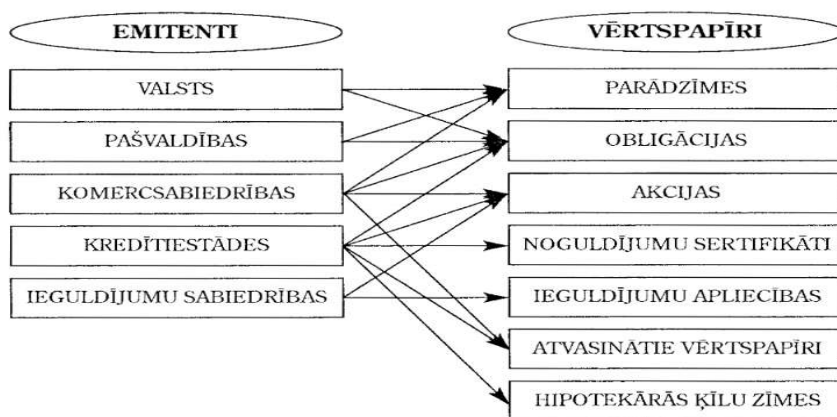
⁹ The StockTeacher Method: Active Trading Course, Book One, Ryan T. Cooper, 2003, 16. lpp

atvieglājumi. Salīdzinājumā ar valsts vērtspapīriem pašvaldību izlaistie vērtspapīri uzskatāmi par nedaudz riskantāku ieguldījumu.

Komerscābiedrības (akciju sabiedrības) var izlaist gan parāda vērtspapīrus (parādzīmes, obligācijas, vekselus), gan arī akcijas. Šie vērtspapīri var sniegt ieguldītājam vislielāko peļņu. Vienlaikus komerscābiedrību emitētie parāda vērtspapīri ir uzskatāmi par visriskantākajiem fiksēta ienākuma vērtspapīriem, jo salīdzinājumā ar valsti un pašvaldībām ievērojami pieaug risks, ka komerscābiedrības var nenorēķināties par savām saistībām. Savukārt akcijas ir uzskatāmas par augsta riska vērtspapīriem. Latvijā komerscābiedrības izlaiž gan parāda vērtspapīrus, gan akcijas.¹⁰

Arī kredītiestādes var izlaist gan parāda vērtspapīrus, gan akcijas. Kredītiestādes var izlaist arī specifiskus vērtspapīrus, piemēram, hipotekārās ķīlu zīmes un noguldījumu sertifikātus. Tā kā uzraudzību katrā valstī veic īpašas institūcijas un kredītiestādēm regulāri jāizpilda noteiktas prasības, ieguldījumus kredītiestāžu emitētos vērtspapīros ir uzskatāms par drošāku salīdzinājumā ar ieguldījumu citu akciju sabiedrību vērtspapīros.

Savukārt, ieguldījumu sabiedrības galvenokārt interesē iespējas iegādāties specifiskus vērtspapīrus – ieguldījumu apliecības, taču tās arī izlaiž akcijas. Apgrozībā esošo ieguldījumu apliecību kopējais apjoms naudas izteiksmē veido ieguldījumu fondu. Ieguldījumu fonds ir ieguldītāju kopīpašums, ko pārvalda ieguldījumu sabiedrība. Fondu līdzekļus iespējams ieguldīt dažādos vērtspapīros, tādējādi samazinot risku.

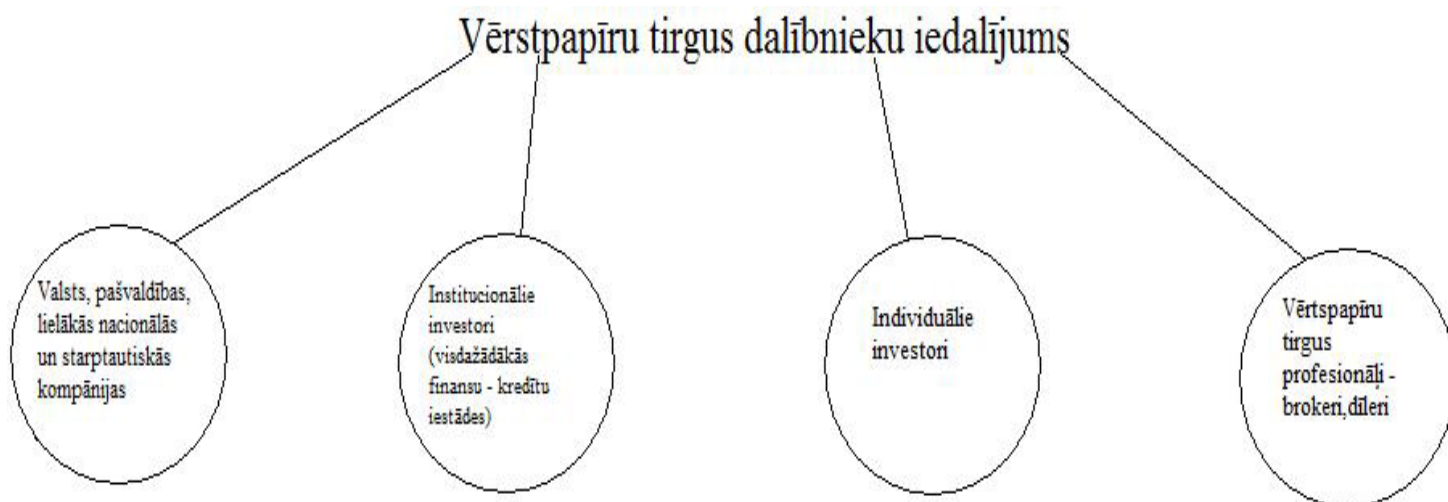

1.4. attēls. Vērtspapīru emitenti, „Ģ. Apsītis, I. Aščuks”

Šodien vērtspapīru tirgus dalībniekus, kuri vienlaicīgi ir gan emitenti, gan treideri, var iedalīt sekojošās pamata grupās:

¹⁰ Vērtspapīru tirgus zinības, Ģ. Apsītis, I. Aščuks, (2003), 26. lpp

- Vērtspapīru tirgus galvenie dalībnieki ir valsts, pašvaldības, lielākās nacionālās un starptautiskās kompānijas. Šiem dalībniekiem ir augsta reputācija, tāpēc viņu vērtspapīru emitēšana un realizācija nesastāda grūtības, proti, tirgus vienmēr ir gatavs pieņemt tos lielos apjomos. Šie vērtspapīri, sevišķi valsts un pašvaldību, ne vienmēr garantē lielus ienākumus. Bet šie vērtspapīri ir visdrošākie, un tāpēc ir tādi iedzīvotāju slāņi (piemēram, pensionāri, vientuļi, ģimenes bez apgādnieka un citi), kuri, nevēloties riskēt, iegulda savus līdzekļus tieši tādos vērtspapīros.
- Institucionālie investori, tas ir visdažādākie finansu - kredītu iestādes, kas veic operācijas ar vērtspapīriem (komerciālās un investīciju bankas, apdrošināšanas sabiedrības, pensiju fondi un citi). Vairākas no šīm iestādēm apvieno dažādu investoru (fizisko un juridisku personu) līdzekļus un meklē iespējas ieguldīt šos līdzekļus ienesīgos vērtspapīros. Viņi cenšas iegūt akciju kontrolpaketes vai, lai izvairītos no riska, izvieto savu kapitālu dažādās saimniecības nozarēs. Zīmīgākie iedzīvotāju līdzekļi, kuri tiek ieguldīti komercbankās, ir sakoncentrēti viņu trastu nodaļās, kuras pakalpojumus izmanto liels iedzīvotāju skaits. Lai nodrošinātu šo līdzekļu saglabāšanos, tas ir nepieļautu attiecīgo iestāžu bankrotu, valsts regulē šo institucionālo investoru darbību vērtspapīru tirgū.
- Individuālie investori - dažādas privātpersonas tai skaitā nelielo riska kapitāla biznesa uzņēmumu īpašnieki. Daži mazie uzņēmumi kļūst par ļoti perspektīviem un ienesīgiem: tieši mazajos uzņēmumos sākās elektroniskās skaitļošanas tehnikas, raķešu, augstas kvalitātes saimniecības preču un cita litu ražošana. Tieši ekonomiski aktīvākai sabiedrības daļai ir tieksme uz risku, tāpēc tās iegādājas šo uzņēmumu akcijas, cerot uz augstām dividendēm.
- Vērtspapīru tirgus profesionāļi:
 - brokeri - darījumu starpnieki, kas nepiedalās šajā darījumā;
 - dīleri - starpnieki, kas darījumos piedalās ar savu kapitālu;

1.5. attēls. Vērtspapīru tirgus dalībnieku iedalījums, „Autors”

Ieguldītāji

Ieguldītājs ir persona, kas darbojas vērtspapīru tirgū ar mērķi nopelnīt gan uz vērtspapīru cenu svārstībām, gan saņemot regulārus ienākumus no vērtspapīru emitentiem. Par ieguldītājiem vērtspapīru tirgū var darboties gan fiziskas, gan juridiskas personas.¹¹

Dažādi ieguldītāji vērtspapīru tirgū izvirza dažādus mērķus, un tie var būt šādi:

- ieguldījuma vērtības saglabāšana (ieguldījuma drošība);
- iespēja jebkurā brīdī savu ieguldījumu realizēt naudā atbilstoši tirgus cenai (ieguldījuma likviditāte);
- regulāra ienākuma saņemšana no sava ieguldījuma;
- ieguldījuma tirgus vērtības jeb kapitāla pieaugums;
- ietekme uz komercsabiedrību, kurā veikts ieguldījums.

Vienlaikus realizēt visus minētos mērķus ir ļoti sarežģīti, tāpēc ieguldītājam jāizšķiras, kas ir pirmais, ko viņš vēlas sasniegt.

Atkarībā no izvirzītajiem uzdevumiem ieguldītājus var iedalīt divās grupās — finanšu un stratēģiskajos ieguldītājos. Finanšu ieguldītāji darbojas vērtspapīru tirgū, lai sasniegtu vienu vai vairākus iepriekš minētos finansiāla rakstura mērķus (no pirmā līdz ceturtajam). Savukārt stratēģiskie ieguldītāji iegādājas vērtspapīrus ar galveno uzdevumu — iegūt tiešu vai netiešu ietekmi uz attiecīgo akciju sabiedrību un realizēt tajā sev izdevīgus mērķus.

¹¹ Vērtspapīru tirgus zinības, Ģ. Apsītis, I. Aščuks, (2003), 28. lpp

Atkarībā no ieguldījuma darbības laika ieguldītājus var iedalīt īstermiņa un ilgtermiņa ieguldītājos. Īstermiņa finanšu ieguldītājus nereti sauc arī par spekulantiem. Spekulanti ir personas, kas darbojas vērtspapīru tirgū ar mērķi pelnīt uz vērtspapīru cenu svārstībām. Spekulantus maz interesē vērtspapīru emitenta pašreizējais stāvoklis, kā arī tā finanšu rādītāji un darbības perspektīvas. Spekulanti cer nopelnīt gan uz vērtspapīru cenu paaugstināšanās, gan pazemināšanās rēķina.

Ilgtermiņa ieguldītāji ir personas, kas ieinteresētas saņemt pozitīvu atdevi no sava ieguldījuma ilgākā termiņā. Līdz ar to viņus īpaši neinteresē vērtspapīru cenu īstermiņa svārstības. Tomēr daļa ilgtermiņa ieguldītāju ir spekulanti, kas neīstā brīdī iegādājušies vērtspapīrus un nevēlas tos pārdot ar zaudējumiem, tāpēc ir zināma taisnība teicienam „ilgtermiņa ieguldītājs — tas ir neveiksmīgs spekulants”.

Tirgus starpnieki

Lai nodrošinātu vērtspapīru tirgus darījumu veikšanu, kā arī vērtspapīru uzskaiti un norēķinus, nepieciešami tirgus starpnieki. Par vērtspapīru tirgus starpniekiem parasti darbojas juridiskas personas, taču atsevišķas starpnieku funkcijas veic arī fiziskas personas. Personas, kas veic starpniecības darījumus ar vērtspapīriem, izpilda dažādas funkcijas. Starptautiski praksē izšķir brokera, dīlera un vērtspapīru emisijas izplatītāja funkcijas.

Brokeris ir fiziska persona, kas veic starpniecības darījumus vērtspapīru tirgū ieguldītāju uzdevumā un uz viņu rēķina, par to saņemot komisijas maksu. Lēmumus par vērtspapīru pirkšanu un pārdošanu pieņem ieguldītāji, bet brokeri izpilda ieguldītāju izsniegtos darījumu uzdevumus. Latvijā brokeri ir tie kredītiestāžu un ieguldījumu brokeru sabiedrību (Rīgas Fondu biržas biedru) darbinieki, kuri nokārtojuši kvalifikācijas pārbaudījumu Rīgas Fondu biržā un ir pilnvaroti slēgt darījumus tajā.

Dīleris ir persona, kas veic gan darījumus ar vērtspapīriem ieguldītāju uzdevumā un uz viņu rēķina, gan uz sava rēķina, līdz ar to gūstot peļņu no vērtspapīru cenu starpības. Plašākā nozīmē par dīleriem var darboties gan vērtspapīru tirgus starpnieku sabiedrības, gan citas sabiedrības un fiziskas personas, kas pastāvīgi iesniedz vērtspapīru tirgū savus pirkšanas un pārdošanas uzdevumus.¹²

Vērtspapīru emisijas izplatītājs (underwriter) ir juridiska persona, kas saskaņā ar emitenta pilnvarojumu nodarbojas ar vērtspapīru pārdošanu ieguldītājiem primārajā tirgū. Vērtspapīru izplatīšanu primārajā tirgū emisijas izplatītājs var veikt divos veidos: vērtspapīrus piedāvājot ieguldītājiem emitenta vārdā vai savā vārdā. Pirmajā gadījumā emisijas izplatītājs

¹² Vērtspapīru tirgus zinības, Ģ. Apsītis, I. Aščuks, (2003), 29. lpp

būtībā darbojas kā brokeris, bet otrajā — kā dīleris, izpērkot visu vērtspapīru emisijas apjomu vai daļu no tā.

LR likumdošana noteiktas tiesības uz finanšu instrumentiem

Finanšu instrumenti kļūst par ieguvēja īpašumu brīdī, kad tie ir iegrāmatoti viņa finanšu instrumentu kontā. Pierādījums tam, ka finanšu instrumenti pieder personai, ir iegrāmatojums šīs personas finanšu instrumentu kontā. Ieguldījumu brokeru sabiedrība, kredītiestāde vai Centrālais depozitārijs arī var atvērt tādu finanšu instrumentu kontu, kurā uzskaita personu turējumā esošos finanšu instrumentus {nominālais konts}. Ieguldījumu brokeru sabiedrība un kredītiestāde ir atbildīga par to, lai ar finanšu instrumentiem veiktie darījumi tiktu nekavējoties reģistrēti un šo darījumu rezultātā iegūtie finanšu instrumenti nekavējoties iegrāmatoti ieguvēja finanšu instrumentu kontā.

Finanšu instrumentus, kas pieder ieguldījumu brokeru sabiedrības vai kredītiestādes klientam, nedrīkst izmantot ieguldījumu brokeru sabiedrības vai kredītiestādes kreditoru prasījumu apmierināšanai. Šī prasība attiecas arī uz gadījumiem, kad ieguldījumu brokeru sabiedrība vai kredītiestāde likumā noteiktajā kārtībā atzīta par maksātnespējīgu. Finanšu instrumentus, par kuriem ieguldītājs iesniedzis ieguldījumu brokeru sabiedrībai vai kredītiestādei atsavināšanas uzdevumu, pamatojoties uz kuru ieguldījumu brokeru sabiedrība vai kredītiestāde uzsākusi darījuma izpildi, nedrīkst izmantot atsavinātāja kreditoru prasījumu apmierināšanai.¹³

Šajā darbā tiks aplūkoti arī atvasinātie finanšu instrumenti, jo tie ir ļoti cieši saistīti ar vērtspapīriem. Tie ir finanšu instrumenti, kuru vērtība mainās atkarībā no bāzes aktīviem vai to cenas(kursa) izmaiņām. Finanšu aktīvi, kas ir atvasināto finanšu instrumentu pamats, ir:

- parāda un kapitāla vērtspapīri;
- valūta;
- preces;
- citi aktīvi.

Par pamatu atvasinātiem finanšu instrumentiem var pieņemt arī reālo aktīvu izmaiņas tendences, ko raksturo:

- biržas indeksi;
- procentu likmes;

¹³ <http://www.likumi.lv/doc.php?id=81995>

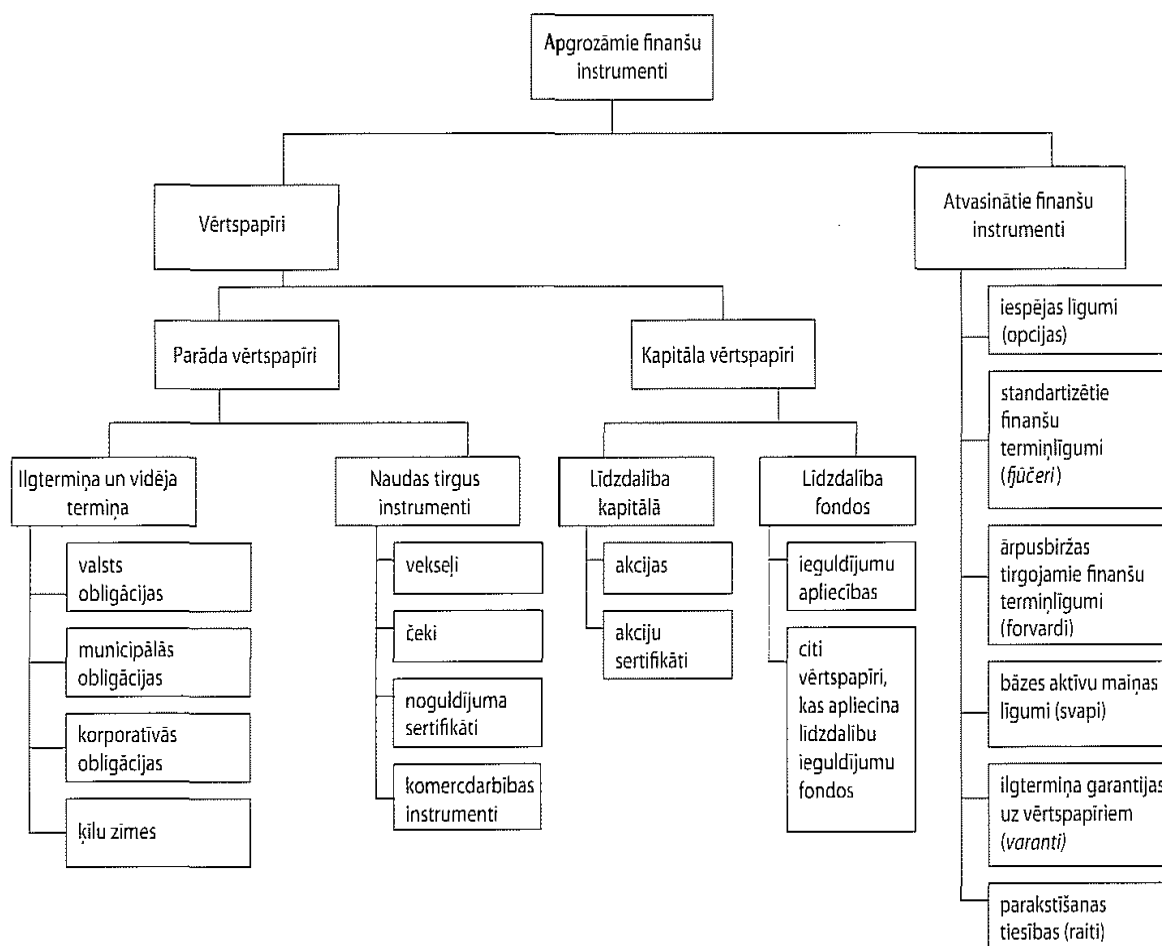
- valūtas kursi;
- kredītreitingi.

Atvasinātā finanšu instrumenta iegūšanai vai nu vispār nav nepieciešams sākotnējais ieguldījums, vai pietiek ar nelielu. Visi ar atvasinātajiem finanšu instrumentiem saistītie norēķini notiek nākotnē. Raksturojot finanšu instrumentu pamatīpašības, jāsecina, ka to potenciālo īpašību īstenošanai nepieciešami trīs darījumu dalībnieki:

- naudas līdzekļu ieguldītāji;
- finanšu instrumentu emitenti;
- starpnieki, kas sniedz ieguldījumu pakalpojumus.

Katram dalībniekam saistībā ar finanšu instrumentiem ir savas intereses:

- emitentam - piesaistīt naudas līdzekļus;
- ieguldītājam - iegūt ienākumus (pēc iespējas no diviem avotiem);
- starpniekam - saņemt daļu no ienākumiem (komisijas atlīdzību) par ieguldījumu pakalpojumiem.

1.6. attēls. Apdrozāmo finanšu instrumentu klasifikācija „Valērijs Praude”¹⁴

Finanšu instrumentu attīstības vēsture

Jau daudzās senajās civilizācijās vairākus tūkstošus gadu pirms mūsu ēras cilvēki praktizēja aizņemšanos viens no otra, taču Babilonijā un Asīrijā parādījās vismaz divas bankām līdzīgas organizācijas.

Savukārt tādi vērtspapīri kā akcijas un obligācijas sāka attīstīties jau 16. gadsimtā. Pirmās akcijas tika pārdotas kaut kur ap 1600. gadu Antverpenē un Amsterdamā, kamēr opciju un fjūčeru darījumi – 1611. gadā Amsterdamā biržā.

1848. gadā tika dibināts "Société Civile Gènovoise d'Emploi de Fonds", pildot pirmās ieguldījumu fonda funkcijas. Citos avotos par pirmo investīciju fondu izveidi uzskatāms Lielbritānijas koloniju kompānijas 1868. gadā dibinātais Ārzemju un koloniālās pārvaldes trusts („Foreign & Colonial Government Trust”).¹⁵

Savukārt pēc ekonomistu M. Mobius un R. Pozen domām, pirmie ieguldījumu fondi tika dibināti Amerikas savienotajās valstīs 1924. gadā, kad par to izveidi vienojās divas trasta

¹⁴ 1 Finanšu instrumenti. Valērijs Praude. Burtene 2009. 29.lpp.

¹⁵ Rusell R. An Introduction to Mutual Funds Worldwide, 2007, P.6

apvienības "The Massachusetts Investors Trust" un "The State Street Investment Trust", kurās jau sākotnēji investori iegādājās profesionāli veidotu un pārvaldītu akciju portfeļu daļas. Šie fondi ieviesa arī izmaiņas vērtspapīru tirgū - pastāvīgu akciju piedāvājumu, iespējas izpirkt akcijas tā vietā lai tās paturētu, kā arī tika ieviesti skaidri investīciju pamatnosacījumi.¹⁶

20. gadsimta sākumā ieguldījumu fondi nebija plaši izmantots finanšu līdzekļu ieguldīšanas veids, tā vietā finanšu līdzekļus noguldīja bankās, kā arī tika pirktas un pārdotas individuālas akcijas. Līdz 1929. gadam fondu apgrozījums nebija vērā ņemams, taču pēc Lielās depresijas ievērojami palielinājās sabiedrības interese par vērtspapīru tirgu, tajā skaitā ieguldījumu fondiem.¹⁷

Līdz 1940. gadam tika izstrādāta vērtspapīru tirgus likumdošana un tā regulējošās normas. 1933. gadā Amerikas savienoto valstu kongress ieviesa Akciju un Biržas komisiju (Securities and Exchange Commission (SEC)), kas atdzīvināja vērtspapīru tirgus industriju un atjaunoja investoru ticību fondiem. Tika klasificēti un regulēti dažādi kopējo investīciju instrumenti, ieviešot pamatlikumus investīciju institūciju izveidei un to operācijām ar vērtspapīriem. Laika gaitā investīciju fondu likumdošana arvien tika papildināta, lai samazinātu riskus, kā arī veidotu investoriem pievilcīgu un patiesu vidi, sniedzot informāciju par fondu portfeļos esošajām akcijām. Kad minētie nosacījumi stājās spēkā ASV finanšu tirgū darbojās jau 68 kopējo ieguldījumu fondu. Šis skaitlis pieauga līdz 361 kopējo ieguldījumu fondam 1970.gadā.

Eiroobligāciju tirgus strauji attīstījās, kad kompānijām ārpus ASV robežām atļāva aizņemties finanšu līdzekļus dolāros. Līdzīgi šajā laikā attīstījās arī valūtu apmaiņas darījumi. 1970. -1980. Gados, kad pastāvēja ļoti lieli inflācijas draudi, parādījās pirmie mainīgo procentu likmju instrumenti „floating-rate instruments” , ļaujot aizdevumu likmēm mainīties saskaņā ar svārstībām biržā (piemēram, LIBOR likmju izmaiņas Londonā). Šie ieguldījumu instrumenti ieguva lielu popularitāti 70-to gadu vidū un saglabāja to arī 80-tajos gados.¹⁸

Jau 1973.-1974. gada periodā nežēlīgie "lāču tirgus" tendences (ilgstošas lejupslīdošas tendences) apslāpēja ieguldījumu fondu straujo attīstību. Dow Jones Industrial Average Index samazinājās apmēram par 50%, izsaucot daudzu investoru vēlmi atbrīvoties no vērtspapīriem. Pirms tam ieguldījumu fondu aktivitātes tika pamatā fokusētas uz investīcijām akcijās, taču atsevišķi atgadījumi mudināja investoros interesi par biržas un obligāciju fondiem. 1973.-

¹⁶ Mobius M. Mutual Funds: An Introduction to the Core Concepts, John Wiley & Sons 2007, p.5; Pozen R. C. The mutual fund business, Cambridge:1998., p.55.

¹⁷ Pozen R. C. The mutual fund business, Cambridge:1998., 55. Mobius M. Mutual Funds: An Introduction to the Core Concepts, John Wiley & Sons 2007,- p.5.

¹⁸ Bodie, Z., A. Kane, and A.J. Marcus *Investments*. (Boston, Mass.; London: McGraw-Hill Irwin, 2005) sixth international edition , chapter 5.

1974. gada valdošajā "lāču tirgus" periodā mazo investoru interese koncentrējās galvenokārt ap valsts īstermiņa parādzīmēm, kas pavēra iespēju sešu mēnešu laika periodā nopelnīt vairāk kā 16%. Lai samazinātu valdošo pieprasījumu Federālo Rezervju departaments palielināja minimālo parādzīmju iegādes apjomu no 1000 \$ līdz 10 000\$, kā rezultātā mazie investori, nespējot pielāgoties no jauna ieviestajiem noteikumiem, pievērsās biržas kopējiem fondiem (money market, mutual funds), kuri investēja valdības parādzīmēs. Šie fondi piedāvāja mazajiem investoriem tās pašas augstās procentu likmes, bet ar mazākiem minimālajiem investīciju pamatnosacījumiem. 90- tajos gados kopējie ieguldījumu fondi sasniedza pirmo ievērojamo sasniegumu - 1 triljona ASV dolāru apgrozījumu. 1992. gadā brokeri sāka piedāvāt "ieguldījumu fondu supertirgus" pakalpojumus, kas investoriem deva iespēju iegādāties fondu daļas, kuras veidotas no atšķirīgu investīciju kompāniju piedāvājuma, rezultātā rezultātā saņemot vienu apvienotu ieguldījumu fondu apliecību.¹⁹

Ieguldījumu fondu industrija pēdējo piecdesmit gadu laikā ir piedzīvojusi ievērojamu izaugsmi, izvairoties no nepilnībām, kas piemeklējušas citus finanšu pakalpojumu sektorus. To pamatprincipi, kas nodrošinājuši industrijas ilgstošo un stabilo saistību nostiprināšanos ar akciju turētājiem, saistāmi ar stingru regulēšanas politiku, investoru izglītošanas un ilgtermiņa ieguldījumu vecināšanas pasākumiem.

1.3. Finanšu instrumenti kā starptautisko ekonomisko procesu neatņemama sastāvdaļa

Finanšu sektora nozīme gan attīstītajās, gan attīstības valstīs arvien vairāk palielinās. Iespējams, svarīgākā finanšu sektora funkcija ir uzkrājumu novirzīšana investīcijām. Tomēr vēl būtiskāks ir šo uzkrājumu izmantošanas veids. Šī brīža situācijā, kad pasaules finanšu sistēma ir uz sabrukuma robežas, ir ļoti sarežģīti atrast veiksmīgu un ienesīgu ieguldījumu veidu, taču vēl joprojām šajā nozarē ir iespējas. Gan privātpersonām, gan juridiskām personām finanšu tirgi sniedz iespēju uzturēt un palielināt uzkrājumus, kas būtiski ietekmē tautsaimniecības patēriņu, kā arī veicina augšanas tempus kā lokālajā, tā globālajā ekonomikā.

Sīkāk apskatot vērtspapīru tirgu, varam to definēt kā organizatorisku, juridisku un tehnisku pasākumu kopumu, kas padara iespējamu atklātu un regulāru vērtspapīru darījumu slēgšanu. Tas ir tirgus, kurā īstenojas naudas resursu sadale starp naudas piedāvātājiem (ieguldītājiem) un tās patērētājiem (emitentiem) uz vērtspapīru apgrozības kā preces pamata.

Vērtspapīru tirgus visā pasaulē pilda šādas galvenās funkcijas:

¹⁹ Mobius M. Mutual Funds: An Introduction to the Core Concepts, John Wiley & Sons 2007, p.5.-6.

1. sadala naudas resursus starp vērtspapīru emitentiem un ieguldītājiem;
2. sadala finanšu risku starp ieguldītājiem, pērkot un pārdodot vērtspapīrus;
3. raksturo valsts ekonomikas pašreizējo un perspektīvo stāvokli (vērtspapīru tirgus kā "ekonomikas barometrs");
4. atklāj ekonomiska rakstura informāciju;
5. nosaka vērtspapīru tirgus cenu.

Vērtspapīru tirgus ir attiecināms uz kapitāla investēšanas procesu. Ar to saprotam kapitāla migrāciju investīciju veidā. Šīs kustības mehānisms ir - augot pieprasījumam uz kādu noteiktu preci (pakalpojumu), attiecīgi palielinās tās cenas, aug peļņa no tās ražošanas, un tieši šajās nozarēs tiek investēts brīvais kapitāls, kurš aiziet no tām ražošanas nozarēm, kuras produkciju pieprasījums un noiets samazinās un kurās tālākā kapitāla investēšana kļūst ekonomiski neefektīva. Vērtspapīri ir līdzekļi, kas nodrošina šī mehānisma darbību. Tie absorbē sevī pagaidu brīvo kapitālu, lai arī kur tas neatrastos, un caur pirkšanu -pārdošanu palīdz to pārvietot pareizā virzienā. Vērtspapīru tirgus var attīstīties tikai normālos preces - naudas un īpašumu attiecību apstākļos.

Piemēram, akciju tirgus ieņem lielu lomu uzņēmējdarbības attīstībā, jo atbalsta kapitāla piesaisti jaunajiem un jau esošiem uzņēmumiem, jo akciju emisija ir viens no lētākajiem ceļiem, kā piesaistīt kapitālu, jo atšķirībā no bankas kredīta, šajā gadījumā nav jāmaksā procenti par kapitālu izmantošanu. Publiskām kompānijām tas ļauj par akciju emisiju saņemt papildu finansējumu tālākai uzņēmējdarbības attīstībai, un var arī teikt, ka akciju cenu attīstība daļēji demonstrē valsts ekonomikas uzplaukumu un attīstību. Būtībā, akciju tirgus ļoti bieži tiek pieņemts par kopējo pasaules ekonomikas indikatoru, kas parāda ekonomikas attīstības stāvokli, jo akciju cenu pieaugums var būt saistīts ar investīcijām uzņēmējdarbības attīstībā.

1.4. Finanšu tirgu globālā ietekme uz starptautiskajiem ekonomiskajiem procesiem

Kā izmaiņas akciju tirgos ietekmē globālo ekonomiku.

Nozīmīgie virsraksti mēdijos, kurus veido mainīgās akciju cenu svārstības viennozīmīgi atstāj ietekmi uz valstu ekonomiku. Šajā nodaļā tiks meklētas atbildes uz

jautājumiem, cik liela nozīme ir akciju cenu kritumiem, kā tas ietekmē patērētājus un kā ekonomiku kopumā.

Bieži akciju cenas attīstība ir atspulgs tam, kas notiek ekonomikā. Piemēram, pēdējā laika tirgus kritumi ir saistīti ar investoru bažām par recesiju ASV un globālo ekonomikas vājo atgūšanos. Taču birža var ietekmēt patērētāja rīcību un vadmotīvus, jo ziņas par krītošām akciju cenām bieži negatīvi ietekmē cilvēku patēriņu. Pie tam, kombinācijā ar krītošām nekustāmā īpašuma cenām, akciju tirgus var būt ļoti bīstams ekonomikas lejupslīdes faktors.

Biržas ne vienmēr paredz ekonomikas nākotni, jo akcijas cenas var krist neizraisot lejupslīdi ekonomikā. Piemēram, ja vērtē akciju tirgus sabrukumu 1987. gada oktobrī, tad tam nebija objektīvu ekonomisku faktoru vai pamatojumu, un lielākās valstu ekonomikas principā neizjuta nekādu negatīvu efektu. Pie tam, Lielbritānijā bija vērojami jauni ekonomikas augšupejas rekordi astoņdesmito gadu beigās. Pēdējais akciju tirgus sabrukums bija saistīts ar daudziem ekonomikas faktoriem un kļūdām, ko izraisīja nekustāmo īpašumu un finanšu tirgu burbuļi.²⁰

Akciju tirgi visā pasaulē uzņēmumiem sniedz iespēju pavairot savu kapitālu, emitējot un pārdodot akcijas, pie tam nemeklējot finanšu palīdzību kredītiestādēm, tādā veidā izvairoties no parādiem. Tas nozīmīgi palīdz vietējām valstu kompānijām paplašināties starptautiskajā mērogā, kā arī sniedz iespēju kļūt par multi nacionālām korporācijām. Vienlaicīgi, šis process ļauj investoriem izvēlēties perspektīvas kompānijas pelnīt līdz ar to izaugsmi. Principā var piekrist apgalvojumam, ka bez akciju tirgiem būtu ļoti grūti sagaidīt uzņēmējdarbības attīstību, jo biznesam ir ļoti riskanti nepieciešamo naudas daudzumu aizņemt tikai no privātām bankām un citām kredītiestādēm. Lai vai kā, atverot investīciju iespējas miljoniem cilvēku, arī salīdzinoši nelielam investoram, ir labas un salīdzinoši drošas izredzes pavairot kompānijas kapitālu.

Biržas ir ļoti būtiskas vēl kādā svarīgā globālās ekonomikas sastāvdaļā, jo bez tām vajadzētu miljardu dolāru vērtus kontus bankās, lai nopirktu vai pārdotu kādu biznesu. Mūsdienās, piemēram, ir iespējams iegādāties „Walmart” daļas nelielos daudzumos, jo viena akcija šajā gadījumā maksā 55 dolārus. Tagad arī vienkāršiem un ne tik bagātiem cilvēkiem ir iespējas piedalīties miljardus dolāru vērtā industrijā, un sniedz iespēju kļūt turīgākiem.

Akciju tirgus ir ļoti sarežģīts un mainīgs, tāpēc tas var gan iznīcināt gan stimulēt ekonomiku. Augšupejošas tendences laikā deviņdesmitajos gados ASV patērētāju noskaņojums ļāva ekonomikai stabili attīstīties, kamēr Āzijas finanšu krīze 1997. gadā radīja nozīmīgas problēmas šajā reģionā. Arī kritums ASV finanšu tirgos 2000 gadu sākumā daudzus, ļoti ietekmīgus un bagātus cilvēkus noveda pie bankrota dažos mēnešos, tāpēc droši

²⁰ <http://www.economicshelp.org/blog/stock-market/how-does-the-stock-market-affect-the-economy/>

var teikt, ka ne tikai akciju, bet finanšu tirgiem kopumā ir ļoti būtiska ietekme uz globālo ekonomiku.²¹

Naftas cenas un ģeopolitisko faktoru saikne

Nedrīkst aizmirst par tādiem ekonomiku ietekmējošiem faktoriem kā naftas produktu, dārgmetālu un izejvielu tirgiem. Kā mēs šobrīd redzam, izmaiņas un spekulācijas šajā nozarē spēlē būtisku lomu akciju un valūtas tirgus tendencēs. Labs piemērs ir strauji augošās naftas, kuras sadārdzina degvielu gan Eiropā gan ASV. Šis process savukārt ir drauds tautsaimniecības attīstībai, jo sadārdzina uzņēmumu izmaksas, ietekmē pārdodamās produkcijas konkurētspēju un būtiski samazina peļņas potenciālu, kas tālāk atsaucas uz investīcijām.

Ilgnoturīga jēlnaftas cenas atrašanās virs 100 ASV dolāru par barelu atzīmes pasaules ekonomikai nodarīs tādu pašu kaitējumu, kā rekordaugstās naftas cenas 2008. Gadā, kas toreiz sasniedza 150 USD par barelu, kam vēlāk sekoja globālā finanšu krīze. Tiek lēsts, ka augtās energoresursu izmaksas bija viens no apstākļiem, kas 2008. gadā izraidīja krasu pasaules ekonomikas recesiju. Pēc idejas gan naftas ražotājus, gan patērētājus apmierinātu naftas cenas 70 līdz 80 USD/bbl robežās. Mazāka naftas cena par nosaukto, negatīvi ietekmē ražotāju vēlmi ieguldīt jaunus projektus, savukārt augstāka cena kaitē globālajai ekonomikas izaugsmei. Ziemeļjūras jēlnaftas cena virs 100 ASV dolāru par barelu atzīmes atrodas kopš šā gada februāra, kad notika nemieru eskalācija Tuvajos Austrumos. Jebkurš notikums, kas palielina nopietna konflikta draudus Persijas līča reģionā, noteikti paaugstinās naftas cenu. 2010. gadā Irānā tika iegūts ap 5% no visas pasaulē iegūtās naftas, bet kopumā Persijas līča valstīs tika iegūts ap 27% no pasaulē iegūtas naftas. Ja Izraēla vai ASV izvēlēsies militāru konflikta risināšanas ceļu, naftas cenas noteikti pieaugs diezgan būtiski, iespējams, līdz pat 200 dolāriem par barelu. Pirmkārt, jebkurš militārais konflikts ar Irānu nozīmēs, ka naftas eksports no Irānas tiks pārtraukts, otrkārt, šajā gadījumā var tikt bloķēts Irānas tuvumā esošais Ormuzas šaurums, caur kuru tiek izvesta praktiski visa Persijas līča nafta. Daudzi eksperti pieļauj, ka ja militāras konflikts tomēr nenotiks, bet tiks pieņemts lēmums par bargākām sankcijām attiecībā uz Irānu, naftas cenas arī šajā gadījumā tiks ietekmētas, bet daudz mazākā apjomā, nekā gadījumā ar militāro konfliktu. Šeit viss būs atkarīgs no tā, kādas būs šīs sankcijas. Ja sankcijas ietvers aizliegumu iegādāties no Irānas naftu vai tik tālu ierobežos Irānas banku sistēmas darbību, ka padarīs neiespējamu naudas saņemšanu par naftu, tad var gaidīt naftas cenu diezgan būtisku pieaugumu. Ja tomēr sankcijas neskars Irānas naftas

²¹ <http://www.buy-stocks.com/stocks-impact-global-economy.html>

industrijas darbību, kopējā nervozitāte attiecībā uz situāciju Tuvajos Austrumos, visticamāk, palīdzēs cenām noturēties aptuveni pašreizējā līmenī.

Protams, naftas cenu kustības dinamikai tirgū šie ir nozīmīgi faktori. Tomēr galveno vijoli šajā tirgū, kur cenu nosaka fūčeru biržās, spēlē nevis reālie naftas ražotāji un patērētāji, bet spekulanti. To lieliski demonstrēja arī pēdējie divi gadi, kad cīņa starp divām vadošajām naftas markām Brent un WTI noveda pie abu naftu cenas atšķirības līdz pat 28 ASV dolāriem (par labu Brent markas naftai). Turklāt fundamentālu iemeslu tādai cenu kustībai nav. Brent nedaudz pēc kvalitātes pat zaudē WTI markai, un vēsturiski WTI cena biežāk bijusi nedaudz augstāk nekā Brent cena. Esošā spēcīgā spekulatīvā sastāvdaļa naftas tirgū apgrūtina tālākās cenu prognozes šajā tirgū. Vairs nepietiek tikai ar fundamentālo naftas ieguves un patēriņa rādītāju analīzi. Ļoti svarīgi ir spēt saprast spekulantu vairākuma noskaņojumu. No vienas puses šajā situācija ir liels valdzinājums prognozēt cenu došanos uz jaunu maksimumu, bet no otras puses arī spekulanti saprot, ka naftas cenu atrašanās ļoti augstos līmeņos negatīvi ietekmē pasaules ekonomiku. Un, sasniedzot tādus līmeņus, spēle uz paaugstinājumu kļūst ārkārtīgi sarežģīta un bīstama, un daudz vieglāk ir spēlēt uz cenu samazinājumu.²²

Dārgmetāli

Vēsturiskā patiesība - kamēr tirgū valda nestabilitāte, akciju tirgus krīt, bet zelta cena piedzīvo kāpumu, taču Investoru panikas lēkme nesaudzē arī drošo aktīvu cenas. Izrādās, ka, piemēram, 2011. gadā zelta cena kritās pat straujāk nekā akcijām. Kopš 2008. gada beigām līdz pat 2011. gada septembrim septembra trešajai nedēļai zelts bija praktiski vienīgais aktīvs, kas saglabāja stabilu pieaugumu vairāku gadu garumā. Šajā laikā analītiķi mēnešiem izteica viedokli, ka zelta cena veido burbuli, kam beidzot būtu jāplīst. Dzeltenā metāla cena līdz ar vispārējās ekonomiskās nestabilitātes un neziņas pieaugumu finanšu tirgos turpināja palielināties, taču tad vadzis lūza, un īslaicīgos periodos zelta cena kritās pat straujāk nekā akcijām. Turklāt tas notika, neraugoties uz vēsturisko patiesību - kamēr tirgū valda nestabilitāte, akciju tirgus krīt, bet zelta cena piedzīvo kāpumu. To, ka šī korelācija varētu izjukt, varēja noprast jau tā dēvētajos treknajos gados, kad vienlaikus kāpa cena gan akcijām, gan dārgmetāliem, tomēr brīžos, kad tirgu piemeklēja vājuma brīži, zelts aizvien spēja pildīt savu glābšanas riņķa funkciju.

Šis pārlicinošais pozitīvisms daudziem speciālistiem lika bažīties - vai pārlietu liela uzticēšanās zeltam neradīs jaunu cenu burbuli jo, kā zināms, nekas neaug mūžīgi un lielākas vai mazākas cenu korekcijas ir neizbēgamas. Kopš šā gada augusta sākuma tirgus dalībnieki bija kļuvuši ļoti piesardzīgi attiecībā uz zeltu un ļoti ātri mēģināja reaģēt uz cenu izmaiņām. No vienas puses, pie strauja krituma investori mēģina ātri atbrīvoties no spekulatīviem

²² <http://www.db.lv/finanses>

ieguldījumiem, no otras puses, paturot prātā ne visai skaidro Eiropas un ASV ekonomiku nākotni un naudas drukāšanu, investori izmantoja katru negatīvo ziņu, lai papildinātu zelta krājumus. Pēc ekspertu domām, zelts 2011.gadā piedzīvoja savu popularitātes augstāko vilni. Par to runā gandrīz visi, un tas tiek uzskatīts par drošā patvēruma investīciju. Tomēr pagājušās gada septembrī notika tas, par ko daudzi iepriekš bažījās, un zelta cena nokrita no 1827 līdz 1628 ASV dolāriem par unci, kas ir nedaudz vairāk nekā 10%. Varētu teikt, ka zelta burbulī parādījās nopietna plaisa.²³

2011. gada beigās nostiprinoties dolāram, šajā periodā dārgmetāli piedzīvoja samērā strauju cenu kritumu – decembra laikā zelta cenas samazinājās par vairāk nekā 12% ASV dolāra izteiksmē un 8,7% eiro izteiksmē. Vēl lielāka cenu korekcija bijusi sudrabam – par 15% kritusi šī dārgmetāla cena ASV dolāros un par 11,5% eiro valūtā.

1.7. attēls. Zelta cenas atspoguļojums 2011. Gada otrajā pusē „goldprice.org”.

Galvenā ietekme uz dārgmetālu cenu svārstībām bija notikumiem valūtu tirgos. Decembrī ievērojami stiprinājās ASV dolāra attiecība pret eiro, un mēneša laikā dolārs nostiprināja savas pozīcijas pret eiro par vairāk nekā 3%, pārsniedzot psiholoģiski svarīgo 1,30 USD/EUR līmeni. Eiropas parādu krīzes un eiro valūtas neskaidrā nākotne radīja labvēlīgu augsni kapitāla pārvietošanai uz dolāra zonu, tādējādi dolārs kļuva par sava veida «drošo ostu», kuru daudzi izvēlējās kā alternatīvu zeltam. Dolāra stiprināšanās atjaunoja ierasto dolāra/zelta virzību – jo stiprāks dolārs, jo zemāka zelta cena. Ne mazāk svarīgs iemesls cenu samazinājumam, iespējams, ir arī gada nogale. Gada beigas tradicionāli ir laiks, kad finanšu institūcijām jāuzlabo savi likviditātes rādītāji, lai veiktu tekošos norēķinus.

²³ <http://www.db.lv/finanses>

Decembrī izskanēja bažas, ka tirgū ir milzīgs sudraba deficīts. Lai mazinātu šo deficītu, šajā periodā notika manipulācijas ar zelta cenu, caur kurām tiek radīts spiediens uz sudraba cenām, kas «cietušas» visvairāk, un tieši sudraba piegādēs vērojams vislielākais piegādes termiņš – līdz vairākām nedēļām.²⁴

Līdz šā gadsimta sākumam finanšu aktīvu savstarpējā mijiedarbība ekonomikas ciklu augšupejas un krituma laikā bija samērā skaidra. Lielos vilcienos tā nozīmēja, ka laikā, kad akciju tirgiem klājas grūti, zelta vērtība ievērojami palielinās. Šāda pati saikne bija arī starp dzelteni metālu un ASV dolāru. Tā tas bija līdz gadsimta mijai, kad nebijām piedzīvojuši to, ko varam saukt par «vājā dolāra laikmetu», kas drīzumā varēs atzīmēt savu desmitgadi un līcis pamazām izzust iepriekšējām finanšu tirgū valdošajām sakarībām. To, ka laiki mainās, varēja noprast jau tā dēvētajos treknajos gados, kad vienlaikus cēlās gan zelta, gan akciju cenas. Savukārt pagājušajā nedēļā piedzīvojām līdz šim neraksturīgu parādību - vairākas dienas no vietas samazinājās cenas gan dārgmetālu, gan akciju tirgos.

Atskatoties uz visu iepriekš minēto, diez gan droši var teikt, ka finanšu tirgus instrumenti ieņem ļoti svarīgu lomu gan kopējās pasaules ekonomikas attīstībā, gan arī to, ka pat mazākais satricinājums – globāls finansiāls, politiskas vai ģeoloģisks – spēj būtiski satricināt finanšu tirgu un ekonomiku pakļaut jauniem izaicinājumiem. Un, par cik, investīcijām uzņēmējdarbībā liela nozīme ir arī valūtas kursiem, tad nākamajā nodaļā autors pētīs starptautisko valūtas tirgu.

²⁴ <http://www.db.lv/finanses>

2. Ieguldījumi starptautiskajā valūtas tirgū

2.1. Valūtas tirgus vēsture un raksturojums

Forex (foreign exchange) ir saīsinājums no ārvalstu valūtas tirgus, kur dalībnieki apmainās ar vienas valsts valūtu pret citas valsts valūtu nolūkā veikt uzņēmējdarbību starptautiskā mērogā. Forex sauc arī par naudas tirgu vai vietu starpbanku tirgū.

Valūtas tirgus vēsture

Mūsdienu valūtas tirgus tika izveidots ap 1973. gadu, tomēr tā aizsākumi meklējami jau senāk. Ar jēdzienu ‘‘Bretonvuda’’ (1944.gads) saista valūtu tirgu, kas tika izveidots, lai stabilizētu pasaules ekonomiku pēc Otrā pasaules kara. Tā rezultātā radās jēdzieni ‘‘tirgoties ar valūtu’’ un ‘‘Starptautiskais Valūtas fonds (SVF)’’. Valūtas no visas pasaules noteica attiecībā pret ASV dolāru, kas savukārt tika pielīdzināts zelta cenai, cerot ieviest stabilitāti pasaules valūtas tirgus notikumos. Visas valūtas svārstījās ap šo vērtību šaurā tirdzniecības diapazonā. Atsevišķu valstu centrālās bankas piekrita iesaistīties ar noteikumu, ka tiks pieļautas valsts valūtas vērtības svārstības ārpus tirdzniecības diapazona. Ja fiksētā valūtas vērtība pārvietojas ārpus šī tirdzniecības diapazona, tad, saskaņā ar līguma pantiem, valstij bija tiesības un pienākums atzīt, ka rodas nepieļaujamas svārstības.. Tas noveda pie valūtu devalvācijas Amerikas, Eiropas un Āzijas lielākajās ekonomikās.

Brīvi peldošās valūtas

1971. un 1972. gadu beigās tika veikti vēl divi mēģinājumi, lai noteiktu brīvi peldošās valūtas attiecībā pret ASV dolāru (European Joint Float un Smithsonian Agreement). Jēdziens valūtas ‘‘pelde’’ ir līdzeklis, lai izveidotu politiku, ar kuru spēcīgākās ekonomikas valūta tiek izmantota, lai ieviestu stabilitāti globālajā ekonomikas situācijā (piemēram, ASV dolārs (USD), kas ir piesaistīts pie zelta cenas kā kritērijs). Pārējās vājākās valūtas tiek noteiktas pret USD un ļauj tām svārstīties ne vairāk kā viens procentu uz vienu vai otru pusi no fiksētās likmes. Ja fiksētā likme pārvietojas vairāk nekā par vienu procentu, tad centrālajai bankai ir pienākums iejaukties tirgū, kamēr kurss atkal nostiprinās viena procentu robežā. Smitsonianas līgums un Eiropas kopīgās svārstības vienošanās bija līdzīga kā Bretonvudas vienošanās, taču pirmās divas pieļāva lielāku svārstību diapazonu un paplašināja grupu, kurā atļāva valūtu tirdzniecību.

Eiropas Monetārā sistēma

Eiropas valūtas bija starp tām, kuras visvairāk skāra ASV dolāra un Lielbritānijas sterliņu mārciņas (GBP) spēks. 1978. gada jūlijā tika izveidota Eiropas Monetārā Sistēma, lai novērstu Eiropas atkarību no ASV dolāra. Bet 1993. gadā Eiropas Monetārā sistēma izgāzās, un īsi pēc tam līdzīgas operācijas, kādas veic lielās banku un finanšu iestādes, sāka veikt mazāki investori.

Devalvācija

1990. Gadu beigās Eiropā radās stabilitātes draudi, jo Āzijā uzliesmoja lielas finansiālās problēmas. 1997. gadā sākās valūtu krīze Dienvidaustrumu Āzija, kas piespieda svārstīties daudzām valstu valūtām. Kamēr devalvācija turpinājās Āzijas valūtu tirgos, arī uzticība šiem tirgiem kritās, taču valstīs ar stabilu valūtu situācija krasi nemainījās.

Eiro ieviešana

Kamēr eiropieši sekmīgi nodarbojās ar valūtu tirdzniecību, pārējai pasaulei tas vēl bija svešs jēdziens. Eiropas Savienības izveidošana 1992. gadā deva iespēju ieviest eiro septiņus gadus vēlāk (1999. Gadā). Euro kļuva par vienīgo kopīgo valūtu ES un pirmo konkurentu vēsturiskajiem līderiem – ASV, Lielbritāniju un Japānu.²⁵

2.2 Operācijas ar valūtu

Valūtas kotēšana

Valūtas kotēšana - valūtas kursa jeb valūtas cenas noteikšana, par kuru centrālā banka gribētu pārdot nacionālo valūtu. Kotēšana vēl nenozīmē stingru piedāvājumu. Tāpēc, lai piedāvāto cenu noturētu, valdība izvēlas dažādus tirgus instrumentus. Dažādas valstis pielieto šādus kotēšanas veidus – tiešā kotēšana, netiešā kotēšana un kroskotēšana.

Tiešā kotēšana - šajā gadījumā nacionālās valūtas vienību izsaka ar ārzemju valūtas noteiktu daudzumu, piemēram, latu pret ASV dolāru: $1 \text{ Ls} = \$ * A$, jeb pielietojot trīs-burtu valūtas banku kodus: $1 \text{ LVL} = A * \text{USD}$, kur A= koeficients, kas norāda ASV dolāra daudzumu vienā latā.

Netiešā kotēšana – šajā gadījumā ārzemju valūtas vienību izsaka ar nacionālās valūtas noteiktu daudzumu, piemēram, ASV dolāru pret latu: $\$ 1 = B * \text{Ls}$, jeb pielietojot trīs-burtu banku kodus: $1 \text{ USD} = B * \text{LVL}$, kur B-koeficients, kas norāda nacionālās valūtas daudzumu

²⁵ 10 Essentials of Forex Trading, Rules for Turning Trading Patterns Into Profit - Jared Martinez (2007) 19. lpp - 21. lpp

vienā vienībā, dotajā gadījumā ASV dolāra. Ja zināms koeficients A , tad $B = \frac{1}{A}$, jo tiešā un netiešā kotēšana ir savstarpēji apgrieztas darbības. Ja tiek pielietota netiešā kotēšana, tad uzskata, ka nacionālā valūta tiek kotēta.

Kroskotēšana – šajā gadījumā divu valūtu kursus attiecībā vienu pret otru nosaka ne tieši, bet pastiprināti pret trešo valūtu. Šajā pastiprinājumā var būt ne tikai viena valūta, bet pat vairākas, ko praktiski iznāk pielietot reti.

Bieži sastopamas divu dažādu valūtu pieraksts šādā veidā $USD/CHF = 1,6092$. Šajā pierakstā slīpsvītrai nav dalīšanas zīmes apzīmējums. Šāds pieraksts norāda, ka vienu ASV dorsālu pārdod par 1,6092 Šveices frankiem. Parādītajā pierakstā valūtu pirms slīpsvītras sauc par bāzes jeb galveno valūtu, bet valūtu aiz slīpsvītras sauc par kontrvalūtu.

Valūtas kotēšana sastāv no divām daļām, kuras nav atdalāmas, un ir nešķirami valūtu partneri: pirkšana (bid) – tā ir augstākā cena, par kādu kotētājs (pircejs) ir ar mieru nopirkt šajā brīdī kotācijas pamatvalūtu; pārdošana (offer/ask) – tā ir zemākā iespējamā cena, par kādu šī kotējošā puse ir ar mieru pārdot valūtu.

Starpību starp abiem kursiem sauc par koridoru (spread) vai maržu (margin). Šo starpību novērtē punktos. Viens punkts ir koeficienta A ceturtais cipars aiz komata.

Darījumi ar valūtu

Galvenokārt ņemot vērā valūtas apmaiņas termiņus, tradicionāli valūtu tirgus dalās spotdarījumos un atvasinātajos darījumos (forvarddarījumi, svapdarījumi, fjučerdarījumi).

Spotdarījumi – divu valūtu apmaiņa, pamatojoties uz vienkāršiem standartizētiem tipveida līgumiem, ar norēķinu pēc spotkursa ne ilgāk kā divu darba dienu laikā no valūtu kursa saskaņošanas brīža. Parasti starptautiskajā ekonomikā ar valūtu kursiem saprot tieši spotkursus. Spotdarījumu operāciju galvenie mērķi ir:

- Bankas klientu nodrošināšana ar tiem nepieciešamajām valūtām;
- Pašu līdzekļu maiņa no vienas valūtas otrā;
- Spekulatīvo operāciju veikšana.

Bankas izmanto norēķinu operācijas, lai uzturētu minimāli nepieciešamos atlikumus korespondentbankās, tā samazinot vienas valūtas pārpilnību un citas valūtas iztrūkumu. Ar šo operāciju palīdzību bankas regulē savu valūtu pozīciju, lai nepieļautu nenosegtu atlikumu veidošanos. Neskatoties uz īso valūtas norēķinu laiku, tik un tā jāņem vērā iespējamais valūtas risks, jo „peldošais” valūtas kurss var izmainīties arī vienas dienas laikā. Valūtas operāciju veikšanai ir nepieciešama īpaša sagatavošana. To veikšanas tehnika sastāv no

vairākiem etapiem, kuri sastāv no tirgus analīzes, tiek aprēķinātas dažādu valūtu kustību tendences, tiek izpētīti šo kustību cēloņi. Neskatoties uz valūtas tirdzniecības jaunām formām, spotdarījumu tirgum ir būtiska nozīme pasaules valūtu tirgū. Šajā darījumu tirgū piedalās praktiski visas valstis ar savām valūtām, un tirgū ir augsta spotdarījumu standartizācija un automatizācija.

Forvarddarījumi – divu valūtu apmaiņa, pamatojoties uz līgumiem, ar norēķinu kādā noteiktā nākotnes termiņā pēc saskaņota nestandardizēta valūtas nākotnes kursa, un šis termiņš ir ilgāks par divām darba dienām pēc valūtas kursa saskaņošanas (pat līdz diviem gadiem). Strukturāli šie darījumi ir tuvi spotdarījumiem. Vienīgā atšķirība – spotdarījumos darījuma puses vienojas par valūtas kursu, pēc kuriem tās gatavas apmainīties valūtām šodien, bet, noslēdzot forvarddarījumus, darījuma puses vienojas par kursiem, pēc kuriem tās gatavas apmainīties valūtām konkrētā paraudzētā nākotnē.

Svapdarījumi – maiņas termiņa operācijas (swaps) – divu valūtu apmaiņa pret un tāda paša valūtas daudzuma atpakaļatdošana (pret apmaiņa), pamatojoties uz līgumiem ar norēķinu kādā noteiktā nākotnes termiņā. Maiņas darījumu pamatā ir operācijas, kurās savienota valūtas pirkšana un pārdošana pēc norēķinu darījumu noteikumiem, ar vienlaicīgu tās pašas valūtas pirkšanu vai pārdošanu pēc ilgtermiņa kursa. Maiņas darījumi parasti tiek veikti uz laiku no vienas dienas līdz sešiem mēnešiem.

Fjūčerdarījumi – standartizēti nākotnes darījumi – divu valūtu apmaiņa biržās, pamatojoties uz standartizētiem valūtas nākotnes kontraktiem. Tātad šie ir tie paši forvarddarījumi, tikai tie notiek organizētās biržās standartizētu kontraktu veidā.²⁶

2.3 Ekonomisko procesu analīzes un grafisko pētījumu nozīmīgums un atspoguļojums

Ekonomisko procesu analīze

Ekonomisko procesu analīze nozīmīgs instruments, ko izmanto valūtas tirgū. Šajā analīzē galvenā uzmanība ir pievērsta tādiem tematiem kā ekonomikas dati, valdības politika, sociāli politiskie nosacījumi, pasaules jaunumi un biznesa cikls. Šīs tēmas ietver dažādus mainīgos lielumus, kas ietver makroekonomiskos faktorus, piemēram, procentu likmes, inflācijas datus, centrālās bankas politika, ekonomiskā izaugsme, mājokļu, nodarbinātības, rūpniecības tehnoloģiskās un rūpnieciskās ražošanas datus, un tā tālāk.

Ekonomiskais kalendārs (Būtisko paziņojumu analīze)

²⁶ Starptautiskā ekonomika: Valūtas tirgus. (autors- A. Rubinskis) 74. Lpp – 86. lpp

Valstis tiek pārvaldītas līdzīgi kā uzņēmumi. Dažām valstīm ir viens līderis, piemēram, prezidents, premjerministrs vai karalis, kuri lielā mērā līdzinās uzņēmumu vadītājam, priekšsēdētājam vai direktoram. Valstis ražo preces vai pakalpojumus patēriņam, ko dara arī kompānijas. Ja valsts ekonomiski attīstās salīdzinājumā ar citām pasaules valstīm, tad tās valūtas vērtība pieaugs proporcionāli citu valsts valūtām. Ja esat izglītoti par pasaules ekonomiku, tas jums dod iespēju paredzēt ekonomisko stabilitāti. Kad tuvojas būtiskie paziņojumi, investori parasti pārstāj pirkt vai pārdot valūtas, jo šie paziņojumi var negatīvi ietekmēt iepriekš noteiktās tendences un signālus. Ja ziņas ir labas cenas, var iet uz augšu, bet ja tas ir sliktas, tad cenas var iet uz leju. Katrā ziņā, lai būtu drošs par savu viedokli, parasti nākas gaidīt, kamēr paziņojums tiek atspoguļots kalendārā. Dažu sekunžu laikā pēc tam, kad paziņojums tiek atspoguļots, nereti mēdz aktivizēties valūtas pirkšana vai pārdošana radot dramatiskas cenu izmaiņas tikai pāris sekundes.²⁷

Today's Calendar									
Tomorrow This Week Filter									
Date	6:34am	Currency	Impact	Detail	Actual	Forecast	Previous	Chart	
Tue May 4	12:30am	AUD		Cash Rate	4.50%	4.50%	4.25%		
	12:30am	AUD		RBA Rate Statement					
	2:00am	EUR		German Retail Sales m/m	-2.4%	0.0%	1.1% ⁴		
	4:30am	GBP		Manufacturing PMI	58.0	57.5	57.2		
	4:30am	GBP		Net Lending to Individuals m/m	0.6B	2.0B	2.4B ⁴		
	4:30am	GBP		Final Mortgage Approvals	49K	50K	52K		
	5:00am	EUR		PPI m/m	0.6%	0.8%	0.1%		
	▶ 10:00am	USD		Pending Home Sales m/m		3.9%	8.2%		
	▶ 10:00am	USD		Factory Orders m/m		0.0%	0.6%		
	▶ 10:00am	USD		Treasury Sec Geithner Speaks					
	All Day	JPY		Bank Holiday					
	7:01pm	GBP		Nationwide Consumer Confidence		80	72		
	7:01pm	GBP		BRC Shop Price Index y/y			1.2%		
	7:30pm	AUD		AIG Services Index			48.4		
	9:30pm	AUD		Building Approvals m/m		0.9%	-3.3%		

2. 1 attēls. Ekonomiskais kalendārs “www.forexfactory.com”²⁸

²⁷ Mastering The Currency Market, Forex Strategies for High and Low Volatility Markets - Norris, Bell, Gaskill (2009) 62- 254.lpp

²⁸ www.forexfactory.com

Faktori, kas ietekmē tirgu

Papildus procentu likmēm un centrālo banku politikai, viens svarīgākajiem faktoriem, treideriem ļoti svarīgi ir arī citi ekonomiskie dati. Tirgotāji, kas atturēties izmantot fundamentālo analīzi vajadzētu vismaz sekot līdz ekonomiskā kalendāra izsludinātajiem datiem. Ekonomikas dati un ziņas palīdzēs analizēt gan īstermiņa, gan ilgtermiņa valūtas kursu svārstības. Šie ir galvenie faktori, kas ietekmē tirgu:

- Centrālā bankas procentu likme - Šim faktoram ir ciešāka saistība ar valsts valūtas vērtību nekā jebkurš citam. Jo augstākā valsts centrālās bankas procentu likme, jo vērtīgāka valūta.

- Iekšzemes kopprodukts (IKP) - IKP ir iespējams, visvairāk pētītais ekonomiskais rādītājs tirgotājiem tirgotāju vidū, kas tiek paziņots reizi ceturksnī, un ir kopējā tirgus vērtība visām precēm un pakalpojumiem, ko ražo ekonomika noteikt laika posmā.

- Nodarbinātības līmenis – tiek paziņots katru mēnesi un ietver divus ļoti svarīgus apsekojumus, kas apkopo tautas nodarbinātības līmeni: Mājsaimniecību apsekojums, un aptauja.

- Mazumtirdzniecība - Vēl viens ļoti svarīgs ekonomikas rādītājs. Ikmēneša mazumtirdzniecība datu ziņojumi ietver kopējo pārdošanu dolāros, ar procentuālām izmaiņām no iepriekšējā mēneša. Tā ietver visu mazumtirdzniecības izņemot automobiļu pārdošanu.

- Patēriņa cenu indekss (PCI) - Tā kā ikmēneša PCI ir inflācijas rādītājs, tas ir viens no visvairāk paredzamākajiem datiem ar valūtas tirdzniecības kopienā. PCI iespējams ir labākais statistikas rādītājs norādot inflācijas. Tas var būt efektīvs mājieni par nākotnes iespējamām procentu likmju izmaiņām. Šī iemesla dēļ vien treideri ir ļoti svarīgi sekot līdz PCI izmaiņām.

- Ražotāju cenu indekss (PPI) – Šis ir vairumtirdzniecības un ražošanas indekss, kuru paziņo katru mēnesi pirms PCI, un kas ļauj prognozēt patēriņa cenu indeksu. Tā kā patērētāji un ražotāji ir savstarpēji cieši saistīti, kas nozīmē arī PPI un PCI ciešo saistību.

- Ilglietojuma preces - ilglietojuma preces ziņojums ir ikmēneša, kas sniedz informāciju par jauniem pasūtījumiem no iekšzemes ražotājiem, kas ražo ilglietojuma preces, kuru lietošanas laiks ir vismaz 3 gadi, ar augstu cenu, piemēram, automobiļi, iekārtas, datori u.c. Šis ir viens no ekonomikas indikatoriem, kurš rāda ASV ražotāju aktivitāti un attīstību.

- Rūpnieciskā ražošana ziņojums ikmēneša rādītājs, kurš parāda procentuālas izmaiņas rūpnieciskās ražošanas produkcijas apjomā. Tāpat kā ilglietojuma preču ziņojums, rūpnieciskās ražošanas ziņojums ir svarīgs, jo tas dod informāciju par būtisko apstrādes rūpniecības sektoru.

- Darbaspēka izmaksu indekss (ESI) - ir ceturkšņa atskaite, kuru veic darbaspēka statistikas prezidijs (BLS). Šis ziņojums algas kompensāciju izmaksu izmaiņas uzņēmumu, valsts un pašvaldības nozarē, izņemot valdību

- Nekustāmā īpašuma indekss - Ziņojums sniedz stabilu priekšstatu par ASV nekustāmā īpašuma tirgus situāciju. Tas ir ikmēneša rādītājs, kurā atspoguļo procentu izmaiņas būvniecībā un būvatļauju izsniegšanā.

- Tirdzniecības bilance - ikmēneša tirdzniecības bilance ir ļoti svarīgs ziņojums, jo tas ir kļuvis par ASV ekonomikas veselības indikātoru, kā arī ASV ekonomikas stāvokli attiecībā pret ārvalstu ekonomikām. Nominālās tirdzniecības deficīta dati, kas atspoguļo atšķirību naudas vērtību starp eksportu un importu, iespējams, ir visvairāk skatītais fundamentālais aspekts.

- Iedzīvotāju ienākumu un izdevumiem indekss - ikmēneša iedzīvotāju ienākumu un izdevumu ziņojumu sagatavo ekonomikas analīzes Prezidijs (BEA). Iedzīvotāju ienākums ir privātpersonu ienākumu summa no visiem avotiem, it īpaši algām.²⁹

Tirgus reakcija uz izmaiņām Pasaules ekonomikā

Ja ir būtiskas izmaiņas, vai lielas prognozētas izmaiņas ekonomikā, kuras balstās uz makroekonomiskajiem datiem ietekmi, tad cenas ievērojami mainīsies. Pirms paziņojuma tirgotāji pārtrauc tirdzniecību, kas cenu izmaiņu grafikos rāda, ka kursu svārstības ievērojami samazinās. Konsolidācija ir potenciāla zīme diagrammās, ka drīz notiks fundamentālo ziņojumi, un tirgotāji tos gaida pirms jebkādu jaunu pozīciju atvēršanas. Tirdzniecība principā nenotiek vai ir ļoti vāja. Ja ir lielas procentuālas izmaiņas ziņojumos, tad būs straujas kursu izmaiņas un atsāksies aktīva tirdzniecība. Pēc ziņojuma, tirgotāji sāks agresīvu valūtu pirkšanu vai pārdošanu, kas rada būtisku cenu izlaušanos. Zemāk redzamajā diagrammā redzams, ka notika ievērojama valūtas pirkšana, tāpēc cenās nozīmīgi auga. Savukārt, ja ziņojumos nav būtiskas datu izmaiņas, tad parasti cenas turpināsies svārstīties iepriekšējā tendencē. Ir trīs iespējamie scenāriji, kā cenu svārstības attīstīsies pēc ekonomisko datu ziņojumiem – valūtas vērtības augs, kritīsies vai turpināsies neitrāla tendence.

Šie piemēri uzskatāmāk parādīs cēloņu un seku scenārijus:

Iemesls: Procentu likmes iet uz augšu, un kā rezultātā aug naudas aizņēmumu izmaksas. Kad naudas aizņemšanās izmaksas iet uz augšu, mazāk cilvēku būs ieinteresēti naudu aizņemt.

²⁹ Starptautiskā ekonomika: Valūtas tirgus. (autors- A. Rubinskis) 116 – 134.lpp

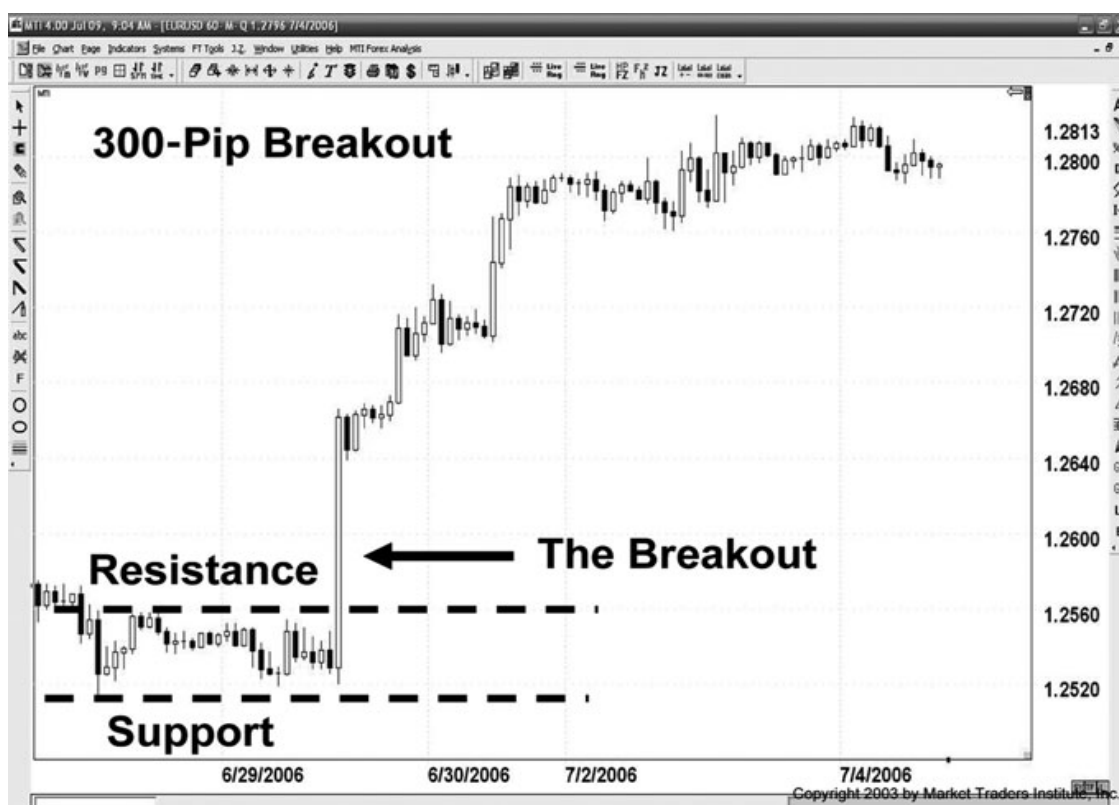
Efeks: ASV dolāra pieprasījums iet uz leju, tas nozīmē, ka mazāk cilvēku iegādāties ASV dolāru, radot to vājāku.

Iemesls: Procentu likmes iet uz leju, kas nozīmē, ka krītas naudas aizņēmumu izmaksas. Kad naudas aizņemšanās izmaksas samazinās, vairāk cilvēku būs ieinteresēti naudu aizņemties.

Efeks: ASV dolāru pieprasījums palielinās, un arvien vairāk cilvēku tos pirks, radot spēcīgāku dolāru.

Iemels: Procentu likmes būtiski nemainās.

Efeks: ASV dolāru vērtība nemainās, jo kredītu izsniegšanas apjomi nemainās.³⁰

2. 2 attēls. Ekonomisko faktoru ietekme uz cenu, avots '' Norris, Bell, Gaskill''

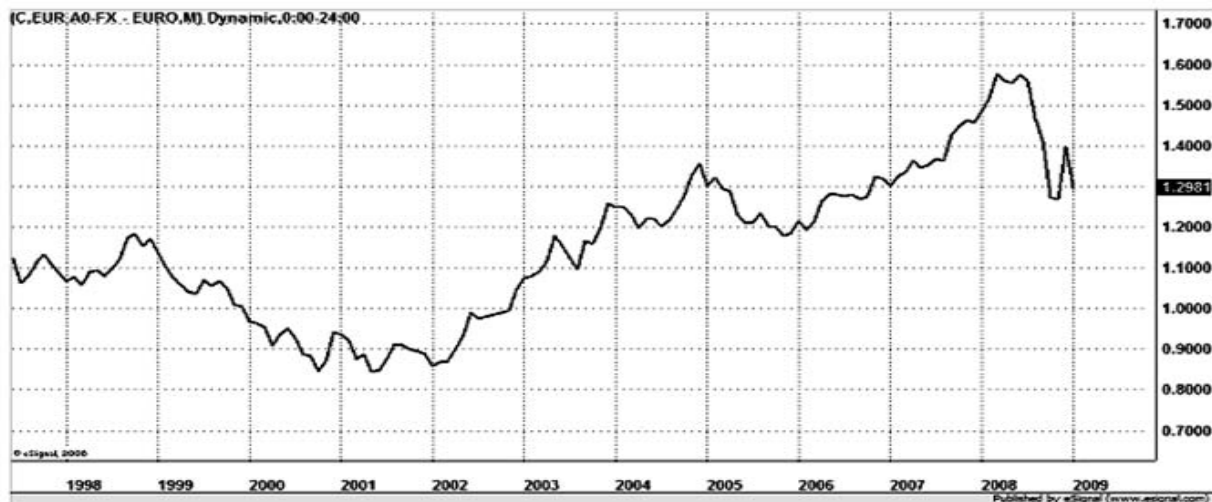
Valūtas tirgus grafiskie pētījumi un analīze

Valūtas tirgus tendences var parādīt grafiski un tos iedala:

- Līniju grafikos;
- Bāru grafikos;
- Japāņu sveču grafikos.

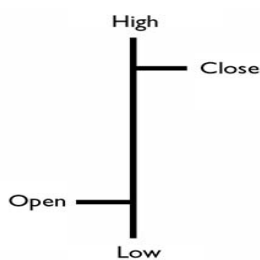
³⁰ Mastering The Currency Market, Forex Strategies for High and Low Volatility Markets - Norris, Bell, Gaskill (2009) 62- 254.lpp

Līniju grafiks ir zināms jau sen, kuros fiksē cenu izmaiņas neatkarīgi no laika. Lai konstruētu līniju grafiku, atzīmē punktus atbilstoši cenai attiecīgajā laika momentā, un pēc tam, savienojot blakus esošos punktus ar taisnām līnijām iegūst lauztu līniju. Ja ir lielāks mērogs, bet grafika attēla laika mēroga vienība atbilst ilgākam laika periodam, līniju grafiks pēc izskata var līdzināties līknei³¹ (skat. Attēlu 2.3.).

2.3. attēls. Līniju grafiks'' Norris, Bell, Gaskill''³²

Bāru grafiks iegūst, ja visas valūtas cenu izmaiņas tiek fiksētas noteiktā periodā, un iegūtie bāri fiksē šīs izmaiņas noteiktā intervālā. Šajos grafikos var pietiekami precīzi noteikt valūtas cenu svārstības un vadošo tendenci valūtas tirgū. Šis grafiks sastāv no atsevišķiem bāriem (skat. Attēlu 2.4.).

2.4. attēls. Bārs '' Norris, Bell, Gaskill''

³¹ Essentials of Foreign Exchange Trading - James Chen (2009) 43 – 102. Lpp

³² Mastering The Currency Market, Forex Strategies for High and Low Volatility Markets - Norris, Bell, Gaskill (2009) 62- 254.lpp

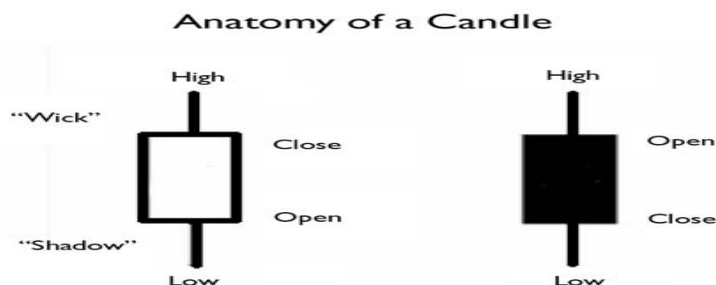
Tas sastāv no vertikāliem stabiņiem, kur katrs attēlo cenu izmaiņas noteiktā laika periodā. Valūtas kurss šajā periodā svārstās bāra garuma robežās. Pretējās pusēs esošie mazie horizontālie atzarojumi parāda attiecīgā bāra atvēršanas un aizvēršanas cenu (skat. Attēlu 2.5.).

2. 5. attēls. Bāru grafiks, avots ”James Chen”

Jaunā bāra izveidošanās sākumā konkrētā laika periodā vecā bāra aizvēršanas cena kļūst par jaunā bāra aizvēršanas cenu, un pēc tam visas valūtas kursa svārstības norit jaunā bāra iekšienē.

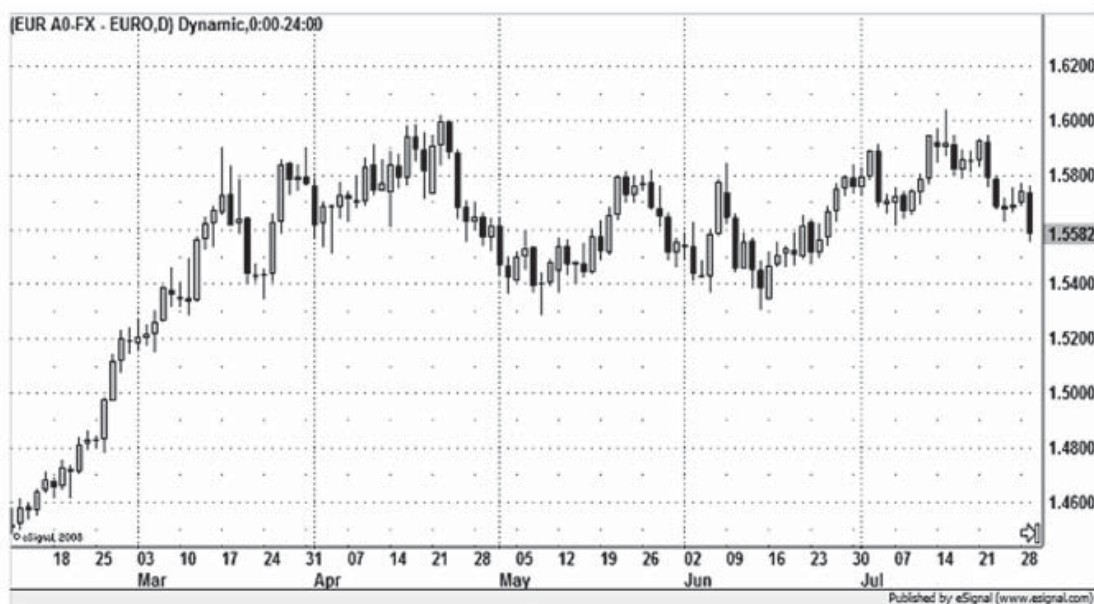
Japāņu sveču grafika (skat. Attēlu 2.6.) sveces ir līdzīgas iepriekšminētajiem bāriem. Tās, atšķirībā no bāriem, ļauj vizuāli attēlot galveno valūtas kursu kustību dienas laikā. Šī metode ļoti plašu pielietojumu atrada līdz ar datorizāciju.

2.6. attēls. Japāņu sveces³³ ” Norris, Bell, Gaskill”

³³ Mastering The Currency Market, Forex Strategies for High and Low Volatility Markets - Norris, Bell, Gaskill (2009) 62- 254.lpp

Attēlā 2.7. ir parādīta augošā (gaišā) un samazinošā (melnā) svece. Katrai svecei ir ķermenis, kas parāda valūtu kursa svārstības. Ja valūtas atvēršanas cena ir zemāka par aizvēršanas, tad ir valūtas kursa pieaugums, apgrieztā secībā darbojas melnā svece. Valūtas kursa analizē svarīgs ir sveču garums. Ja japāņu svecei ir liels balts ķermenis, tad ir spēcīga „buļļu” tendence. Ja nākamā svece kļūst mazāka, tad iespējama ātrāka valūtas kursa tendenču maiņa. Pastāv uzskats, ka šīs sveces sniedz vairāk informācijas nekā bāru grafiki, tāpēc turpmākajos grafikos izmantošu japāņu sveces.

2. 7. attēls. Sveču grafiks³⁴, avots ”Boris Shhlossberg”

Visi grafiki attēlo valūtu kursu svārstību dinamiku dažādos mērogos pa laika asi, un tie var būt stundas, dienas, nedēļas, mēneša, gada grafiki. Līdz ar to būs dažāda laiku mērogu grafiki. Plašāk pielietojamie grafiki: 1 minūtes, 5 minūšu, 10 minūšu, 30 minūšu, 30 minūšu, 1 stundas, 4 stundu, 1 dienas, 1 nedēļas, 1 mēneša. Vairāku dažādu laika periodu grafiku vienlaicīga izmantošana palīdz pamanīt signālus un tendences, kuras grafikā ar īsu laika periodu var nepamanīt, kā arī var būt nepietiekams periods.³⁵

³⁴ Analysis Of The Currency Market - Boris Schlossberg (2006) 59. – 113. Lpp

³⁵ Starptautiskā ekonomika: Valūtas tirgus. (autors- A. Rubinskis) 116 – 134.lpp

Tendences

Ar tendenci saprotam valūtas tirgus attīstības virzienu. Lai noteiktu tendenci, ņem vērā nevis attīstības atsevišķu posmu, bet gan attīstības vairāku posmu kopējo virzienu jeb attīstības pamattendenci, ko parasti sauc par trendu. Trendu nosaka ar matemātiskās statistikas paņēmieniem.

Ir vairāki tendenču veidi :

- Kāpjoša (augoša), kad valūtas kursi aug ;
- Pazeminoša (krītoša), valūtas kursi pazeminās;
- Neitrāla, kad valūtas kursi izteikti nemainās.

Augoša tendence ir tādā valūtas tirgus situācijā, kad tā attīstības pamattendence jeb trends kādā laika periodā ir augšupejošs, tas ir, kad galvenās valūtas kurss pieaug attiecībā pret kontravalūtām. Šādu tendenci nereti sauc arī par „vēršu” jeb „buļļu” (bullish) tendenci.³⁶ (skat. Attēlu 2.8.)

2.8. attēls. Augšupejoša tendence, avots “Jared Martinez”

Šādu nosaukumu kāpjoša tendence ieguvusi pateicoties valūtas tirgus spekulantiem jeb treideriem, kuri spēlē uz valūtas kursa paaugstināšanos. Viņi cer uz peļņu no valūtas kursa paaugstināšanās precīzas prognozēšanas un uzpērk attiecīgo valūtu ar nolūku paturēt šo valūtu tik ilgi, līdz to varēs pārdot par augstāku cenu. Šādā situācijā vairāk ir valūtas pircēju (bulls).

³⁶ Starptautiskā ekonomika: Valūtas tirgus. (autors- A. Rubinskis) 116 – 134.lpp

Tas attiecīgi pastiprina šo tendenci, jo straujāk aug galvenās valūtas kurss attiecībā pret kontravalūtām.

Pazeminoša tendence ir tādā valūtas tirgus situācijā, kad trends kādā laika periodā ir krītošs, tas ir, galvenās valūtas kurss attiecībā pret kontravalūtām samazinās. Šādu tendenci sauc arī par „lāču” (bearish) un pārdevējus par „lāčiem” (bears). Šādu nosaukumu pazeminošā tendence ieguvusi pateicoties valūtas tirgus spekulantiem, kuri spēlē uz valūtas kursa pazemināšanos. Viņi cer uz peļņu no valūtas kursa pazemināšanās, valūtu „pārdodot atpakaļ”. Paredzot, ka valūtas cena pazemināsies, lāči var aizņemties valūtu no saviem brokeriem jeb starpniekiem un pārdot to par šodienas cenu. Ja valūtas kurss jeb cena pazeminās, viņi iegādājas šo valūtu par zemāku cenu, atdodot to atpakaļ, sev atstājot cenas starpību. Šādā situācijā pieaug valūtas pārdevēju skaits, kad pastiprina galvenās valūtas kursa krišanos attiecībā pret kontravalūtām.³⁷(Skat. Attēlu 2.9.)

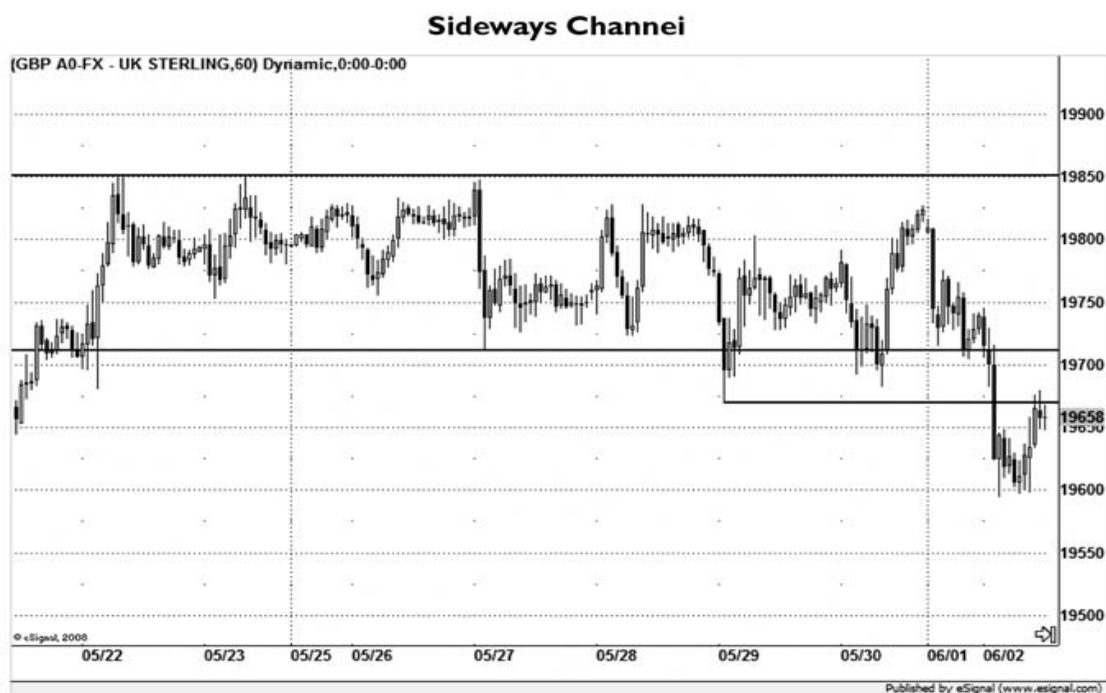

2.9. attēls. Lejupejoša tendence, avots ” Norris, Bell, Gaskill”,³⁸

³⁷ Essentials of Foreign Exchange Trading - James Chen (2009) 43 – 102. Lpp

³⁸ Mastering The Currency Market, Forex Strategies for High and Low Volatility Markets - Norris, Bell, Gaskill (2009) 62- 254.lpp;

Neitrāla tendence ir tādā valūtas tirgus situācijā, kad valūtu kursu svārstības ir horizontālas, un to sauc par mierīgu tendenci vai neskaidru tendenci (skat. Attēlu 2.10.).

2.10. Attēls. Neitrāla tendence³⁹, avots “Jared Martinez”

Ieilgušais periods, kad valda šī tendence, parasti norāda, ka valūtas tirgū izveidosies skaidra tendence un parādīsies kāpjoša vai pazeminoša tendence.

Tendenču līmeņi

Valūtu tirgus valūtas kursu svārstību klasiskā tendenču analīzes pamats ir atbalsta (support) un pretošanās (resistance) līmeņi, pie kuriem tirgus dalībnieki veido attiecīgās līnijas.⁴⁰

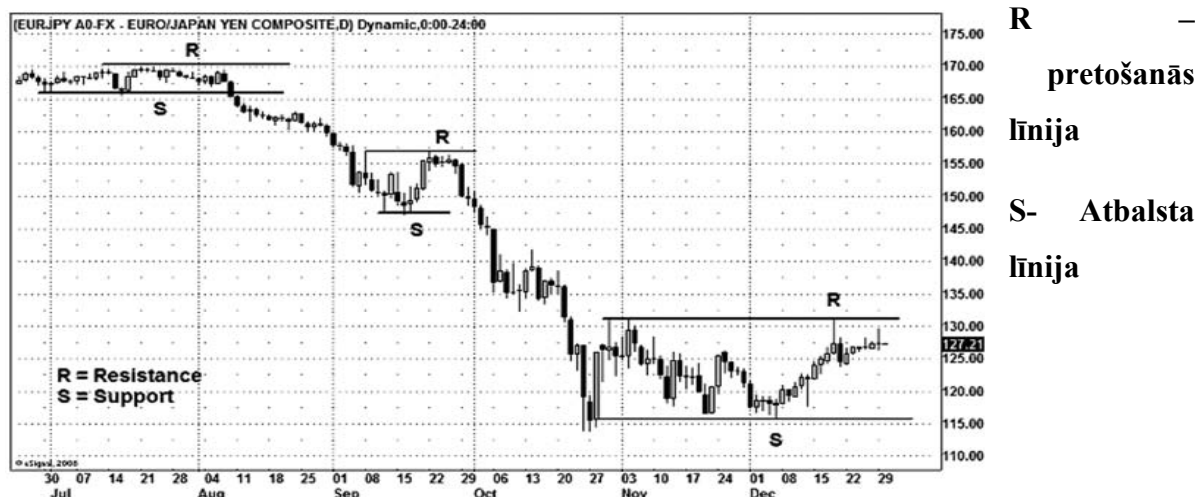
Pretošanās līnija savieno nozīmīgus valūtas tirgus maksimālos rādītājus, kas grafiski tiek attēlotas kā virsotnes. Pretošanās līnija ir augoša. Tās ekonomiskā jēga – pircēji vairāk nevēlas vai nevar pirkt valūtu par augstākām cenām, un pieaug to pārdevēju pretošanās, kuri, iespējams, ir pirkuši agrāk un tagad vēlas aizvērt savas pozīcijas. Tāpēc pieaug valūtu pārdošana, kas arī izraisa pazeminošu spiedienu uz valūtas kursu. Valūtas kursu svārstību tendence sāk pieskarties neredzamai augstākajai robežai.

Atbalsta līnija savieno nozīmīgus valūtas tirgus minimālos rādītājus, kas grafiski tiek attēloti kā viszemākie punkti. Atbalsta līnija ir krītoša. Valūtas tirgū pārdevēji ir aktīvi

³⁹ 10 Essentials of Forex Trading Rules for Turning Trading Patterns Into Profit—Jared Martinez (2007) 47-161pp

⁴⁰ Analysis Of The Currency Market - Boris Schlossberg (2006) 59. – 113. Lpp

spekulanti, kas virza valūtas kursu uz leju, līdz kaut kādam zemākajam līmenis, kurā pārdošanas darījumu skaits samazinās pārāk zemo valūtas kursu dēļ. Šajā gadījumā ar katru valūtas kursu svārstību lejup pieaug to valūtas pircēju pretošanās, kuri jau agrāk ir pārdevuši un vēlas aizvērt savas pozīcijas ar pirkšanu. Tāpēc palielinās valūtas pirkšana, kas savukārt izraisa pastiprinātu spiedienu uz valūtas kursu. Atbalsta līnijas tiek veidotas, savienojot valūtas kursu svārstību zemākos punktus. (skat. Attēlu 2.11.)

2.11. attēls. Atbalsta un pretošanās līnijas ” Norris, Bell, Gaskill”

Atbalsta un pretošanās līmeņu un līniju spēks tiek noteikts atbilstoši tā veidošanās laikam un virsotņu un zemāko punktu skaitam, kuri ir uz šīm līnijām. Jo uz līnijām ir vairāk šo nozīmīgo punktu, jo spēcīgāka līnija (visvājākā līnija ir ar diviem punktiem).

Līmeņu caursišana

Valūtu tirgū būtiska nozīme ir tam, kā mainīsies valūtas kurss pēc atbalsta vai pretošanās līniju caursišanas. Ar noteiktā līmeņa līnijas caursišanu sapratīsim valūtas kursa būtisku augstākā līmeņa pārsniegšanu vai zemākā līmeņa pazemināšanu, un valūtas kursa svārstības kustību caursišanas virzienā.

2.12. attēls. Līmeņa caursišana, avots ''James Chen''

Abiem līmeņiem ir raksturīgi, ka tiem tuvojoties, sākas „buļļu” un „lāču” cīņas. Spekulanti cenšas noteikt šī līmeņa spēku un varbūtību, ka šis līmenis tiks caursists. Attēlā redzams, ka cena ir pārsitusi atbalsta līniju un tā pēc tam ir kļuvusi par pretestības līniju. Situācija, kad cena pārsit vienu no līnijām, tas ir spēcīgs signāls, ka cena attīstīsies iesāktajā virzienā tik tālu (tik punktus), kādā attālumā bija iepriekšējās atbalsta un pretestības līnijas, un veidojas jauna tendence.⁴¹

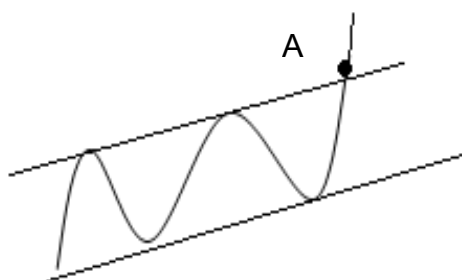
Visbiežāk izmantotās grafiskās figūras

Izpētot valūtas kursu svārstību grafikus, varam atklāt bāru un japāņu sveču noteiktu kārtību – tās veido kādas figūras. Pēc kādas figūras atbalsta vai pretošanās līnijas caursišanas veidojas nākamā valūtas kursu svārstību kustība šī kursa caursišanas virzienā. Pirms jebkādas figūras meklēšanas ir jāpārlicinās par izteiktu kāpjošu vai krītošu tendenci. Šo figūru nozīme ir tāda, ka tās signalizē par pastāvošās tendences turpinājumu vai pagriezieni, kā arī ļauj aprēķināt iespējamo līmeni, kuru var sasniegt valūtas kurss pēc figūras caursišanas vai valūtas kursa nobīdes līmeni pēc nespējas caursist šo figūru.

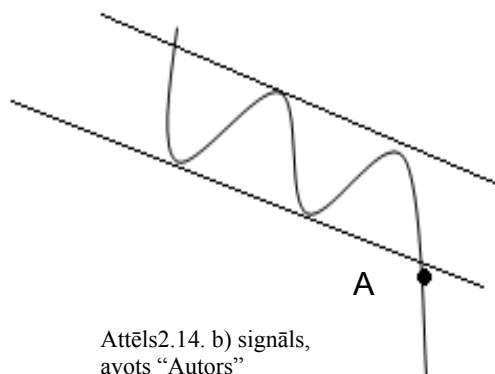
Kanāli veidojas, pastāvot tendencei, kas atrodas divu paralēlu līniju – atbalsta (supportline) un pretestības (resistance line) robežās. Atstarpi starp līnijām sauc par rangu (range). Notiekot valūtas kursa kustībai kanālā, valūtas kurss nepārtraukti svārstās un sasniedz gan savu augšējo robežu, gan arī paralēlo zemāko robežu. Kanāli var būt kāpjoši, krītoši un horizontāli. Augšējā līnija rāda pirkšanas signālu, bet apakšējā – pārdošanas. Ir novērota

⁴¹ Starptautiskā ekonomika: Valūtas tirgus. (autors- A. Rubinskis) 116 – 134.lpp

tendence – jo ilgāk valūtas kursi atrodas kanālā, jo spēcīgāka būs valūtas kursu kustība pēc tās caursišanas. Būtiska nozīme ir kanāla veidam un laikam, cik ilgi tas pastāv.⁴²

Attēls 2.13. a) signāls, avots "Autors"

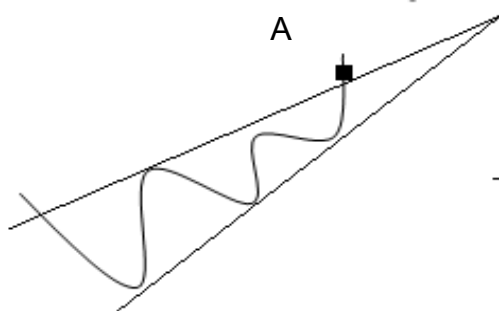

Attēls 2.14. b) signāls, avots "Autors"

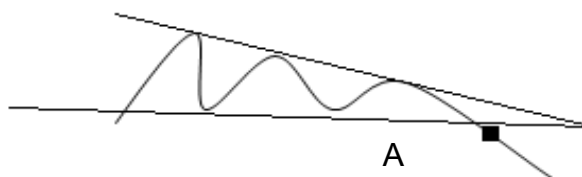
Signāls a) ir laba situācija valūtas pirkšanai, bet signāls b) – pārdošanai (skat. Attēlus 2.13. un 2.14.).

Trīsstūris

Trīsstūris, tāpat kā kanāli, ir visbiežāk sastopamā figūra. Ņemot vērā atbalsta un pretošanās līniju izvietojumu, izšķir četrus trīsstūru veidus: kāpjošais, krītošais, simetriski rimstošais un simetriski pastiprinošais. Piemēram, punkti A ir vispiemērotākie brīži pozīcijas atvēršanai. Kāpjošam trīsstūrim ir augstāka varbūtība, ka caursista būs augšējā mala, bet krītošam apakšējā mala. Simetriskie trīsstūri ir sastopami retāk nekā kāpjošie un krītošie trīsstūri (skat. Attēlus 2.15. un 2.16.). To iekšpusē nav ieteicams tirgoties, jo ir liela iespēja zaudēt. Ļoti augsta varbūtība caursist trīsstūra malu ir tajā virzienā, kurā pieaug noslēgto darījumu skaits.

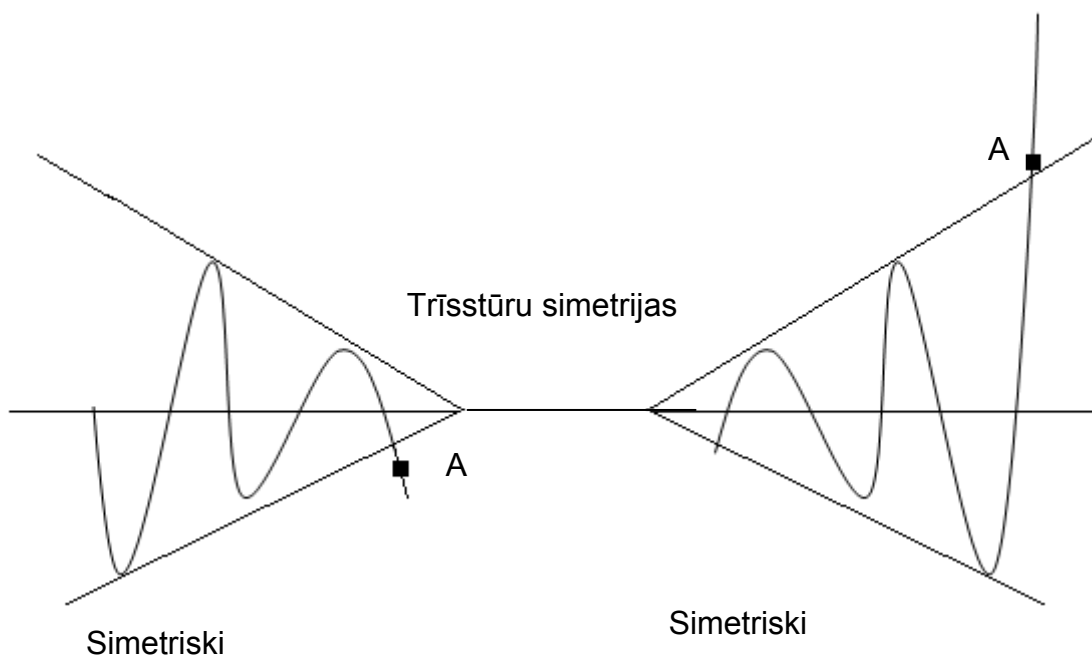

2.15. attēls. Kāpjošs trīsstūris, avots "Autors"

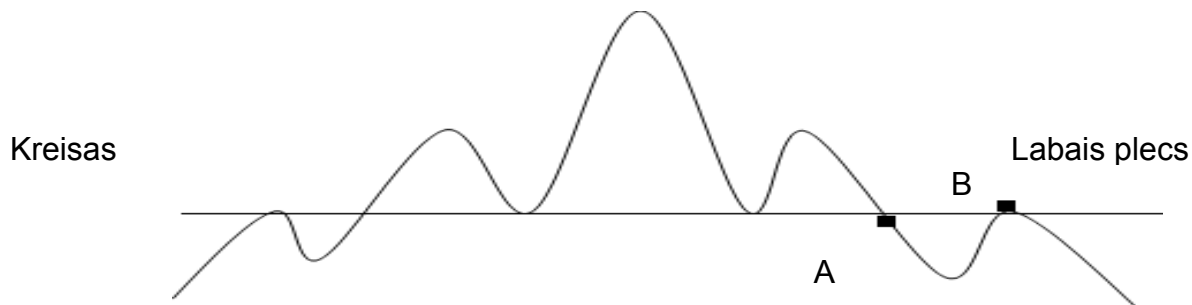
2.16. attēls. Krītošs trīsstūris, avots "Autors"

⁴² Starptautiskā ekonomika: Valūtas tirgus. (autors- A. Rubinskis) 116 – 134.lpp

2.17. attēls. Simetriski trīsstūri,
avots "Autors"

Galva un pleci

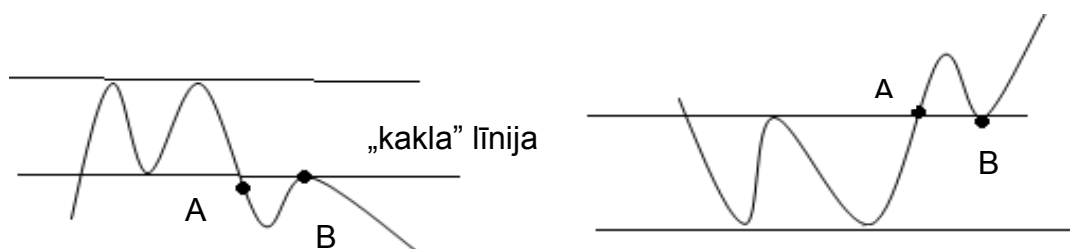

2.18. attēls. Galva un pleci, avots "Autors"

Figūra veidojas no augstāka trīsstūra „galvas” un diviem, apmēram vienādiem dažādās pusēs izvietotiem mazākiem trīsstūriem („pleciem”). Visiem šiem trīsstūriem veidojas kopēja atbalsta līnija. Atzīmētie punkti A un B norāda izdevīgu atvēršanas pozīciju. Virs šiem punktiem uz „kakla” līnijas ir caursišanas vietas. Protams, arī figūra „galva un pleci” nebūs ideāli simetriska (skat. Attēlu 2.18.). Apvērsta „galva un pleci” strādā tāpat kā iepriekšminēta, tikai apgrieztā secībā – uz pirkšanu orientēta.

Divkāršas un trīskāršas virsotnes

Šīs figūras ir līdzīgas kanāliem, tomēr satur līdzību ar „galvu un pleciem”. Tās satur „kakla” līniju, uz kuras izvietojas caursišanas punkti. Punkti A un B īpaši piemēroti pozīcijas atvēršanai (pārdodot vai pērkot valūtu). Šai figūrai ir divas modifikācijas – ja ir divas virsotnes, tad divkāršā virsotne, ja trīs, tad trīskāršā virsotne. Trīskāršo un citu vairāk skaitlīgo virsotņu valūtu kursu svārstību mehānisms līdzīgs divkāršai virsotnei, tikai tas norāda uz stabilāku noturību. Caursišanas vietu signāli ir līdzīgi divkāršai virsotnei. Šīm figūrām būtiska nozīme ir dienas, nedēļas un mēneša grafikos. (skat. Attēlu 2.19.)

2.19. attēls. Karogs,
avots “Autors”

Indikatori un stratēģijas

Paraboliskais SAR

Parabolisks SAR ir instruments, lai noteiktu zemāko pozīciju. Indikatoru radīja Vels Vaillers (Welles Wilder). Izmantotais aprēķins ir pārāk sarežģīts, lai apskatītu to šeit, tacu jēdziens ir ļoti vienkāršs. SAR rādītājs nodrošina punktotu līniju virs vai zem cenas, kur iziet vai ievadīt jaunu pozīciju (skat. Attēlu 2.20). Pastāv divi mainīgie, kas nepieciešami, lai izveidot rādītāju. Pirmais aprēķina, kur sākotnēji apstāšanās būtu jāliek; otrs ir maksimālais solis, kas kontrolē pieaugošo SAR punkta koriģējumu, kad cena svārstās. Vaillers ierosināja noteikt soli par 0,02 un lielāko soli par 0,20. Šie skaitli tiek lietoti lielākajā daļā kartēšanas pakešu noklusējuma uzstādījumos. Jo augstāks noteiktais solis, jo jutīgāks ir cenas punkts. Vaillers ieteica identificēt tendences tirgu pirms izmantot šo rādītāju.

2.8. attēls. Paraboliskais SAR ” Norris, Bell, Gaskill”

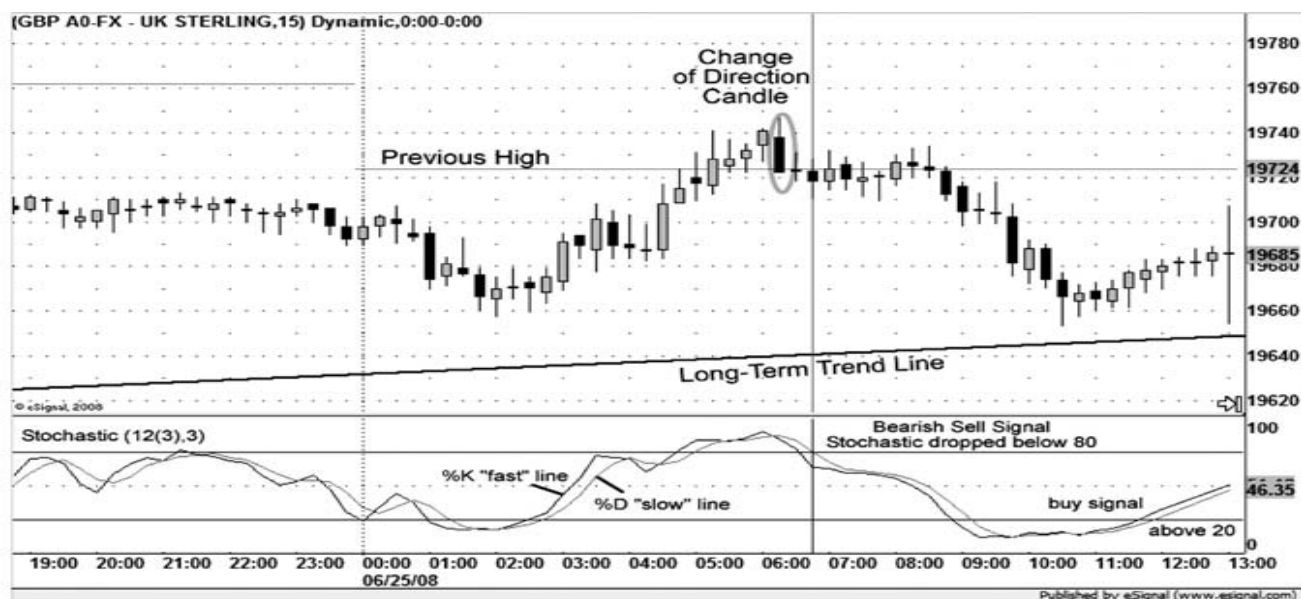
Stohastiskais Oscilators

Šis ir vēl viens svārstību ģenerators veids, kas mēra momentu un ir balstīts uz slēgšanas cenas attiecību pret cenu amplitūdu. Šis oscilators nodrošina lielisku skatu uz tendenci un tās stiprumu. Stohastiskie mehānismi parāda, ka brīžos, kad ir spēcīga augšup vērsta tendence, cenas slēdzas tuvu cenu svārstības amplitūdas augšējai robežai un stohastiskā vērtība ir virs 75. Kad tendence ir spēcīgi vērsta lejup, cenas slēdzas netālu no amplitūdas zemākā līmeņa un vērtība ir zem 25. Abi šie parametri ir mainīgi tāpēc lielākā daļa tirgoņu izmanto vērtības starp 70 un 80 vai attiecīgi starp 20 un 3.

Treideri izmanto lēnas svārstības, kas tāpat kā visi centrālie oscillatori ir impulsa indikators, un tiek uzskatīts par vadošo indikatoru.

Džordžs Leins (George Lane), izstrādāja šo indikatoru, uzskatīja, ka daži labākie signāli parādās pēc tam, kad indikators ir pārsniedzis augšējo līmeni un tad atgriežas lejā vai pēc tam pazeminās zem apakšējā līmeņa un aug atpakaļ. Kā visi impulsa indikatori, tas parāda cenas novirzi, kas palīdz izdarīt lēmumu par valūtas tirdzniecību, kā arī noteikt turpmāko tendenci.

Attēls 2.21. demonstrē labu piemēru, kur oscilators apstiprina sveces virziena maiņu. Indikators norāda, ka jāpārdod valūta. Tas redzams pēc krusta formas zem 75, jo tas ir pretējs melnās tendences līnijas virzienam. Šajā gadījumā cena novirzījās no tendences un profesionāli treideri izmantoja iespēju gūt peļņu. Indikators norādīja uz pārdošanu pēc sveces, kas aizvērās zem apakšējās virziena maiņas sveces. Tas norādīja uz labu brīdi, jo cena izlīdzinājās un tad strauji nokritās atpakaļ līdz ilgtermiņa tendences līnijai.

2.29. attēls. Stohastiskais oscillators ” Norris, Bell, Gaskill”

Šis indikators ir jūtīgs un gandrīz vienmēr ir pirmais, kas norāda uz izmaiņām. Tomēr, tāpat kā pārējie indikatori, tas ir tikai līdzeklis, un nekad nedrīkst pieņemt lēmumus balstoties tikai uz tā signāliem.⁴³

Indikators var arī tikt lietots, lai noteiktu novirzi, kā parādīts attēlā. Daži treideri izmanto indikatoru īslaicīgajā tirdzniecībā, uztverot, ka virs 70 ir signāls pirkt un zem 20 – pārdot. Sākuma liekas, ka tas ir intuitīvs paņēmieni, bet tas var noderēt, lai noteiktu tirgus, kuri paātrinās.

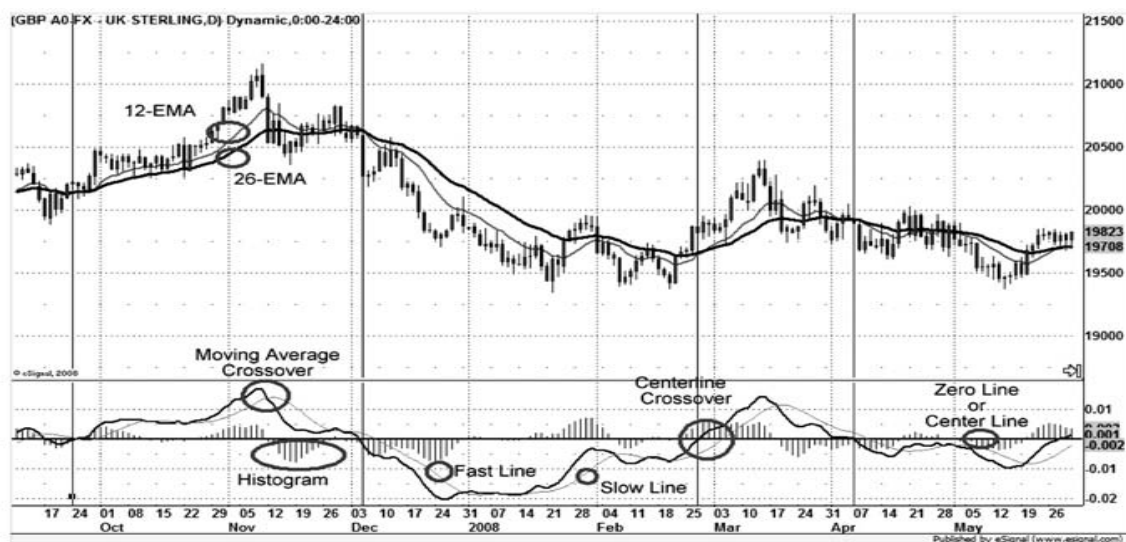
Stohastiskais indikators ir jūtīgs indikators, un atrodot tirgus, kuros tas dod signālu, tas var palīdzēt palielināt veiksmīgo darījumu skaitu. Indikators ir atbilstošs pašreizējam laikam, kas palīdz noteikt cenu ekstrēmus, novirzes un svārstības.

MACD

MACD ir mainīgs indikators, kas apvieno tendences funkciju ar centrālo oscilators, kas pazīstams arī kā impulsu indikators. Tipiskā MACD attiecība ir 12, 26, 9. Divu mainīgo vidējo izmaiņas tuvāk vai tālāk prom vienam no otra ir paredzamā vērtība. Ja mainīgie vidējie lielumi tuvojas viens otram, ir iespējama tendenču maiņa, kas nozīmē, ka pašreizējās tendences impulss palēninās un tirgus iespējams gatavojas mainīt tendences virzienu. Līdzīgi, ja trends kļūst spēcīgāks, mainīgie vidējie attālinās, norādot uz impulsa tempa pieaugumu. Attēlā 2.22. MACD ir redzams cenu grafika lejasdaļā. Ir jāņem vērā, ka grafikā ir gan

⁴³ Mastering The Currency Market, Forex Strategies for High and Low Volatility Markets - Norris, Bell, Gaskill (2009) 62- 254.lpp

lineārās, gan histogrammas sastāvdaļas (norādītas kā virkne vertikālu bāru). Melnā līnija ir MACD, kas ir vidējais starp diviem mainīgajiem vidējiem. Biezā līnija ir visstraujāk augošais komponents. Viegļāka līnija ir vidējais MACD pēdējos deviņos periodos, un tas ir lēnāk mainīgais komponents. Abas līnijas tuvinās un attālinās viena no otras laika gaitā, un reizēm arī krustojas. Histogramma parāda izmaiņas attālumā starp ātri un lēni mainīgajiem komponentiem un padara krustošanos vieglāk paredzamu.

2.10. attēls. MACD, avots "James Chen"

Kad MACD tika ieviests, tas sastāvēja tikai MACD līnijas. Histogrammas komponentu vēlāk pievienoja Tomas Asprajs (Thomas Aspray). MACD histogramma mēra impulsu. Kad histogrammas pārvietojas prom no nulles, tas nozīmē, ka impulss ir pozitīvs un otrādi. Pozitīvs indekss norāda, ka pašreizējā tendence nostiprinās un negatīvs impulss norāda, ka tā pavājinās. MACD histogrammas pārbīdi, piemēram, samazinājumu pēc vairākiem pieaugumiem cenas paaugstinājumiem, var uzskatīt par pirmo norādi potenciālai pārbīdei cenas virzienā, vai tendencei.⁴⁴

Kustīgais vidējais

Kustīgie mainīgie ir atpaliekoši indikatori, kas pārklājas ar cenu grafiku un tiek pārsvarā lietoti, lai palīdzētu treideriem noteikt tendences virzienu, sniegt atbalstu vai noraidījumu, un radītu tirdzniecības signālus. Vienkāršais mainīgais vidējais(SMA) ir diagramma, kas nodrošina gludu slēgšanas vai atvēršanas cenu vidējo noteiktam laika periodam.. SMA tiek aprēķināts summējot kopā konkrētu skaitu bāru vai sveču un dalot šo summu ar kopējo laika periodu skaitu, lai iegūtu vidējo cenu.

⁴⁴ 10 Essentials of Foreign Exchange Trading - James Chen (2009) 43 – 102. Lpp

Mainīgais vidējais lielums tiek izmantots, lai izlīdzinātu faktisko cenu svārstību, cenšoties padarīt tendenci vieglāk nosakāmu. Kad cena ir virs mainīgā vidējā punkta, šī tendence tiek uzskatīta par augstāku, bet kad cenu ir zem mainīgā vidējā, tendence ir zemāka. Daži analītiķi izmanto ilgtermiņa mainīgos vidējos lielumus, piemēram, 100 periodu un 200 periodu vidējos kā atbalstu vai noraidījumu. Ilgtermiņa vidējos rādītājus arī izmantoto, lai ģenerētu signālus vairākos veidos. Ja slēgšanas punkts ir virs vai zem noteikta mainīgā vidējā, tiek parādīts signāls pirkt vai pārdot. Mainīgā vidējā krustošanās tiek veidota, izmantojot divus atsevišķus vidējos, kas balstās uz diviem dažādiem termiņiem, kas pēc tam tiek izmantoti gan lai apstiprinātu cenu darbības tendenci, gan lai ģenerētu tirdzniecības signālus.

2.23. attēls. Kustīgais mainīgais ” Norris, Bell, Gaskill”

Attēls 2.23. parāda, kad īstermiņa vidējais krusto zem ilgtermiņa, tas ir signāls pārdot, un tendence ir uzskatāma, ka ies lejup, tāpat, ja īstermiņa vidējais krusto virs ilgtermiņa, tas ir signāls pirkt un tendence tiek uzskatīta, ka ies uz augšu. Tāpat, ja cena ir virs mainīgā vidējā lieluma, tendence tiek uzskatīta par augošu, un, ja cena ir zemāka par mainīgo vidējo lielumu, tā ir lejupejoša. 50 dienu SMA krustpunkts zem 200 dienu SMA attēlā sniedz laicīgu signālu pārdošanai.⁴⁵

⁴⁵ Mastering The Currency Market, Forex Strategies for High and Low Volatility Markets - Norris, Bell, Gaskill (2009) 62- 254.lpp

2.4. Motivācija, psiholoģiskie faktori un veiksmes atslēga kapitāla ieguldīšanai starptautiskajā valūtas tirgū.

Kā tirgotāji gūst peļņu?

Cenas procentu punktus parasti izsaka decimāldaļas. Kā redzams EUR / USD attēlā 2.24., punktus mēra ar ceturto ciparu aiz komata kustoties uz augšu vai uz leju. Tirgotāja finansiālo atlīdzību mēra punktus, kurus pēc tam konvertē dolāros. Lielākā daļa tirgotāju izmanto tā saukto kredītklecu (leverage). Tas nozīmē aizņemties vai izmantojot brokera naudu tirdzniecībai. Kad tirgotājs veic ieguldījumu brokera kompānijā, viņš iegūst kredītklecu, kas pēc tam ļauj jums tirgoties ar valūtu, izmantojot brokera naudu. Veicot operācijas valūtas tirgū, tirgotājs pērk vai pārdod valūtu vienībās, kuras sauc par partijām (lots), kas ir noteikts daudzums naudas. Parasti ir divu veidu partijas, kuras izmanto tirgojoties ar valūtu.

2.24. attēls. Procentu punkti ” Norris, Bell, Gaskill”

Parasti 100000 \$ vienību sauc regulāru paketi(kontu), bet 10000 \$ vienību sauc par mini-paketi(kontu). Kad jūs pērkat vai pārdodat regulāro paketi, tas jums izmaksā \$ 10 punktā attiecībā pret 1 \$ punktā mini-paketē. Piemēram, ja mēs pērkam vai apmaināmies ar vienu valūtu partiju EUR / USD valūtas pāri pēc kursa, kad viens eiro punkts maksā 1,28 USD, vai 1,2800 (skat. attēlu), un mēs varētu ieiet tirgū tieši brīdī. Jūs redzēsiet, ka valūta pārvietos mūsu labā līdz 1,2840, kad mēs nolemjam iziet no esošās pozīcijas, pārdodot mūsu partiju

(lot) ar peļņu 40 punkti. Pielīdzinot 40 punktiem naudas vērtību (1 punkts = aptuveni \$ 10 par \$ 100000 paketi vai \$ 1 par mini-paketes darījumu) mēs iegūtu 400 \$ par \$ 100000 kontu vai 40 \$ par \$ 10000 kontu. Vidējais minimālais noguldījums tirdzniecībai ar kredītplēci ir 1 procents, kas nozīmē, ka par katru \$ 100000 paketi jums ir jābūt 1000 \$ naudas rezervei (margin) tirdzniecības kontā. Mini-partijām, jums vajadzēs vismaz 100 \$ jūsu tirdzniecības kontā. Tirgošana var būt cienījama pilna laika profesija vai lielisks veids, kā nopelnīt sekundāros ienākumus. Lai veiksmīgi tirgotos, ir jāapgūst trīs nozīmīgākās prasmes šajā sfērā:

1. Kā noteikt pašreizējo tendenci jebkurā laika posmā;
2. Kā izveidot ieejas stratēģiju, kas darbojas pastāvīgi;
3. Kā izveidot izejas stratēģija, kas darbojas pastāvīgi.⁴⁶

Tirgus dalībnieku psiholoģija

Vēl viens svarīgs aspekts tirgojoties ar valūtu ir psiholoģija. Lielākā uzmanība tirdzniecības psiholoģijā ir vērsta uz disciplīnu. Alkatība un bailes ir divas bīstamākās tirgotāju emocijas. Disciplīna ir pretlīdzeklis šīm destruktīvajām emocijām. Disciplīnas jēdziens var izpausties dažādi:

- Atturēties no haotiskas tirgošanas;
- Stingri ievērot saprātīgu naudas pārvaldīšanas režīmu;
- Rīkoties saskaņā ar strukturētu tirdzniecības plānu;
- Minimizēt zaudējumus un ļaut peļņai augt;
- Tirgot nepakļaujoties alkatībai un bailēm;
- Izvairieties no pakaļdzīšanās bēguļojošam tirgum;
- Lietot take profit/stop loss instrumentus;
- Nepiedalieties tirgošanā, ja nav pamatota iemesla,

Viens no faktoriem, kas visbiežāk noved pie zaudējumiem ir emocionāla tirdzniecība. Protams, ka nav cilvēku, kuriem nekad nav emociju, bet tirgotājiem tās ir jāizslēdz, lai pārspētu daudzas no negatīvajām sekām, kuras veicina emocionāla tirdzniecība.

Ir daudzi piemēri, emocionāli tirgojot, kad gan iesācēji, gan pieredzējuši tirgotāji, emocionāli tirgojot, zaudē lielas naudas summas. Attiecībā uz iesācējiem, daudzi varētu nonākt lamatās, tirgojot valūtu agresīvi vai pat dusmīgi, kas noved pie lieliem zaudējumiem.

⁴⁶ 10 Essentials of Forex Trading, Rules for Turning Trading Patterns Into Profit - Jared Martinez (2007) 23. lpp - 25. lpp

Disciplīna nozīmē pieņemt zaudējumus un turpināt ievērojot tirdzniecības plānu, kas ir galvenais ierocis neiekrist šajās psiholoģiskajās lamatās.

Tirgotāji bieži zaudē kapitālu, kad kādu laiku regulāri gūst ienākumus, un tad nodomā, ka ir uzveikuši tirgu. Bieži šie tirgotāji sākt domāt, ka tie ir neapturami un ka piesardzīga tirdzniecība neattiecas uz tiem. Parasti šāda pašpārliecinātība ienākumus pārvērš par lieliem zaudējumiem. Nākamais solis ir ātri atgūt zaudēto, bet pārsvarā tas noved pie vēl lielākiem zaudējumiem.

Vēl viens piemērs emocionālai tirdzniecībai ir, kad tirgotāji dzenas pakaļ cenai, kura kādu laiku ir strauji progresējusi, taču visbiežāk tā savu augšupeju noslāpē un sāk pretēju virzību. Cēlonis šādai rīcībai ir bailes, ka tiks palaista garām ievērojama peļņa. Šādi nedisciplinēti rīkojoties gandrīz vienmēr tirgotāji zaudēs lielas naudas summas.

Citām personām tirdzniecība ir kā atpūta vai sports, kas nav nekas vairāk kā izklaide. Šāda rīcība faktiski var kļūt ļoti līdzīga azartspēlēm. Ja pozīcijas ir atvērtas tikai tāpēc, lai radītu satraukumu un slāpētu garlaicību, tā var izvērsties par stiprāku atkarību nekā no daudzām azartspēlēm.

Tirgus dalībnieka personiskajam kontam kaitē arī rīcībā, kad persona nevis seko savām pārbaudītajām metodēm, bet rīkojas nepacietīgi, mantkārīgi un dod virsroku bailēm un citiem psiholoģiskiem faktoriem. Tādēļ situācijā, kad tirgus dalībnieks kādu nepamatotu, nepārbaudītu iemeslu dēļ pārstāj lietot savas tirdzniecības metodes, būtībā ir tas pats, kas spēlēt azartspēles bez nekādas stratēģijas.

Tātad no šī visa var izsecināt, ka tirgus attīstīsies tā, kā tam jāattīstās, nekādas cerības vai gaidas neliks tam mainīties. Neviens valūtas tirgonis viens pats nespēs mainīt tirgu, taču katru dienu ir kāds, kas tic, ka ar cerībām var ietekmēt to, tādā veidā cilvēkiem nākas vilties savās cerībās. Lūdzoties un cerot, ka valūtu cena attīstīsies viņam par labu, tirgonis nav sagatavojies sliktākajam, rezultātā zaudējot lielas naudas summas. Labākais veids, kā izvairīties no kaitīgā sentimenta cerībām un gaidām, ir attīstīt disciplīnu un stingri ievērot tirdzniecības plānus.⁴⁷

⁴⁷ Essentials of Foreign Exchange Trading - James Chen (2009) 210. Lpp – 214. lpp

Nākotnes prognozes

Eiro cenai dolāros ilgākā termiņā paredz kritumu. Ziņas par ASV ekonomikas atveseļošanas spēlē par labu ASV dolāram. Kopumā labāki ASV ekonomikas dati un nemitīgās eirozonas problēmas eiro cenai likušas atkāpties līdz 1,31 ASV dolāra atzīmei, kas ir attiecības zemākā vērtība pēdējā mēneša laikā. Tās laikā tiks spriests un pārējai pasaulei ziņots par pasaules lielākās ekonomikas stāvokli un to, kā ar šo stāvokli grasās samierināties ASV Federālo rezervju sistēma (FRS). Kopumā - šobrīd vairs netiek gaidīts, ka FRS varētu realizēt trešo dolāru drukāšanas kārtu, taču īstas skaidrības vēl nav. Šobrīd drīzāk tiks gaidīti mājieni par to, kad ASV FRS varētu normalizēt savu monetāro politiku. Ja ASV FRS patiešām ieņems stingrāku nostāju, tad vairums analītiķu to redz kā priekšnosacījumu turpmākam ASV dolāra cenas pieaugumam. Royal Bank of Scotland analītiķi, piemēram, paredz, ka eiro cena pēc trīs mēnešiem atradīsies pie 1,26 ASV dolāru atzīmes, ziņo Reuters. Tāpat šobrīd tiek spriests par to, vai Eiropas Centrālās bankas īstenotās ilgāka termiņa likviditātes izsoles novedīs pie kopējās valūtas cenas krituma ilgākā termiņā. Šajā sakarā Commerzbank prognozē, ka eiro cena šā gada beigās būs noslīdējusi līdz 1,20 ASV dolāru atzīmei.⁴⁸

Rakstot šo nodaļu autors nonāca pie atziņas, ka valūtas tirgus ir ļoti sarežģīta nozare, un lai varētu pēc iespējas veiksmīgāk apgūtu šo tirgu, tas prasa plašu pieredzi, labas analītiķa spējas, psiholoģisko noturību un zināšanas. Rakstot nākamo nodaļu par akciju tirgu, autors ir pārliecināts, ka par tā būtību un nepieciešamās prasmes tā apgūšanai būs ļoti līdzīgas valūtas tirgus apgūvē.

⁴⁸ <http://www.db.lv/finanses>

3. Ieguldījumi globālajā akciju tirgū.

Šī darba trešajā daļā vairāk tiks runāts par akcijām, tāpēc lielāka uzmanība tiks pievērsta akciju tirgum un tā nozīmei globālā mērogā. Tātad, ja uzņēmums vēlas palielināt savu kapitālu, viens no veidiem ir izdot akcijas. Šis ir laba metode kā pavairot finanšu līdzekļus, jo tā rada naudu, un nav nepieciešams aizņemties to no kredītiestādēm. Šāda iespēja sniedz labumu ne tikai uzņēmumam, bet arī investoriem, jo rodas izdevība tirgoties firmu akcijām un labi nopelnīt. Kad investors pērk kādas kompānijas akcijas, viņš kļūst akcionāru vai daļēju tās firmas īpašnieku. Investors parasti pērk akcijas cerībā, ka noteikta kompānija veiksmīgi attīstīsies, kā arī atalgos tās akcionārus ar dividendēm, kuras būtībā ir firmas peļņas daļas.

Veiksmīgs uzņēmums parasti piedzīvo akciju vērtību pieaugumu finanšu tirgos. Ja investoram izdodas akcijas pārdodot brīdī, kad to vērtība ir augstāka nekā brīdī, kad viņš tās nopirka, tad tā, protams, ir peļņa. Dienas tirgotāja darbības ir daudz savādākas nekā klasiskajam investoram. Principā dienas tirgotājs spekulē uz akciju svārstībām vienas dienas robežās.⁴⁹

Akcijas ir tās, kuras pasaules vēsturē ir ieguvušas tik lielu publicitāti un popularitāti saistībā ar vēlmi gūt neierobežotu peļņu un pakļaut savus līdzekļus lielākam riskam. Tomēr, lai arī vēsturiski akcijas ir bijušas ienesīgākas par pārējiem tradicionālajiem finanšu ieguldījumu veidiem, tās ir visriskantākās un pakļautas lielām cenu svārstībām. Akcijas ir beztermiņa vērtspapīrs – tās nevienam nav pienākums noteiktā termiņā atpirkt, un to atdeve pilnībā ir atkarīga no pieprasījuma tirgū, kas savukārt ir atkarīgs no tādiem mainīgiem faktoriem kā konkrētās kompānijas finanšu rezultāti, ekonomikas vispārējās tendences un investoru noskaņojums. Šī iemesla dēļ akciju cenas var būt pakļautas lielām cenu svārstībām. Tas nozīmē, ka pastāv risks nopirkt tās augstākajā cenas punktā, pirms kritiena, un īstermiņa ciest ievērojamus zaudējumus. Lai izvairītos no šāda riska, investoram ir jāseko līdzi gan vispārējam ekonomikas stāvoklim, gan konkrēto kompāniju finanšu rādītājiem. Ļoti riskanti ir paļauties tikai uz tirgus noskaņojumu.

Priekšrocības un trūkumi ieguldot akcijās

Veicot ilgtermiņa ieguldījumus akcijās, iegādājoties tās, var kļūt par uzņēmuma līdzīpašnieku, kā arī ir iespēja piedalīties akcionāru pilnsapulcē, ierosināt izskatīt kādu jautājumu un balsot, tādējādi lemjot par uzņēmuma nākotni. Un, ja uzņēmums strādājis ar

⁴⁹ The StockTeacher Method: Active Trading Course, Book One, Ryan T. Cooper, 2003,

peļņu, akcionāriem pieņemot attiecīgus lēmumus, var tikt izmaksātas dividendes. Var pirkt un pārdot akcijas arī īstermiņā un gūt ienākumus no akciju cenu svārstībām. Akcijas var pirkt un pārdot, iekļāt, aizdot, dāvināt, novēlēt mantojumā. Par cik, uzņēmuma darbība var būt neierobežots, tad arī ieguldījums akcijās ir beztermiņa. Taču pie šī visa jāpiemin, ka ir nepieciešams liels sākuma kapitāls. Tāpat jāiegulda daudz laika zināšanās un pieredzē, kas nereti atspoguļojas naudas zaudējumos. Ir liela riska pakāpe ieguldot akciju tirgū, jo to cenas salīdzinoši bieži svārstās, kā arī to svārstības ietekmē ne tikai ģeopolitiskie faktori, bet nereti arī tādi „zemūdens akmeņi” kā slepenas vienošanās, reālo finanšu datu slēpšana, korupcija un citi faktori.

Ja vēlamies ieguldīt savus līdzekļus uz ilgu laiku un/vai piedalīties uzņēmuma nākotnes veidošanā kā akcionārs, tad jāizvēlas starpnieks, pie kura ir nelielas vērtspapīru konta atvēršanas un uzturēšanas izmaksas. Ja nolēmjam aktīvi darboties tirgū jeb spekulēt, pērkot un pārdodot akcijas, varam izvēlēties starpnieku, kuram ir nelielas komisijas maksas jeb samaksa par katru viņa veikto darījumu klienta vārdā. Šīm abām, pēdējām grupām, galvenais mērķis ir gūt peļņu, vienīgi atšķiras mērķa sasniegšanas ceļi. No šiem mērķiem – gūt tūlītēju vai ilglaicīgu peļņu, investorus var iedalīt divās nosacītās grupās: ieguldītājos un spēlmaņos. Ieguldītāji parasti pērk akcijas uz ilgāku laiku, lai izmantotu savas akcionāru priekšrocības – gūtu labumus, kas tiek doti akciju īpašniekiem, piedalītos uzņēmuma nākotnes veidošanā. Ja uzņēmums strādā ar peļņu, tad daļu peļņas var atstāt uzņēmuma attīstībai, bet daļu var izmaksāt akciju īpašniekiem dividendes. Savukārt spēlmaņi pērk akcijas, lai tās vēlāk, piemēram, pārdotu par augstāku cenu un gūtu peļņu no akciju cenu pieauguma.

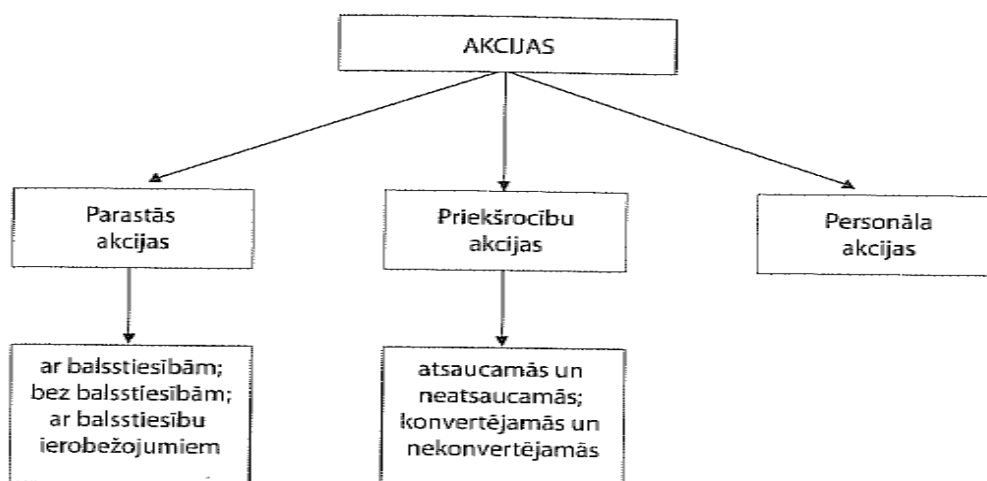
3.1. Akciju tirgus jēdziens un dalībnieki

Akcija, kā tāda ir vērtspapīrs, kas apliecina akcionāra līdzdalību sabiedrības pamatkapitālā un dod akcionāram tiesības piedalīties sabiedrības pārvaldē un saņemt dividendes, taču likvidācijas gadījumā tiesīgs saņemt likvidācijas kvotu. Savukārt, dividende ir akciju sabiedrības tīrās peļņas daļa, ko saņem akcionārs.

Ir vairāki akciju veidi. Vispopulārākās ir parastās akcijas, kas nodrošina tiesība piedalīties akciju sabiedrības pārvaldē, saņemt dividendes un likvidācijas kvotu. Šo akciju īpašnieki ir galvenie akciju sabiedrības akcionāri un pamatkapitāla veidotāji. Ja uzņēmums strādā veiksmīgi, tad tieši šo akciju turētāji ir lielākie labuma guvēji, taču, ja sabiedrība bankrotē, tad tie ir pēdējie, kas atgūst līdzekļus. Tas liecina par to, ka šīs ir akcijas ar salīdzinoši lielu riska pakāpi.

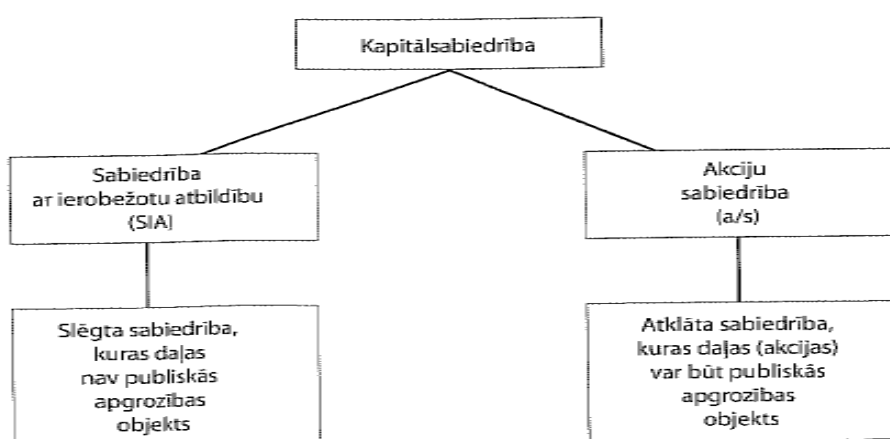
Savukārt, priekšrocību akcijas tā turētājam nodrošina pirmtiesības uz dividendēm un likvidācijas kvotām, taču nepieder balsstiesības.

Pastāv arī personāla akcijas, kuras var iegādāties tikai akciju sabiedrības darbinieki un valdes locekļi. Tām nepieder balsstiesības un tiesības saņemt likvidācijas kvotas. Tās būtiskākais mērķis ir motivēt darbiniekus strādāt efektīvāk, līdz ar to veicinot lielāku dividendžu apjomu gada beigās.

3.1. attēls. Akciju veidi un kategorijas pēc LR likumdošanas⁵⁰

Akcijas emitē akciju sabiedrības, kas ir atklāta kapitālsabiedrība un kuras pamatkapitāls sastāv no akciju nominālvērtības kopsummas, kā arī šīs akcijas var izvietot publiskai apgrozībai.

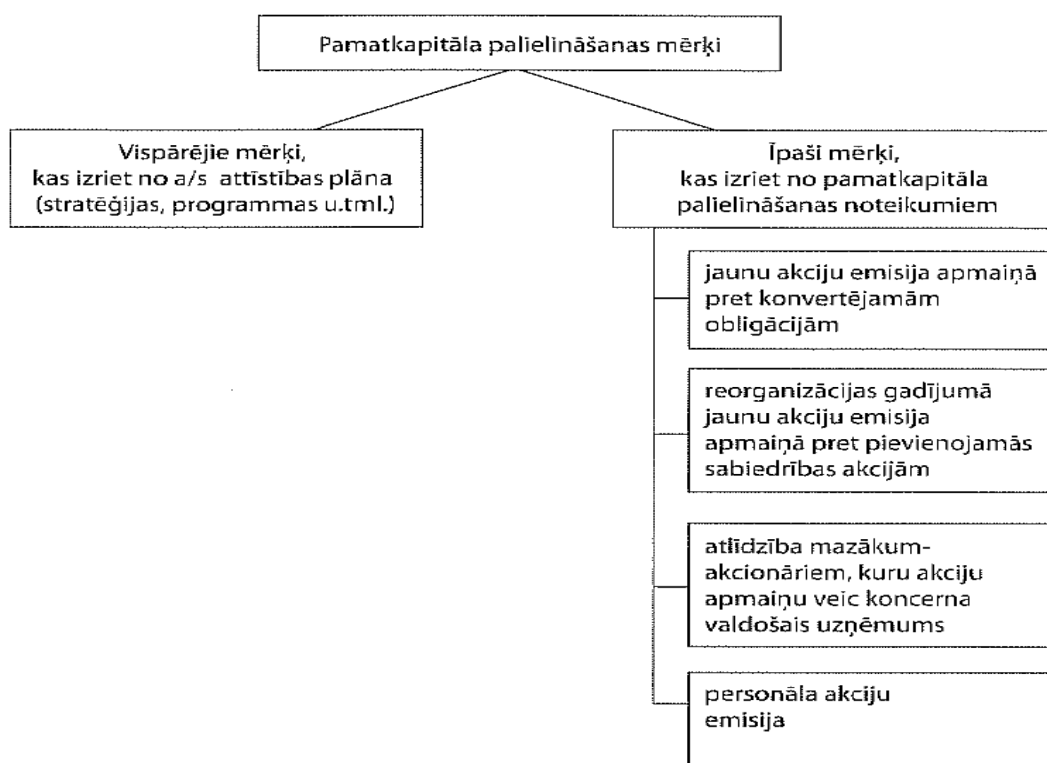

3.2. Attēls. Kapitālsabiedrību veidi⁵¹

⁵⁰ 1 Finanšu instrumenti. Valērijs Praude. Burtene 2009. 171.lpp.

⁵¹ 1 Finanšu instrumenti. Valērijs Praude. Burtene 2009. 156.lpp.

Galvenie akciju emisiju mērķi ir finansējuma nodrošinājums atbilstoši tās attīstības stratēģijai, finansiālā stāvokļa uzlabošana, kā arī uzņēmumu saplūšanas, apvienošanas vai uzņemšanas nodrošinājums. Lai šos mērķus varētu īstenot, Akciju sabiedrība var izmantot dažādus emisiju veidus – pamatkapitāla palielināšana, akciju šķelšanu un akciju konsolidāciju. Tāpat ir vairākas emisijas formas – publiskā, slēgtā un atliktā emisija. Tālāk tabulā tiks pārskatāmi attēloti pamatkapitāla mērķi.

3.3. Attēls. Pamatkapitāla palielināšanas mērķi.⁵²

Vērtspapīru tirgū līdzās ieguldītājiem aktīvi darbojas arī profesionālie vērtspapīru tirgus dalībnieki - banku un brokeru sabiedrību darbinieki. Brokeru pieredze un praktiskās zināšanas ļauj viņiem vērtēt situāciju un izteikt prognozes par paredzamo pieprasījumu pēc uzņēmuma akcijām. Brokeri, tostarp ārvalstu, var ieteikt pirkt un pārdot vai turēt attiecīgās akcijas. Šīs prognozes var ietekmēt akciju cenu.

Varam secināt, ka akciju cenu ietekmējošo faktoru un notikumu ir daudz, bet jāņem vērā, ka tie parasti jāskata kopumā, nevis katrs atsevišķi, un tāpēc ne vienmēr iespējams izcelt vienu dominējošo faktoru, kas ietekmējis akciju cenu izmaiņas.

⁵² 1 Finanšu instrumenti. Valērijs Praude. Burtene 2009. 176.lpp.

Faktori, kas ietekmē tirgu:

Iekšējie faktori

1. Uzņēmuma finansiālais stāvoklis
2. Ekonomiskā konjunktūra un Inflācijas līmenis
3. Uzņēmuma un tirgus riska pakāpe
4. Gaidāmā aktīva vērtība

Ārējie faktori

1. Gaidāmās dividendes
2. Pieņemamais ienesīgums vērtspapīru tirgū
3. Gaidāmā tīrā peļņa
4. Aizņēmuma procentu likme

3.2. Ekonomisko procesu un grafisko pētījumu nozīmīgums un atspoguļojums

Informācijas un notikumu nozīme akciju cenu svārstībās

Iekšējās un ārējās vides analīzi un uzņēmumu finanšu datu vērtēšanu sauc par fundamentālo analīzi. Uzņēmumu vērtēšanā sākumā vērts paskatīties, kāda ir tā vieta tirgū, cik konkurētspējīgi pašlaik ir tā ražotie produkti vai sniegtie pakalpojumi, cik inovatīvs ir uzņēmums, radot jaunus risinājumus, kādi un cik diversificēti ir noieta tirgi, cik sīva ir konkurence un cik spēcīgi ir uzņēmuma galvenie konkurenti.

Ekonomiskā vide

Informāciju par uzņēmumu, nozarē notiekošo un ekonomikas attīstības tendencēm ikdienā var iegūt no plašsaziņas līdzekļiem. Taču visiem uzņēmumiem, kuru akcijas var iegādāties publiskajā tirgū, tieši biržai nekavējoties ir jāsniedz visa būtiskā informācija, kas attiecas gan uz to darbības rādītājiem, gan esošo situāciju, gan nākotnes plāniem. Šo informāciju vienmēr var atrast attiecīgās biržu mājas lapās. Vērtējot uzņēmumu, vajadzētu papētīt arī tā dividenžu politiku. Kamēr akcijas netiek pārdotas, dividendes ir vienīgais akcionāru ienākumu avots. Regulāra dividenžu izmaksa liecina, ka uzņēmums domā par saviem akcionāriem, grib tos papildus atbalstīt un piesaistīt jaunus. Tomēr jāvērtē arī tas, vai pēc dividenžu izmaksas uzņēmumam no peļņas paliek pāri pietiekami daudz līdzekļu, ko investēt. Ja ekonomiskais fons ir negatīvs, proti, dati par ekonomikas izaugsmi nav iepriecinoši, tad biržā arī gaidāma lejupslīde. Lielajos finanšu tirgos daudzi balstās tieši uz pasaules valstu ekonomikas datiem, piemēram, darba tirgus rādītājiem, inflāciju u.c. Šo datu

publicēšana atstāj tūlītēju ietekmi uz biržu indeksiem. Uz šiem datiem tirgus reakcija ir krietni ātrāka nekā uz ziņām par makroekonomikas datiem.

Finanšu pārskatos visnozīmīgākais rādītājs ir peļņa un tās atbilstība iepriekš prognozētajam līmenim. Ja uzņēmums ir prognozējis, ka, salīdzinot ar iepriekšējo periodu, būs peļņas pieaugums, bet faktiski ir tās samazinājums vai pat zaudējumi, tad reakcija biržā var būt ļoti negatīva. Jāskatās arī, kur un kā uzņēmums izmanto savus ienākumus, jāanalizē tā rentabilitāte, pašu kapitāla atdeve (ROE). Noteikti ir jāvelta uzmanību tādām rādītājam kā akcijas cena pret peļņu uz vienu akciju (price /earnings ratio jeb P/E). Akciju koeficienti ir jāsalīdzina vienas nozares uzņēmumiem. Tas ir būtiski, jo tikai tādā gadījumā tas palīdzēs izvēlēties tā uzņēmumu akcijas, kas, iespējams, ir nenovērtētas tirgū. Ir jāņem vērā, ka P/E ir plaši izmantots koeficients, bet precīzāks un pareizāks ir paņēmiens, kad tiek analizēti vairāki uzņēmuma fundamentālie koeficienti. Ļoti bieži problēmas parādās pēkšņi. Tomēr nopietns signāls, kas liecina, ka kaut kas nav kārtībā, ir peļņas samazināšanās vai zaudējumi. Tāpat par problēmām var signalizēt negatīvas ziņas, kas sāk parādīties ap un par uzņēmumu.⁵³

Politiskā vide

Ļoti svarīgi pērkot kāda uzņēmuma akcijas ir izpētīt, kāda ir politiskā vide valstī, kur uzņēmums darbojas. Tas ir skaidrojams ar to, cik stabilu uzņēmējdarbības investīciju vidi valsts politika spēj nodrošināt. Piemēram, veiksmīgs un ilgtspējīgs uzņēmējs plāno un analizē savus darbības rezultātus un nākotnes prognozes, taču to ir ļoti sarežģīti izpētīt, ja valsts bieži maina savu politisko kursu (mainās valdības, nepastāvīga nodokļu politika, likumprojekti, valsts atbalsts, augoša korupcija u.c.). Tas attiecas arī uz investoru piesaisti gan uzņēmumā, gan pašas valsts ietvaros.

Dabas vide

Akciju tirgū svarīgu lomu spēlē dabas procesi, jo tie var ļoti spēcīgi iespaidot akciju cenas, pārsvarā negatīvā līknē. Ļoti uzskatāms TEPCO ([Tokyo Electric Power Company](#)) akciju vērtība dramatiski kritās, kopš šaušalīgajiem notikumiem Japānā. Nekādas ievērojamas cenu svārstības pirms tam nebija vērojamas, taču pēc cunami un katastrofas AES, akciju kritums bija lielākais vairāk nekā 20 gadu garumā.

Akciju cenu līknes un tehniskā analīze

⁵³ The Insider's Guide to Trading the World Stock Markets, Andrew Willis, 2001, 42. lpp

Vēl viens veids, kā analizēt biržā kotētos uzņēmumus, ir sekot līdzi akciju cenu izmaiņām. Šajā gadījumā investori sevi īpaši neapgrūtina ar uzņēmumu finanšu datu un nākotnes plānu pētīšanu, bet pievēršas grafikiem, kas raksturo akciju cenu līdzšinējo līmeni un virziena tendences. Šo informācijas apstrādes veidu sauc par tehnisko analīzi, un tā pamatā balstās uz pieņēmumu, ka jebkurai akcijai ir loģisks cenu svārstību apgabals ar raksturīgiem augšējiem un zemākajiem līmeņiem.

Ja investors neveic tehnisko analīzi un neseko cenu izmaiņu grafikiem, ja neveic fundamentālo analīzi un nelasa uzņēmumu finanšu pārskatus, ja neveic ekonomiskās, politiskās un dabas vides analīzi un neseko līdzi jaunumiem, viņš kļūdās. Nav labi arī ļauties ažiotāžai – visi pērk, un es arī nopirkšu. Tieši šajā brīdī bieži notiek tā, ka profesionāls investors pārdod savas akcijas, bet nepieredzējis – iekrīt lamatās. Dažreiz gan šāda rīcība arī attaisnojas, un tirgus iet uz augšu. Jāatceras, ka katrs solis akciju cenu izmaiņās ir izskaidrojams, vienmēr var vai vismaz jāmēģina atrast atbildi uz jautājumu – kāpēc tā notiek? Ir jāsaprot akciju tirgus likums: tā ir cīņa starp tiem, kas pārdod, un tiem, kas pērk.⁵⁴

Tirgus reakcija uz izmaiņām globālajā ekonomikā

Ieguldot akciju tirgū, vajadzētu pievērst uzmanību visam, kas var ietekmēt svārstības. Kad attīstās kādi negaidīti notikumi, piemēram, teroristu uzbrukumi, karš, vai strauja recesija, akciju tirgū momentā atspoguļojas dramatiski cenu kritumi. Nenoteiktība ir tas, no kā tirgus visvairāk baidās. Kā investoram, jums ir jābūt zinošam par gaidāmajām pārmaiņām, kas var ietekmēt tirgu, jo tas palīdz izvērtēt un saskatīt potenciālās peļņas iespējas vai draudus. Nereti investīciju vides izpratne ir svarīgāka par piemērotāko investēšanas stratēģiju. Taču viens no veidiem, kā veiksmīgi izvēlēties pareizo investīciju stratēģiju ir analizēt pagātnes notikumus tirgū, proti, pētot kādas noteiktas kompānijas akciju vērtības svārstības ilgākā laika periodā.⁵⁵

Lai izpētītu tirgus reakciju uz izmaiņām ekonomiskajos procesos, izvēlējos kompāniju „Kraft Foods”, kurš ir pasaulē otrs lielākais pārtikas ražotājs, kur Baltijas reģionā zināmākie zīmoli ir šokolāde „Karūna”, „Manija”, „Milka”, kafija „Jacobs” un „Gevalia”, cepumi un krekeri „TUC”, „Domino”, „Barni”, „BelVita”, „Pim’s”.

Lai sekmīgi to veiktu, es izmantoju starptautiska mēroga tirdzniecības platformu meta trader 4 (skatīt nākamo attēlu 3.4.), kurā bija pieejama precīza informācija par šīs kompānijas akciju cenu attīstību ilgākā laika periodā.

⁵⁴ The Insider's Guide to Trading the World Stock Markets, Andrew Willis, 2001, 43. lpp

⁵⁵ Understanding Stocks, Mcgraw Hill, 2004, 149.lpp

Sekojošā grafiski izanalizētajā attēlā būs redzams tehniskās analīzes skaidrojums sešu mēnešu perioda akciju cenu svārstībās.

3.4. attēls. Cenu attīstība „KFT”, platformā „meta trader 4”

Lai būtu saprotams, šajā analīzes modelī izmantoju vienkāršus izpētes instrumentus - līknes, grafiskās figūras un indikatorus. Ar bultām un ķeksīšiem pievērsu uzmanību tendences maiņām. Līknes A un B, kā arī C un D veido divus trīsstūra figūras, kuros cenas vairākas reizes sasniedz savus augstākās un zemākās, kuras sauc par virsotnēm. Divas paralēlās līnijas, kuras veido nelielu cenu svārstību koridoru. Šajā periodā, kā redzams, saskatīju piecus signālus, kuri investoram rādīja labas, taču tajā pašā laikā riskantas ieguldījumu iespējas. Lai vieglāk būtu uztvert šo vienkāršoto ieguldījumu stratēģiju, pastāstīšu nedaudz par indikatoriem. Tie ir trīs, pirmais – bollinger bands (gaiši zilas mākoņveida līnijas grafikā), kuras pēc matemātiskiem aprēķiniem parāda, cik potenciālu tālu cena var attīstīties. Kā redzams pie pirmās bultiņas, cena jau labu laiku turējās „mākoņa” augšējās līnijas, kas vēstīja par iespējamu tendences maiņu(kas arī vēlāk notika – 17.dec.). Šo pirmo signālu potenciāli atbalstīja otrs, svārstību indikators – stochastic oscillator(zem grafika esošās līnijas, kuras operē 20 % un 80 % robežās, kas mēra momentu un ir balstīts uz slēgšanas cenas attiecību pret cenu amplitūdu). Kā redzams, cena jau labu laiku bija pārsniegusi 80% procentu robežu,

kas vēsta, par iespējamu tendences maiņu. Šie vien otru apstiprinošie indikatori deva labu signālu investoram par potenciālu cenas lejupslīdi, kas arī vēlāk apstiprinājās, pie tam vairāk nekā mēneša garumā.

Nākamie divi signāli (24. janvāris un 15. Februāris) arī bija apstiprinoši, taču tie bija riskantāki, kā arī ne tik noturīgi, taču jāatzīst, a spekulantiem šis būtu ļoti pievilcīgs signāls.

Nākamajos divos gribu pievērst uzmanību (28. Februāris un 22. Marts) ne tikai tam, ka sakrīta indikatoru signāli, bet arī grafisko figūru virsotņu rādījumi. Tie jau bija trīs vērā ņemami signāli, kurus investors var ņemt vērā pareiza lēmuma pieņemšanas izvēlē. Kā redzams, pēdējais signāls bija neapstiprinošs, jo tas vēstīja par potenciālu cenas lejupslīdi, taču notika pretējais un tā necerēti strauji pieauga.

Gribu vērst uzmanību tam, ka šī ir autora subjektīvi izvēlēta vienkāršota investīciju stratēģijas un cenu attīstības analīze. Tam par pamatu ir praktiskās investēšanas nelielā pieredze, un, pēc autora domām, tikai akadēmisku zināšanu izklāsts nevar būt objektīvs un pamācošs.

No pieredzes varu teikt pilnīgi droši, ka akciju tirgū nav prātīgi vadīties tikai pēc tehniskās analīzes, patiesībā tas pat ir pārdroši. Šeit jāņem talkā jau iepriekš minētā fundamentālā analīze, kura ietver ne tikai uzņēmuma finanšu datu un jaunumu publikācijas (skatīt attēlu 3.5. „Corporate/Financial news releases”), bet arī kopējās attiecīga laika posma ekonomiskās aktivitātes.

Corporate/Financial News Releases

Visit our [News Center](#) for product and local news releases.

Date	Title
04/14/11	Kraft Foods Announces U.S. Retail Launch Of Gevalia Coffee Brand
04/13/11	Kraft Foods Statement on U.S.-Colombia Free Trade Agreement
04/07/11	Kraft Foods To Report First Quarter Results On May 5, 2011
03/31/11	Kraft Foods Nominates Peter B. Henry To Board Of Directors
03/14/11	Kraft Foods Announces Executive Transition
03/14/11	Kraft Foods Gives \$200,000 To Red Cross For Relief Efforts In Japan
02/25/11	U.S. Appellate Court Upholds District Court Ruling; Denies Kraft Foods' Request For Reversal
02/25/11	Kraft Foods Declares Regular Quarterly Dividend Of \$0.29 Per Share
02/22/11	Virtuous Growth Cycle At The Heart Of Kraft Foods' Strategy
02/17/11	Kraft Foods To Present At CAGNY Conference On February 22, 2011
02/10/11	Kraft Foods Reports Strong Fourth Quarter Growth
01/28/11	Court Denies Kraft Foods' Request For Preliminary Injunction
01/14/11	Kraft Foods' National Sponsorship of Martin Luther King Jr. Day Honors King's Legacy and Mobilizes Volunteers
01/12/11	Kraft Foods Names Sam Rovit Executive Vice President, Strategy
01/12/11	Kraft Foods To Report Fourth Quarter And Full-Year 2010 Results On February 10, 2011

Date	Title
12/28/10	Kraft Foods Announces Expiration and Final Results For Its Cash Debt Tender Offers
12/20/10	Kraft Foods Declares Regular Quarterly Dividend Of \$0.29 Per Share
12/13/10	Kraft Foods Announces Total Consideration And Tender Offer Consideration In Respect Of Its Previously Announced Cash Debt Tender Offers
12/10/10	Kraft Foods Announces Increase In Maximum Tender Amounts For Each Series Of Notes In Its Previously Announced Cash Debt Tender Offers And Preliminary Results
12/06/10	Kraft Foods Seeks Preliminary Injunction Against Starbucks
11/29/10	Kraft Foods Announces Cash Debt Tender Offers
11/29/10	Kraft Foods Challenges Starbucks Attempt To Terminate Strategic Partnership
11/04/10	Kraft Foods Statement Regarding Starbucks Agreement
11/04/10	Kraft Foods Reports Solid Third Quarter Results While Investing To Accelerate Growth
10/28/10	Save The Children, Kraft Foods Partnership Honored In Asia
10/28/10	More Than 20,000 Kraft Foods Employees Volunteer, Make A Delicious Difference During Global Week Of Service
10/13/10	Kraft Foods To Report Third Quarter Results On November 4, 2010
10/12/10	Kraft Foods Named To Carbon Disclosure Project's Leadership Index
10/05/10	Kraft Foods Opens Doors To New Gum And Candy Research & Development Center In Europe
10/01/10	Kraft Foods Receives Requisite Consents For Amendments to Indenture of Cadbury Schweppes US Finance LLC
09/22/10	Kraft Foods Foundation Expands Salsa, Sabor Y Salud Healthy Lifestyles Program; Brings 'Food, Fun And Fitness' To More Latinos
09/20/10	Kraft Foods Commences Consent Solicitation

3.5. attēls. Finanšu dati un uzņēmuma jaunumi „Kraftfoods.com”

Vērtējot attiecīgā perioda cenu izmaiņas, īsti tās nevar skaidrot tikai ar šo finanšu rādītāju publikācijām. No vienas puses to var skaidrot, ka sešu mēnešu garumā cena par vienu akciju nemainījās vairāk par 2 dolāriem (24. Novembris – 13. Aprīlis). Patiesībā no ilgtermiņa investora viedokļa tas ir salīdzinoši maz, taču spekulants teiktu, ka šīs izmaiņas ir pat ievērojamas un peļņu nesošas. Uzmanību derētu pievērst straujajam akciju cenu kāpumam sākot no aprīļa sākuma līdz vidum.

Vērojot globālo ekonomisko procesu aktualitātes, „Kraft Foods” akciju vērtību kāpumu var skaidrot ar nemainīgi augošajām pārtikas cenām, kas automātiski veicina arī inflācijas kāpumu. Investori ar to rēķinās, tāpēc, šajā gadījumā, izvēlas ieguldīt tieši pārtikas rūpniecības kompānijā. It kā, no vienas puses, augot pārtikas cenām un inflācijai, aug arī preču cenas, taču pārtika ir viena no tām nozarēm, kuru cilvēki būs spiesti pirkt.⁵⁶

Akciju vērtības kāpumu var skaidrot arī ar jaunumiem, kuri attiecas tieši uz „KFT” ,proti, 4. un 5. aprīlis. 4. Aprīlī kompānija publiski paziņoja par sadarbības turpināšanu ar Paulas Dīnas (Paul Deen) uzņēmumiem ([Digitas](#) un [EQAL](#)), kuri ir slaveni a pavāru konkursu un šoviem, jo pirmajā sezonā spēja savākt vairāk nekā 30 miljonus skatītāju.⁵⁷ Savukārt, 5.

⁵⁶ <http://seekingalpha.com/article/262285-10-signs-that-food-inflation-is-alive-and-well-at-retail?source=yahoo>

⁵⁷ <http://finance.yahoo.com/news/Kraft-Foods-Extends-prnews-31970837.html?x=0&.v=1>

Aprīlī tika paziņots, ka „KFT” ir saņēmuši aizdevumu 4, 5 miljardu apmērā kompānijas attīstībai un stabilitātei.⁵⁸ Jāpiemin arī 14. Aprīlis, kad „KFT” paziņoja par tās produkta GEVELIA COFFE parādīšanos ASV veikalos. Ar šo projektu „KFT” saista lielas cerības, jo GEVELIA ir viens no Zviedrijas pazīstamākajiem un veiksmīgākajiem kafijas industriju brendiem.⁵⁹

Eirozonas parādu krīze

Pēc tam, kad finanšu tirgus sasniedza ziņas par to, ka Grieķijai tomēr izdosies tikt pie ilgi gaidītā 130 miljardu eiro aizdevuma, stiprinot jau iepriekšējās dienās aizsākušos eiro kursa pieaugumu, un bija pamats prognozēt arī veiksmīgu dienu Eiropas akciju tirgiem, investorus piemeklēja atskārsme, ka lielos vilcienos saistībā ar Grieķijas finansiālo stabilitāti nekas nav mainījies. Vienīgais, kas bija noticis saistībā ar aizdevuma piešķiršanu, ir tas, ka tūlītēja valsts maksātspēja tiek nomainīta pret ilgstošu finansiālo mocīšanos nākotnē ar diezgan neskaidrām izredzēm par to, vai tuvākais gadu desmits ļaus Grieķijai nostāties uz stabilas ekonomiskās izaugsmes takas, ar kuras palīdzību deldēt uzkrātos parādu kalnus. Atēnu glābšana no maksātspējas ir novirzījusies no mērķa, un Grieķijai, iespējams, vajadzēs jaunu starptautiskā aizdevuma programmu, liecina Starptautiskā Valūtas fonda, Eiropas Centrālās bankas un Eiropas Komisijas veiktā analīze. Cita starpā ziņojumā brīdināts, ka galvenie starptautiskā aizdevuma principi varētu būt savstarpēji izslēdzoši. Stingra taupības režīma ieviešana Grieķijā var pamatīgi vājināt valsts ekonomiku, bet parādu pārstrukturizācija - aizbaidīt ārvalstu investorus un liegt valstij iespēju atgriezties finanšu tirgos. Zīmīgi, ka reaģējot, uz notiekošo pat Grieķijas fondu tirgus indekss uzrādīja kritumu, pēcpusdienā salīdzinājumā ar iepriekšējās dienas beigām nokrītoties par vairāk nekā trim procentiem.

3.3. Motivācija, psiholoģiskie faktori un veiksmes atslēga kapitāla ieguldīšanai akcijās.

Lai veiksmīgi varētu spēlēt vērtspapīru tirgū, ir diezgan labi jāpārzina gan pats tirgus, gan tas uzņēmums, ar kura akcijām spēlējat, lai varētu prognozēt, kurā brīdī ir visizdevīgāk tās pirkt vai pārdot. Bet ne viens vien spēlmanis pateiks, ka tā ir tīrā laimes spēle, ne tikai zināšanas vien. Nedrīkst aizmirst, ka jānoskaidro, vai bankai jeb brokerui sabiedrība ir

⁵⁸ <http://www.bloomberg.com/news/2011-04-05/kraft-foods-gets-4-5-billion-four-year-revolving-credit-line.html?cmpid=yhoo>

⁵⁹ <http://finance.yahoo.com/news/Kraft-to-sell-Gevalia-coffee-apf-2313873629.html?x=0&.v=4>

licence darbībai vērtspapīru tirgū, un vai konkrētajam darbiniekam, kas apkalpo, ir licence starpniekdarbībai vērtspapīru tirgū. Licence gan nepasargās no jebkura riska, bet būs zināms drošības garants. Jānoskaidro arī, kādā veidā ir jāveic samaksa par starpnieku pakalpojumiem.

Iegādājoties akcijas, ir vairākas lietas, kurām jāpievērš uzmanība. Vispirms jau, protams, akciju cena – kāda ir bijusi vēsturiski viszemākā un augstākā cena, kāda tā ir pašreiz, kā tā virzās īsā un ilgā laikā. Ja šobrīd cena ir tuvu vēsturiski zemākajai cenai, tad iespējams, drīzumā tā varētu pieaugt un ir īstais laiks iegādāties šīs akcijas. Piemēram, publisko akciju sabiedrību akcijas tiek tirgotas biržā, un to cena nepārtraukti mainās atkarībā no tā, par kādu cenu akcijas vēlas pārdot un par kādu pirkt. TEIKSIM, ja investoram pieder 200 akcijas kādā starptautiskā uzņēmumā, kuras kopējais kapitāls ir 200 000 dolāru, un vienas akcijas nominālvērtība ir 1 dolārs, tad īpašumā ir 0,1% no šī uzņēma. Ja viena akcija biržā šodien maksā 1,15 dolāru, bet vakar maksāja 1,07 dolāru, tad ieguldījuma vērtība šodien būtu 230 dolāru, bet vakar bija 214 dolāru.

Ir ļoti grūti precīzi paredzēt, kā virzīsies vērtspapīru cenas tuvā vai tālā nākotnē. Kā jau aprakstīts iepriekš, cenu krišanos vai celšanos ietekmē arī situācija pasaulē – ekonomiskais uzplaukums, finansu krīze, kara draudi un tamlīdzīgi faktori. Protams, ka akciju cena ir atkarīga arī no konkrētām lietām – jebkura informācija, kas ir saistīta ar uzņēmumu vai tā darbības jomu, atstāj iespaidu un akciju cenu. Tādējādi galvenais nosacījums ir iegūt pēc iespējas vairāk informācijas par uzņēmumu un tā akcijām. Uzņēmumu finansu pārskatus reizi gadā pārbauda auditori. Viņu pārbaude ļauj spriest, vai uzņēmuma finansu rādītāji patiesi atbilst īstenībai. Oficiālā saraksta uzņēmumus pārbauda starptautiski atzīti auditori, kas ir ne tikai uzņēmuma prestiža lieta, bet arī biržas prasība. Tādēļ bieži vien pēc dažādām formulām un metodēm tiek rēķināti rādītāji, kas ietver gan informāciju, kas attiecas uz uzņēmuma akcijām, gan informāciju, kas attiecas uz uzņēmuma efektivitāti un vadību. Šie rādītāji ļauj salīdzināt uzņēmumus un to finansiālo darbību, pat tad, ja viens ražo zobu pastu, bet otrs – lidmašīnu dzinējus.

Viens no tādiem rādītājiem ir peļņa uz akciju. To aprēķina, izdalot uzņēmuma peļņu gadā ar kopējo akciju skaitu. Vēl viens interesants rādītājs ir attiecība starp vērtspapīra tirgus cenu un peļņu uz akciju. Jo zemāka ir šī attiecība, jo lielāka ir iespēja, ka šo akciju cena nākotnē var palielināties, jo uzņēmums nav pietiekami novērtēts. Lai kopumā varētu novērtēt akciju tirgu kopumā, ne tikai atsevišķu akciju cenas, var skatīties dažādus vērtspapīru tirgu indeksus. Tie ir vairāku uzņēmumu akciju cenu vidējais aritmētiskais rādītājs, kas raksturo indeksā ietilpstošo akciju cenas izmaiņas. Līdzības dēļ var minēt inflāciju – tā pieaug vai samazinās atkarībā no veselas produktu un pakalpojumu grupas cenu pieauguma vai krituma.

Biržas indeksā ietilpstošo uzņēmumu daudzums un darbības joma, gan aprēķināšanas metodes var būt dažādas, bet galvenā indeksa īpašība ir tā, ka viens skaitlis parāda daudzu akciju cenu izmaiņas.

Strauja cenas palielināšanās akcijām nereti izraisa vērienīgu ietekmi uz investora domāšanu, skatoties, kā strauji aug viena vai otra akcija, investors ar „vieglu prātu” turpina ieguldīt augošajā instrumentā vēl naudas līdzekļus, palaižot garām lielāko no augšanas perioda. Bez tam privātie investori nereti uzskata tirgu pat neredzamāku, nekā tas ir patiesībā. Ir riskanti paļauties tikai uz tirgus noskaņojumu – pirkt tikai tāpēc, ka pērk visi, šādi masu histērijas apstākļi var akciju tirgu novest līdz krīzei. Investoram ir jāizprot, ka vēsturiskā peļņa nav galvenais kritērijs, pēc kā izvēlēties ieguldījumu objektu, jo tā negarantē līdzīgu sasniegumu nākotnē.

Psiholoģiskie faktori un motivācija ieguldīt vērtspapīros

Ir skaidrs, ka galvenais dzinulis investēt vērtspapīros ir peļņa. Investors ir persona, kuram ir uzkrāti finanšu līdzekļi un kurus viņš ir gatavs ieguldīt, lai vairotu savu kapitālu. Tirgus sniedz ne tikai iespējas, bet arī pastāv draudi zaudēt savus aktīvus, tāpēc ir vajadzīga spēcīga psiholoģiskā noturība, zināšanas un pieredze.

Iespējamie tirgus draudi

Raksturīgākās psiholoģiskās kļūdas, kuras pieļauj investori, ir paļaušanās uz emocijām, nevis racionāliem apsvērumiem. Pozitīvās emocijas bieži vien liek pārvērtēt gan tirgus situāciju kopumā, gan kādas akcijas perspektīvas. Eiforija, kas dominē tirgū, neļauj adekvāti novērtēt brīdinājumus. Tieši ar aklu ticību var skaidrot domu, ka akciju cenu kāpums nekad nebeigsies un tas būs neierobežots. Paļaujoties uz to, savulaik pasaulē daudzi investori zaudēja naudu IT kompāniju akcijās, kuru cenas bija sasniegušas neticamus augstumus. Ar šo pašu aklo ticību un eiforiju var skaidrot nekustamo īpašumu cenu bumus Latvijā. Visbiežāk pēc šādām eiforiju lēkmēm un uzpūstā cenu burbuļa plīšanas akciju tirgos sākas pilnīgi pretējais – panika. Investori steidz izpārdot visus par šaubīgiem kļuvušos aktīvus, neskatoties ne uz to cenu, ne zaudējumiem, ko rada šāda rīcība. Panikas pārņemtie aizmirst apsēsties un ar vēsu galvu parēķināt, vai tiešām situācija ir tik katastrofāla un kas ir izdevīgāk – pārdot aktīvus histērijas pārņemtā tirgū vai tomēr nogaidīt, kad sakarsušie prāti norims.⁶⁰

⁶⁰ The Insider's Guide to Trading the World Stock Markets, Andrew Willis, 2001, 22.lpp

Neveiksmīgu ieguldījumu psiholoģiskās krīzes

Pirmā ir noliegums. Tirgū ir valdījusi eiforija, taču tagad ir sācies cenu kritums. Tirgus dalībnieki to neņem vērā, tiek runāts par to, ka tas jau īslaicīgi, ka tūlīt, tūlīt atsāksies akciju cenu pieaugums.

Otrā fāze – dusmas. Cenu kritums ir ieildzis, un uz to beidzot nepieciešams arī reaģēt. Tirgus dalībnieki kļūst dusmīgi un meklē vainīgo.

Trešajā fāzē daži investori sākt domāt, ka viss ir nenormāli lēts un akcijas būtu jāiepērk. Taču ar to vien nekas nebeidzas, jo pircēju ir mazāk, nekā vajadzētu, un akciju cenas turpina kristies. Šajā fāzē investoriem varbūt nevajadzētu vēl pirkt jaunas akcijas, bet gan pavērot situāciju, paanalizēt uzņēmumu fundamentālos rādītājus – kāda ir akciju cena pret uzņēmumu peļņu, vai uzņēmuma apgrozījums pieaug vai samazinās, kāda ir dividendžu politika, kādi ir stratēģiskie mērķi, vai ir kādi jauni līgumi noslēgti, atrasti jauni tirgi utt.

Ceturtajā fāzē iestājas depresija. Rodas izjūta, ka visi ir sazvērējušies pret tevi. Šajā brīdī investors neredz izeju no šīs situācijas. It kā akciju cenas jau ir tik dramatiski nokritušas, bet turpina krist. Tad viss pāriet piektajā pēdējā – samierināšanās – fāzē. Šajā brīdī investors jau ir samierinājies ar saviem zaudējumiem un viņam viss ir vienalga. Viņš nevienu vairs nevaino, taču ne par kādu akciju tirgu vairs negrib dzirdēt un visi ieguldījumi tiek pārdoti par “vienalga kādu cenu”. Tas rada vēl lielāku cenu kritumu.

Tieši šīs pēdējās divas fāzes – kad situācija šķiet visdrūmākā – ir labākais brīdis akciju pirkšanai. Tiesa gan, arī šajā brīdī ir jābūt uzmanīgam un pacietīgam, jo akciju tirgus ir tā vieta, kur situācija vienmēr var kļūt vēl sliktāka, turklāt samierināšanās fāze bieži vien mēdz būt ļoti ilga. Racionālam un pieredzējušam investoram nevajadzētu nonākt līdz šādai situācijai. Jo faktiski neadekvāti lieli pārdzīvojumi ir sekas nepareizai sākotnējai pieejai ieguldījumiem.

Veicot investīcijas, katram jau sākumā ir jāapzinās, kāds ir sāpju sliekšnis, cik lielus potenciālos zaudējumus viņš ir gatavs uzņemt, cik psiholoģiski piemērots viņš ir akciju tirgum. Ir jāsaprot, ka nav pilnīgi nekādas garantijas, ka tiks gūta peļņa. Vienmēr ir jārēķinās ar zaudējumiem. Līdz ar to ir svarīgi apzināties, cik lielu risku tu esi spējīgs uzņemt. Ja tas tiek izdarīts, tad investoram nekādos laikos nevajadzētu būt ne depresijai, ne panikas lēkmēm.⁶¹

Informācija un baumas

⁶¹ Vērtspapīru tirgus Latvijas pieredze, Aiga Pelane, Inguna Ukenābele, 2008, 103. lpp

Dažāda pārspīlēta rīcība finanšu tirgos parasti ir sekas, bet cēlonis ir informācija vai baumas. Krīzes pasaules tirgos kopš pagājušā gadsimta 70. gadiem ir kļuvušas daudz biežākas, un tas tiek skaidrots ar arvien straujāko informācijas apriti, ko veicina interneta attīstība. Ziņas ceļo zibenīgi, diemžēl arī baumas. Turklāt vienmēr var būt kāds, kas to veicina, un vienmēr kāds, kas to izmanto un ar to pelna. Ekonomikas pētnieki norāda, ka dažādu cenu burbuļu plīšanas gadījumos tirgū parasti darbojas divas izteiktas grupas. Viena grupa cenšas ar dažādiem paņēmieniem, arī baumām, maksimāli celt kāda aktīva vērtību un tad to ātri pārdot. Otra grupa tic tam, ka šā aktīva vērtība turpinās augt arī tālāk, un iegādājas tos no pirmās investoru grupas. Tādējādi pirmo ieguvums ir otro zaudējums. Pasaules finanšu vēsture zina vairākus gadījumus, kad par apzinātu baumu izplatīšanu ir piespriesti apjomīgi naudas vai pat cietumsodi. Tomēr mūsdienu neierobežotajā informācijas telpā ir grūti kontrolēt, ko zina citi, ko nezina un kādā veidā šīs ziņas izmantotas. Tādēļ vienmēr ir jāreķinās, ka bez racionāliem apsvērumiem akciju tirgus vada arī investoru noskaņojums, cerības un bailes, avantūristiska bravūra un paniska bēgšana, kā arī jāsastopas ar neprecīzu vai apzināti sagrozītu informāciju.⁶²

Baumas, kuras arī var ietekmēt cenas.

Baumas parasti ilgi neeksistē, tās ir īsu brīdi un tad vai nu tās apstiprinās, vai ne. No vienas puses, uz baumām nevajadzētu reaģēt, taču, no otras puses, iespējams, ja nebūs reakcijas, tad var būt negatīvs rezultāts. Šādā situācijā varu vien ieteikt analizēt oficiāli pieejamo informāciju un domāt, vai ir pamats būt šādai informācijai, kāda dzirdēta. Ja fundamentāli viss ir kārtībā, tad baumām nevajag ticēt. Ilgtermiņa investoram vispār uz baumām nevajadzētu reaģēt. Akciju tirgū darbojas daudz cilvēku, kuriem katram ir savs raksturs, savs viedoklis, un tas ir pamanāms. Taču tam ir arī labā puse – ja visi saglabātu vēsu prātu un darbotos vienādi un racionāli, tad investēšana akciju tirgū, iespējam, kļūtu garlaicīga.

Galvenās emocionālās kļūdas, ko pieļauj investors

Pirmā kļūda – īstermiņa emocijas ir pretrunā ar ilgtermiņa veselo saprātu. Bieži vien investors, kas ir ļoti racionāli visu izdomājis, pakļaujas īstermiņa panikai un pārdod kaut ko pārāk lēti vai arī ieslīgst eiforijā un nopērk kaut ko ļoti dārgu.

Otra izplatītākā kļūda – cilvēki jauc investīcijas ar spekulācijām. Tās ir divas pilnīgi atšķirīgas lietas. Katrai no tām ir cita pieeja un stratēģija. Proti, cilvēks sākotnēji mēģina darboties biržā ar īstermiņa spekulācijām, nopērk kāda uzņēmuma akcijas, taču, pretēji

⁶² Vērtspapīru tirgus Latvijas pieredze, Aiga Pelane, Inguna Ukenābele, 2008, 103. lpp

prognozēm, cena nevis pieaug, bet krīt. Tā vietā, lai atzītu savu kļūdu un akcijas pārdotu ar zaudējumiem, un darbotos tālāk, tās tiek saglabātas īpašumā jau kā ilgtermiņa ieguldījums. Tas ir ļoti izplatīti. Cilvēks baidās atzīt savas kļūdas dzīvē, investors – tirdzniecībā. Viegļāk ir nofiksēt peļņu mazā apjomā, bet atzīt mazu zaudējumu šķiet neiespējami, kaut gan naudas izteiksmē tur starpības praktiski nav. Viņi nespēj pārdot šīs akcijas pat tad, ja situācija ir mainījusies un ir bažas par vēl lielākiem zaudējumiem.⁶³

Skaidri vajadzētu novilkt līniju starp investēšanu un spekulēšanu (trading). Ieguldīšana ir piemērota ikvienam, kas vēlas veikt uzkrājumus, tikmēr, kamēr ir izvēlēts pareizais riska līmenis. Pretējā gadījumā arī ieguldīšana var pārvērsties par negatīvu pieredzi un novest pie negulētām naktīm. Ne visi ieguldītāji kļūst par aktīviem tirgus dalībniekiem un var nodarboties ar tirdzniecību. Tas nav piemērots kuram katram. Azarts un alkatība ir katrā no mums. Šeit gan ļoti spēcīga ir paralēle ar azartspēlēm – rodas pārliecība, ka jāspēlē tik ilgi, līdz vismaz tiek atgūts zaudētais. Taču ir arī atšķirība – salīdzinot ar spēlētājiem kazino, viss kapitāls akciju tirgū pilnībā tiek zaudēts reti. Ja ir vēlme tirgoties ar vērtspapīriem, tad ir jābūt ļoti spēcīgai disciplīnai, riska vadībai, jāvar atzīt „jā, esmu kļūdījies”, un ātri jāfiksē zaudējums.

Tas ir tas grūtākais – atzīt kļūdas un sākt no jauna. Tādēļ arī ir daļa investoru, kas pēc pirmās negatīvās pieredzes otrreiz vairs negrib mēģināt un kā investori vai aktīvi tirgus dalībnieki vispār pazūd no skatuves. Taču nauda uz zemes nemētājas, tā ir jānopelna, un vieglas peļņas nav nekur.

Nākotnes perspektīvas

Ja raugāties gadu desmitu ilgā finanšu tirgus vēsturē, diez vai izdotos atrast straujāku ienesīguma pieaugumu, nekā sniedz akciju tirgus. Pasaules lielākā fondu tirgus – ASV – indeksa *Dow Jones Industrial Average* vērtība pēdējo 50 gadu laikā ir pieaugusi par 1800%. Ļoti laba statistika, lai nākotnes kontekstā ar akciju palīdzību uzlabotu savu materiālo stāvokli, tomēr prakse rāda, ka viss nebūt nav tik vienkārši. Pēdējos gados aizvien izteiktāk sevi piesaka dažādu krīžu atkārtšanās iespējamība. Daudziem atmiņā ir arī 2007. un 2008. gada notikumi, pēc kuriem Latvijā sabruka uz patēriņu balstītā ekonomika, savukārt pasaulē šis laiks asociējās ar pat vairāk nekā gadsimtu pārdzīvojušu banku krahu. Arī tagad situācija nav daudzsološa nākotnes investīcijām, jo privātā sektora parādu problēmas nomainījušas veselu valstu nespēja pildīt savas saistības un, ticamākais, ka šajā stāstā pēdējā lappuse vēl ne tuvu nav pāršķirta. Tāpat bieži vien tiek norādīts, ka par samērā labajiem uzskatītie kompāniju peļņas rādītāji vairs nespēs kalpot par akciju tirgus dzinējspēku, jo gribam mēs to, vai nē, bet

⁶³ Vērtspapīru tirgus Latvijas pieredze, Aiga Pelane, Inguna Ukenābele, 2008, 108. lpp

trekno gadu uzdzīves sekas bremsēs attīstīto valstu ekonomikas, līdz ar to lielai daļai uzņēmumu laupot straujas izaugsmes iespējas tālākā nākotnē. Salīdzinājumā ar iepriekšējās krīzes zemāko punktu pirms trim gadiem iepriekš minētā indeksa *Dow Jones* vērtība šobrīd ir apmēram divas reizes augstāka. Divkārtējs vērtības pieaugums gan nenozīmē, ka vairums investoru ir guvuši šāda apmēra peļņu.

Privātais investors, sevišķi jaunpienācējs, fondu tirgus barības ķēdē atrodas pašā apakšā un gūst peļņu tikai tad, kad pārējie tirgus dalībnieki to jau lielā mērā ir nosmēlušī. Iesācējam ir jāreķinās ar faktu, ka viņš ir mērķis, uz kura reķina peļņu būvē lielie institucionālie investori un starpnieki, kuru labklājība ir atkarīga no garantētām komisijas maksām. Neraugoties uz to, ka mazā investora ceļš ir ērkšķains, iespējas nopelnīt akciju tirgū pastāv vienmēr. Vienīgais jautājums ir, kur ieguldīt. Piemēram, vidusmēra cilvēkam ieguldot finanšu tirgos vispirms jānovērtē vairāki faktori - vai ir izveidots "drošības spilvens", padomāts par apdrošināšanu un uzkrājuma veidošanu vecumdienām. Piemēram, ja ir kredīts, vispirms novirzīt brīvos līdzekļus kredīta dzēšanai. Ieteikums ir veikt regulārus, bet nelielus ieguldījumus, izvēloties stratēģiju, kas ir atbilstoša riska uztverei un investora finansiālajam stāvoklim, mērķiem. Atbilstoša stratēģijas izvēle ir pamatnosacījums veiksmīgai ieguldīšanai. Pie tās arī vajadzētu pieturēties, mainīt tikai tad, ja tas ir patiešām nepieciešams, mainījušies faktori, kas sākotnēji ietekmēja stratēģijas izvēli. Ja tuvojas termiņš, kad ieguldīto naudu ir plānots izmantot, ieteicam savlaicīgi samazināt risku.

Attīstīto valstu akciju tirgos nākotnes potenciālu noteikti varēs atrast lielas kapitalizācijas transnacionālajās kompānijās. Vairumā gadījumu to business ir gadu desmitiem ilgu finanšu vēsturi, samērā stabili ieņēmumu plūsmu un dividendžu politiku. Labvēlīgākie sektori ieguldījumiem pašreizējā neskaidrajā ekonomikas situācijā pasaulē varētu būt komunālās saimniecības, veselības aprūpes un telekomunikāciju uzņēmumi, kas kā rāda pieredze, krīzes pārcieš samērā labi. Arī plaša patēriņa preču ražotāji nav zemē metami, jo visiem ir skaidrs, ka tāds uzņēmums kā *Coca Cola* spēs vairāk vai mazāk sekmīgi darboties arī ekonomiskajā krīzē. To pašu droši vien var teikt arī par citiem pasaulē populāru tehnoloģisko produktu flagmaņiem *Google* un *Apple*, tomēr šajā ziņā jāseko cik lielu popularitāti gūs kārtējais tehnoloģiskais brīnums un ko dara šo kompāniju konkurenti.

Investorus joprojām vilina iespējas, ko piedāvā attīstības valstu akcijas. Taču investoriem uz attīstības valstīm vajadzētu skatīties kā uz paaugstināta riska investīcijām. Ieteicamāk būtu izvēlēties stabilas kompānijas ar ejošu biznesu, pārdomātu biznesa plūsmu, labu pārvaldību, labiem nākotnes projektiem attīstītās valstīs. Vēl var minēt luksus preču ražotājus kā perspektīvu un salīdzinoši drošu ieguldījuma segmentu, jo sabiedrības noslāņošanās turpinās. Nabadzīgais paliek nabadzīgāks un bagātais bagātāks. Un bagātie

savus paradumus nemaina. Krīzes laikā atkal mazāk cieš uzņēmumi, kuri ir mazāk cikliski - pārtikas, mājsaimniecības preču ražotāji, sabiedrisko pakalpojumu sniedzēji - telekomunikāciju, gāzes un elektrības nodrošinātāji, kā arī veselības aprūpe. Tomēr dotajā gadījumā, kad valstīm ir lieli deficīti, tie ir arī sektori, kuri ir vieglāk apliekami ar nodokļiem, jo tie ir saistīti ar vietējo patēriņu. Visvairāk no recesijas cieš cikliskie sektori, piemēram, automašīnu, luksus preču ražotāji, IT, rūpniecības sektors, kā arī materiālu un enerģijas sektori.⁶⁴

Pievēršoties Ķīnas faktoram, ir pārspīlēts apgalvojums, ka Ķīna valdīs pār pasauli. Ķīnieši paši sev ir radījuši daudz problēmas, kaut vai no demogrāfiskās puses. Ierobežojums bērnu daudzumā ģimenē nozīmē, ka šīs desmitgades beigās sāksies demogrāfiskais noriets. Jā, viņi ir daudz, bet nav maksāspējīgi. Pēc lielās recesijas ekonomikas atkopšanos viņi veicinājuši ar kredītu pieaugumu un investīcijām infrastruktūrā, bet mūžīgi jau nevar guldīt naudu ražošanas kapacitātes palielināšanā, ja reāli iekšējais patēriņš pret IKP samazinās. Jāsaprot, ka Ķīnas varenība balstās uz to, ka tā ir pasaules ražošanas centrs. Bet tas valsti padara ļoti atkarīgu no eksporta un pēdējos gadus eksporta pienesums IKP nav liels. Ja samazināsies ārējais pieprasījums, Ķīna no tā cietīs visvairāk, jo nespēs nodrošināt ierasto izaugsmi, kas pēdējos gados bijusi virs 8%. Varētu piekrist viedoklim, ka ir pārspīlēta Ķīnas ietekme uz ASV valsts vērtspapīru tirgu. Pēdējos gados tā nav palielinājusi savu daļu un valsts ārvalstu rezervju pieaugums sāk samazināties. Un būtībā ārvalstu rezerves ir viņu iekšējās naudas drukāšanas.⁶⁵

Runājot par akciju atgriešanos ilgstošā augšupejas tendencē, to varētu notikt tad, ja izdotos rast risinājumu lielajām parāda problēmām pasaulē un reizē stimulēt ekonomisko izaugsmi. Taču šobrīd dzīvojam pastiprinātos nenoteiktības apstākļos un mums visiem kopā jāatrod veidi, kā ierobežota kapitāla un naudas plūsmas apstākļos veicināt kopējo tautsaimniecības izaugsmi.

⁶⁴ http://business.delfi.lv/naudas_lietas/naudaslietaslv-kurs-ir-vispievilcigakais-akciju-segments.d?id=41993948

⁶⁵ <http://www.forbes.com/sites/investor/2012/04/19/beware-a-chinese-recession-is-coming/>

Secinājumi un priekšlikumi

Veicot šo pētījumu autors nonāca pie atziņas, ka riska menedžments kā tāds ir ļoti izaicinošs, īpaši valūtas un vērtspapīru tirgos. Pārdomājot izpētītās problēmas, autors izvēlējās atsevišķi raksturot šos tirgus. Runājot par nodaļu -valūtas tirgus, jāuzsver, ka tā ir ļoti sarežģīta un specifiska kategorija finanšu instrumentu nozarē. Šajā nodaļā tika izklāstīti tikai pamati, jo profesionāli valūtu tirgotāji izmanto daudz sarežģītākas stratēģijas un veic dziļāku analīzi, kā arī kopumā to ietekmē daudz komplicētāki faktori nekā autors bija iedomājies. Taču, pēc autora domām, izpētītais un atspoguļotais materiāls ļoti labi varētu kalpot par mācību literatūru visiem, kas vēlas uzsākt tirdzniecību ar valūtu.

1. Pēc personīgās pieredzes, autors var apgalvot, ka ļoti nozīmīgs faktors ir psiholoģiskā noturība, jo operējot ar reāliem naudas līdzekļiem, lielu lomu spēlē bailes tos zaudēt. It īpaši tas attiecas uz gadījumiem, ja treideris sāk darbību ar nelielu kapitālu, jo tad sāpīgāk izjūt zaudējumus. Tas iesācējus nereti provocē uz darījumu slēgšanu, ja uzreiz neizdodas veicināt pozitīvu bilanci, taču bieži gadās, ka zaudējumi ir tikai pašā sākumā un vēlāk sāk veidoties peļņa.
2. Vai arī ir situācijas, kad veidojas peļņa, taču treideris nobīstas pie sasniegtā un aizver darījumu, tādā veidā neļaujot peļņai augt. Sliktāk ir tad, ja treideris dzenas pēc lielas peļņas īsā laika posmā, tā ,visbiežāk, ir raksturīgākā iesācēju kļūda. Pareizāk būtu jau pirms darījuma orientēt potenciālo peļņu samērīgā apjomā, lai nerastos lieka vēlme riskēt jau ar sasniegtajiem rezultātiem.
3. Jāatceras, ka ja gadās iekulties zaudējumos, tad ieteiktu aizvērt darījumu un negaidīt, kad cena atgūsies vēlamajā līmenī.
4. Nevar noliegt, ka svarīgs ir arī veiksmīgas analīzes faktors, it īpaši iesācējiem, kuriem ir daudz grūtāk uztvert drošus pirkšanas vai pārdošanas signālus.
5. No sākuma iesācējam ir jāatrod vienkārša stratēģija, kura darbotos vairums darījumos, un tad nākamais solis ir virzīties uz sarežģītākiem analīzes procesiem un stratēģiju pilnveidošanas.
6. Visbeidzot, jāatceras, ka bez tehniskās analīzes ir arī fundamentālie faktori, kas ietekmē valūtu kursu svārstības, tāpēc jāatceras, ka pirms uzsākt tirdzniecību ar valūtu, autors rekomendē vērot un analizēt gan politiskos, gan ekonomiskos faktoros, kā arī sekot līdzi

svarīgākajiem notikumiem pasaulē, jo pat spēcīga zemestrīce Austrālijā var veicināt ASV dolāra kursa svārstība.

Pievēršoties vērtspapīru tirgiem, autors gribētu akcentēt, ka mūsdienās tie ir ļoti dinamiski, jo tajos piedalās ļoti liels dalībnieku skaits un apgrozās simtiem miljardu katru dienu. Nenoliedzami, tas sniedz pievilcīgas iespējas vairot savus aktīvus, taču, ja persona vēlas piedalīties vērtspapīru tirgū, tad jābūt gatavam uz to, ka naudu var arī zaudēt.

Lai no tā izvairītos, ir jābūt zināšanām par faktoriem, kas iespaido svārstības, tas ir, jāpēta fundamentālie aspekti(globālie notikumi, finanšu pārskati, dalībnieku noskaņojums u.c.), jābūt sava veida talantam jeb ķērienam un, protams, pieredzei. Ja akli un pavirši minēsiet tendences vai sliktāk cerēsiet, ka jūsu prognoze būs pareiza, tad vairums gadījumu piedzīvosiet lielus zaudējumus. Topošajiem un esošajiem investoriem un spekulantiem jāatceras, ka finanšu tirgus nedrīkst pielīdzināt azartspēlēm. Tas patiesībā ir pielīdzināms pilna laika darbam, kurā jāiegulda daudz laika un enerģijas, lai gūtu panākumus, jālasa daudz literatūras, jāpēta forumi, lai zinātu par svaigākajiem jaunumiem (tikai jāatceras, ka nedrīkst paļauties uz svešinieku prognozēm, uz visu jāskatās kritiski). Ja netiek ievēroti iepriekšminētie noteikumi, tad neveiksmes gadījumā investors var vainot tikai sevi, jo nereti vaina tiek novelta uz negodīgajām brokeru kompānijām un kopējo finanšu tirgu vidi(lai gan jāatzīst, ka tā nav ne godīga, ne pievilcīga).Vēl jāatceras tas, ka vērtspapīru tirgus nav domāts un piemērots visiem. Kurš katrs nespēj veiksmīgi analizēt visus nepieciešamos globālos aspektus, tāpat ne visiem ir nepieciešamās psiholoģiskās noturības. Ir grūti atzīt zaudējumus, tāpat nav viegli apstāties un laicīgi nofiksēt peļņu.

Taču skaidrs ir viens, zināšanas un izpratne par finanšu tirgiem un to nozīmi globālajā ekonomikā noder gan uzņēmējam, gan algotam darbiniekam, profesoram un pat studentam, jo tas paplašina personas redzesloku un palīdz izprast ekonomisko procesu cēloņus un palīdz prognozēt iespējamās sekas. Tam par pamatu ir gan smagās krīzes un ekonomiskās augšupejas senā un pavisam nesenā pagātnē. Finanšu tirgi pirmie reaģē un dod signālus par iespējamajiem draudiem ekonomikā vai rāda stabilitāti un augošās ekonomikas tendences.

Pēc autora domām, vērtspapīru tirgus lielākā problēma ir tā, ka visbiežāk draudi investoram zaudēt savus ieguldījumus ir vairāk nekā iespēju. Tāpēc autors ir izstrādājis savus priekšlikumus:

1. Pirms sākat domāt par piedalīšanos vērtspapīru tirgū, investoram jāpārlicinās vai viņš brīvs no parādiem. Ja riskēsiet ar kapitālu, kuru nevarat atļauties zaudēt, tad ir liela iespējamība, ka bankrotēsiet pavisam.

2. Veiksmīgam investoram investīcijas jāveic saprātīgi, nav ieteicams ieguldīt finansiāli nestabilās un riskantās sabiedrībās.
3. Jāatceras, ka apmēram tikai 5% investoru spēj veiksmīgi darboties un pelnīt vērtspapīru tirgū, tāpēc šai lietai jānododas ar pilnu atbildību un enerģiju.
4. Veiksmīgam šī tirgus dalībniekam ir jāizvērtē riski un jāreķinās ar to, ka ne vienmēr izvēlēta prognoze realizēsies, tāpēc ir jābūvē pieņemta zaudējumi.
5. Izmantojiet finanšu tirgu kā indikatoru ekonomiskā noskaņojuma prognozēšanai, jo tieši šeit parādās pirmie signāli, kas vēsta par iespējamo krīzi vai ekonomikas attīstību.

Izmantotās literatūras saraksts

1. Finanšu instrumenti. Valērijs Praude. Burtene 2009.
2. Starptautiskā ekonomika: Valūtas tirgus. (autors- A. Rubinskis)
3. Vērtspapīru tirgus zinības, Ģ. Apsītis, I. Aščuks, (2003),
4. Risku analīze un vadīšana. Andrejs Jaunzems,2009.g.
5. Vērtspapīru tirgus Latvijas pieredze, Aiga Pelane, Inguna Ukenābele, 2008
6. The StockTeacher Method: Active Trading Course, Book One, Ryan T. Cooper, 2003,
7. McGraw-Hill Irwin, 2005) sixth international edition , chapter 5.
8. 10 Essentials of Forex Trading, Rules for Turning Trading Patterns Into Profit - Jared Martinez (2007)
9. Essentials of Foreign Exchange Trading - James Chen (2009)
10. Analysis Of The Currency Market - Boris Schlossberg (2006)
11. Mastering The Currency Market, Forex Strategies for High and Low Volatility Markets - Norris, Bell, Gaskill
12. The StockTeacher Method: Active Trading Course, Book One, Ryan T. Cooper, 2003,
13. The Insider's Guide to Trading the World Stock Markets, Andrew Willis, 2001,
14. Understanding Stocks, Mcgraw Hill, 2004
15. Rusell R. An Introduction to Mutual Funds Worldwide, 2007
16. Mobius M. Mutual Funds: An Introduction to the Core Concepts, John Wiley & Sons 2007
17. Pozen R. C.The mutual fund business,Cambridge:1998.
18. Bodie, Z., A. Kane, and A.J. Marcus Investments. (Boston, Mass.; London)
19. http://www.bank.lv/public_files/images/img_lb/izdevumi/latvian/year/2005/LB_2006_gada_parskats.pdf
20. <http://www.likumi.lv/doc.php?id=81995>
21. <http://www.economicshelp.org/blog/stock-market/how-does-the-stock-market-affect-the-economy/>
22. <http://www.buy-stocks.com/stocks-impact-global-economy.html>
23. <http://www.db.lv/finanses>
24. <http://www.forexfactory.com>
25. <http://seekingalpha.com/article/262285-10-signs-that-food-inflation-is-alive-and-well-at-retail?source=yahoo>
26. <http://finance.yahoo.com/news/Kraft-Foods-Extends-prnews-31970837.html?x=0&.v=1>
27. <http://www.bloomberg.com/news/2011-04-05/kraft-foods-gets-4-5-billion-four-year-revolving-credit-line.html?cmpid=yahoo>
28. <http://finance.yahoo.com/news/Kraft-to-sell-Gevalia-coffee-apf-2313873629.html?x=0&.v=4>
29. http://bizness.delfi.lv/naudas_lietas/naudaslietaslv-kurs-ir-vispievilcigakais-akciju-segments.d?id=41993948
30. <http://www.forbes.com/sites/investor/2012/04/19/beware-a-chinese-recession-is-coming/>

Bakalaura darbs „Riska menedžments starptautiskajā valūtas un vērtspapīru tirgū” izstrādāts LU Ekonomikas un vadības fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: _____
(paraksts) (vārds, uzvārds) (datums)

Rekomendēju/nerekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītājs: _____
(amats, vārds, uzvārds) (paraksts) (datums)

Recenzents: _____
(amats, vārds, uzvārds)

Darbs iesniegts Starptautisko ekonomisko attiecību katedrā.

Lietvede: _____
(vārds, uzvārds) (paraksts) (datums)

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē

_____. _____. 201____. prot. Nr. _____

Komisijas sekretāre: _____
(amats, vārds, uzvārds) (paraksts)